

Udruženje **Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu** ima za cilj provođenje, promociju i unaprjeđivanje naučnih istraživanja u oblasti krivičnog prava, kriminologije, politike suprotstavljanja kriminalitetu i srodnih naučnih disciplina. Pored toga, aktivnosti usmjerava i na uspostavljanje saradnje sa drugim institucijama, organizacijama i udruženjima u Bosni i Hercegovini, koje imaju iste ili slične programske ciljeve te na edukaciju i stručno osposobljavanje u pravcu realizacije ciljeva politike suprotstavljanja kriminalitetu.

Kontakt:

Bulevar Meše Selimovića 97
71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
www.cprc.ba

Izdavač: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu

Za izdavaču: Darko Datzler, direktor

Recenzenti: prof. dr. Gorazd Meško, prof. dr. Irma Kovčo Vukadin

DTP: Predrag Puharić

Štampa: Printer, Sarajevo

Za štampariju: Jasmin Babić

Tiraž: 300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.91-53.6:343.85] (497.6)

MURATBEGOVIĆ, Elmedin

Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini : aplikacija alternativnih mjera za maloljetnike / Elmedin Muratbegović ; [prevodilac Slaviša Vračar]. - Sarajevo : Udruženje Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, 2011. - 75, 85 str. : graf. prikazi ; 30 cm

Nasl. str. prištampanog prijevoda: Strengthening of juvenile justice in Bosnia and Herzegovina. - Tekst na bos. i engl. jeziku štampan u međusobno obrnutim smjerovima. - Bibliografija: str. 73-75 i uz tekst

ISBN 978-9958-9997-1-0

COBISS.BH-ID 18725982

Doc. dr. Elmedin Muratbegović

**Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni
i Hercegovini:
Aplikacija alternativnih mjera**

Sarajevo, 2011.

PREDGOVOR

Danas smo u Bosni i Hercegovini nerijetko svjedoci svakodnevnih pojava društveno nepoželjnih ponašanja mladih u najrazličitijim formama. Prema medijskim izvještajima i uopšteno prema sve izraženijem pritisku javnosti, ovaj problem se danas zasigurno ubraja među ključne u Bosni i Hercegovini. Očekivanja javnosti su jasna i obično aludiraju na trenutne reakcije vlasti sa konkretnim rezultatima, dok od organa formalne socijalne dobijamo sistematske dokumente dugoročnih očekivanja, za koje javnost očigledno nema razumijevanja. Stručna javnost je svjesna da je i teorijski i praktično nemoguće trenutno ukloniti probleme vezane za prestupništvo mladih u Bosni i Hercegovini koji su se stvarali godinama a koji su uslovljeni različitim faktorima kao što su: siromaštvo, nagli porast stanovništva, neadekvatan standard domaćinstva, urbanizacija bez adekvatne industrijalizacije, te migracijska kretanja izazvana ratnim dešavanjima devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Stoga je definitivno jasno da je jako teško odrediti kratkoročnu terapiju i otkloniti sve posljedice ovog fenomena. Dosadašnja kriminološka praksa razvijenih zemalja svijeta pokazuje da je najvažnije razraditi mehanizme prepoznavanja početka neprihvatljivog ponašanja djeteta i odlučno reagovati na njih. Da li ova praksa počinje već sa bezazlenim odlaskom sa posljednjeg časa u školi ili slično, teško je rezolutno zaključiti, ali ako se na vrijeme ne uoči i ne koriguju i ovakva ponašanja, ona će zasigurno voditi ka lošem u životu, ka prestupničkom ponašanju, kasnijim kriminalnim radnjama u punoljetstvu. Na osnovu brojnih i kontinuiranih istraživanja u svijetu na polju faktora rizika koji dovode do prestupništva mladih izdvajaju se neka početna neprihvatljiva ponašanja kroz koja dijete sigurno kroči ka svemu lošem za njega, za njegovu porodicu, prijatelje, za društvo u cjelini. Ovdje vrijedi spomenuti: izostajanje s nastave; neprihvatljivo ponašanje u zonama odgojno – obrazovnih ustanova; vršnjačko nasilje; pretjerano posjećivanje ugostiteljskih lokala, kladionica na nivou ovisnosti o istim; uništavanje imovine, pisanje grafita, učešće u navijačkim neredima; konzumiranje opojnih droga i alkoholnih pića, duhanskih proizvoda; nedozvoljeni noćni izlasci djece do 16 godina starosti; skitnja i prosjačenje; nedozvoljena i štetna druženja djece s osobama sklonim kriminalitetu, skitnji, raznim oblicima iskorištavanja djece; te udaljenja maloljetnih osoba iz porodičnog doma i slične devijacije.

Knjiga pod nazivom *Aplikacija alternativnih mjera za maloljetnike* predstavlja drugu fazu naučno-istraživačkog pothvata u okviru Projekta „*Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini*“, finansiranog od strane Ureda Kooperacije Ambasade Republike Italije u Bosni i Hercegovini. Prva faza istraživanja bavila se problematikom primjene alternativnih mjera za maloljetnike, odnosno dilemom da li je sa teorijsko pravne strane moguća primjena istih i kakva je atmosfera u javnosti (stručnoj i laičkoj) u pogledu primjene alternativnih mjera prema maloljetnicima. Pod alternativnim mjerama u ovoj fazi podrazumjevane su isključivo odgojne preporuke kao paradigma diverzionog tretmana u Bosni i Hercegovini. U ovoj knjizi, koja praktično na nivou monografskog štiva, izvještava o drugoj fazi pomenutog istraživanja, istražujemo samu praksu izricanja alternativnih mjera, analiziramo svakodnevne probleme u implementaciji i što je najvažnije, analiziramo mogućnost unaprjeđenja prakse izricanja, tretmana i praćenja alternativnih mjera za maloljetnike u Sarajevu i Banjoj Luci. U tu svrhu je provedeno fokus grupno intervjuiranje sa četiri kategorije ispitanika u pomenutim gradovima. Podaci su prikupljeni od različitih kategorija ispitanika koje, svaka na svoj način, participiraju u izricanju, praćenju ili izvještavanju o odgojnim preporukama. Stoga je ovim istraživanjem obuhvaćeno devet pravosudnih

djelatnika, deset policijskih, djelatnika, jedanaest djelatnika organa socijalnog starateljstva, šesnaest odgovornih lica u školama, sedamdeset predstavnika vijeća roditelja, šezdeset i pet učenika i deset djelatnika nevladinih organizacija.

Publikacijom želimo pomoći imaginarne limite koji postoje u percepciji alternativnih mjera za maloljetnike, bilo u kontekstu same svrhe ovih mjera ili tradicionalne skepse u pogledu realne socijalne adaptibilnosti istih u Bosni i Hercegovini.

Autor

SADRŽAJ

PREDGOVOR	III
UVOD	1
Kratki pregled stanja kriminaliteta maloljetnika u Bosni i Hercegovini ..	1
Ciljevi istraživanja	3
II NAČIN ISTRAŽIVANJA	5
Metoda prikupljanja podataka	5
Uzorak	6
Ograničenja istraživanja	8
III PRAVNI TRETMAN DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM U BOSNI I HERCEGOVINI	11
Alternativni modeli postupanja u sistemu maloljetničkog pravosuđa u Bosni i Hercegovini	11
Osnovne odrednice propisa u Bosni i Hercegovini	12
IV ANALIZA ISKAZA DOBIVENIH FOKUS GRUPNIM INTERVJUIRANJEM	15
Informiranost i mišljenje o alternativnim mjerama	15
Pravosudni i policijski djelatnici.....	15
Organi socijalnog starateljstva.....	17
Škole.....	17
Nevladine organizacije.....	19
Normativne i resursne pretpostavke za primjenu alternativnih mjera .	22
Pravosudni i policijski djelatnici.....	22
Organi socijalnog starateljstva.....	25
Škole.....	27
Nevladine organizacije.....	31
Specijalizacija u primjeni alternativnih mjera	32
Pravosudni i policijski djelatnici.....	32
Organi socijalnog starateljstva.....	34
Edukacija o primjeni alternativnih mjera	35
Pravosudni i policijski djelatnici.....	35
Organi socijalnog starateljstva.....	36
Škole.....	36
Nevladine organizacije.....	37
Iskustva u primjeni alternativnih mjera.....	38
Pravosudni i policijski djelatnici.....	38
Organi socijalnog starateljstva.....	39
Škole.....	41
Nevladine organizacije.....	41
Ostali komentari ispitanika	43
Pravosudni i policijski djelatnici.....	43
Organi socijalnog starateljstva.....	44
Škole.....	44
Nevladine organizacije.....	45
V DISKUSIJA.....	47
Informiranost i mišljenje o alternativnim mjerama	47

Normativne i resursne pretpostavke za primjenu alternativnih mjera .	49
Specijalizacija u primjeni alternativnih mjera	53
Edukacija o primjeni alternativnih mjera	55
Iskustva u primjeni alternativnih mjera	57
Ostali komentari ispitanika	58
VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE	61
IZVRŠNI SAŽETAK	65
LITERATURA	69

UVOD

KRATKI PREGLED STANJA KRIMINALITETA MALOLJETNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Maloljetničko prijestupništvo¹ kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja je aktuelna društveno-negativna pojava, koja nameće potrebu za većim angažmanom zajednice u rješavanju niza neriješenih problema koji se iz godine u godinu nagomilavaju i produbljuju. Brojna su i različita shvatanja pojma maloljetničkog prijestupništva, koji se različito određuje u kriminološkoj, pravnoj, sociološkoj i ostaloj stručnoj i naučnoj literaturi. Fenomen maloljetničkog prijestupništva predstavlja veliki izazov za savremena društva, a različito pravno tumačenje u pojedinim zemljama u svijetu dodatno usložnjava ovu problematiku. U većini zemalja pravna regulativa iz ove oblasti sastavni je dio krivičnog prava (materijalnog i procesnog), dok je trenutno u Bosni i Hercegovini u fazi izrade poseban set zakona o postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku na nivou entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine kao *legi specialis*.

Stanje u ovoj oblasti izuzetno je važno i za opće stanje kriminaliteta u svakoj zemlji. Posljednje desetljeće procenat maloljetničkog prijestupništva u ukupnom broju krivičnih djela u Bosni i Hercegovini se kreće u segmentu od 8% do 12% ukupno registrovanog kriminaliteta.² Javnost itekako osjeti ove „brojke“ i javno mnijenje većinom uzrok problema nalazi u razlozima kao što su: nedovoljan broj ustanova zatvorenog i poluotvorenog tipa i uopšteno ustanova za resocijalizaciju maloljetnih prijestupnika, veliki broj djece prepuštene ulici, djece bez adekvatnog roditeljskog staranja, vaspitno zapuštenih maloljetnika i sl. Upravo analiza medijskih izvještaja i intervjua zvaničnika različitih organa formalne socijalne kontrole potvrđuje navedene faktore kao glavne uzroke javljanja ovog fenomena u Bosni i Hercegovini. Kada je u pitanju sama struktura maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini, policijska statistika pokazuje da su najčešće počinjena krivična djela protiv imovine (čak i do 90% u strukturi počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika), a u manjem broju su to djela protiv života i tijela i djela usmjerena protiv javnog reda i mira. U narednoj tabeli su prikazani podaci o registrovanim maloljetnim počiniteljima krivičnih djela u Bosni i Hercegovini u periodu od 2006. do 2010. godine (tabela 1.), sa pratećim informacijama o stopama prijestupništva mladih.

Tabela 1: Kriminalitet maloljetnika u Bosni i Hercegovini (policijska statistika 2006-2010)

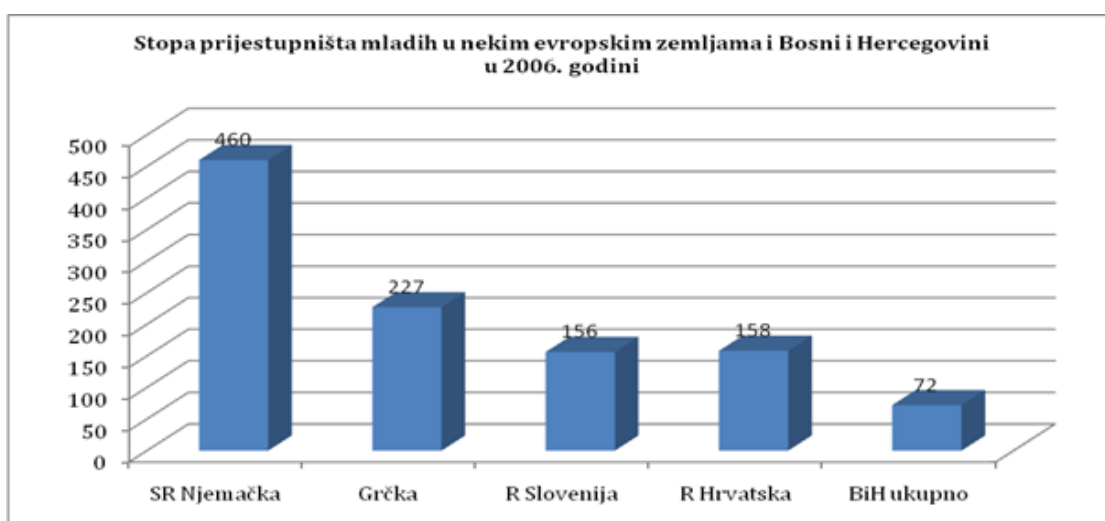
¹ Maloljetnik je dijete ili mlada osoba koja se prema važećim pravnim sistemima u pogledu učinjenog djela može tretirati na način koji se razlikuje od načina postupanja prema odraslim osobama (Pekinška pravila). U smislu važećih propisa maloljetnik je osoba starosne dobi od 14 do 18 godina prema kojoj se mogu izreći mjere i krivične sankcije.

Priestupništvo mladih - termin je koji se odnosi na maloljetnike bez obzira na to da li je maloljetnik osumnjičen, optužen ili osuđen za krivično djelo. To je termin koji pokazuje da su djeca u kontaktu sa krivičnopravnim sistemom zbog toga što su osumnjičena, optužena ili osuđena za krivično djelo; „*mladi u sukobu sa zakonom*“ je alternativni termin kojim mogu biti obuhvaćene i mlađe punoljetne osobe, jer riječ „mladi“ nema jasno određenu dobnu granicu,

² Izvještaj Koordinacionog tijela Vijeća Ministara BiH za praćenje provedbe *Strategije protiv maloljetničkog prijestupništva 2006-2010*.

	Republika Srpska			Federacija BiH			Brčko Distrikt BiH			UKUPNO Bosna i Hercegovina		
	Broj maloljetnih izvršilaca	Broj registriranih KD-la	Stopa prijestupništva (na 100 000 stanovnika)	Broj maloljetnih izvršilaca	Broj registriranih KD-la	Stopa prijestupništva (na 100 000 stanovnika)	Broj maloljetnih izvršilaca	Broj registriranih KD-la	Stopa prijestupništva (na 100 000 stanovnika)	Broj maloljetnih izvršilaca	Broj registriranih KD-la	Stopa prijestupništva (na 100 000 stanovnika)
2006.	859	1120	59,52	1739	-	74,79	151	-	188	2749	-	71,53
2007.	761	1260	52,88	1727	-	74,18	198	-	247	2686	-	69,89
2008.	710	1157	49,40	1592	-	68,41	105	72	131	2407	-	62,63
2009.	823	712	52,27	1344	-	57,75	67	47	83,75	2234	-	58,13
2010.	831	770	57,82	1177	1317	50,58	57	59	71,25	2065	2146	53,73

Ako iz postojećih frekvencija policijske statistike registriranog kriminaliteta maloljetnika izračunamo stopu prijestupništva mladih u Bosni i Hercegovini i uporedimo je sa zvaničnim podacima iz statistike kriminaliteta maloljetnika u zemljama Evropske Unije (Aebi et al., 2010), vidjet ćemo da se Bosna i Hercegovina nalazi na listi zemalja koje imaju najnižu stopu ovih ponašanja u Europi. Naime, prosječna stopa prijestupništva mladih u zemljama Evropske Unije u 2006. godini iznosila je 191 maloljetni prijestupnik na 100 000 stanovnika, dok je u Bosni i Hercegovini ta stopa iznosila 72 prijestupnika, a danas iznosi približno 74 maloljetna prijestupnika na 100 000 stanovnika. Komparacije radi, ova stopa u Njemačkoj u posljednjih pet godina iznosi oko 460 prijestupnika, Grčkoj 227, Sloveniji 156 a u susjednoj Hrvatskoj ona iznosi oko 158 prijestupnika na 100 000 stanovnika (v. grafikon).

Ovakva statistika nas nikako ne treba da zavarava, jer nema mogućnost zorno prikazati fenomen recidivizma, ali isto tako njome se ne prikazuju vrste krivičnih

djela koja čine maloljetnici; neka od njih svakim danom postaju sve surovija i plaše bosanskohercegovačku javnost. Činjenice koje bi trebale zabrinuti javnost odnose se pogotovo na kretanja u dobnim diferencijacijama maloljetnih izvršilaca krivičnih djela. Tako u grupi krivično odgovorne djece uzrasta od 14 do 18 godina, zakon najčešće krše djeca od 16 do 17 godina. Naročito zabrinjava pojava da sve mlađa djeca dolaze u sukob sa zakonom i da se ta granica pomjera prema 10-toj godini života. Ovakvom ponašanju često prethodi, ili ga prati, sve veći broj slučajeva zanemarivanja, prekidanja i napuštanja redovnog školovanja, pri čemu su dječaci izrazitija grupa maloljetnih prijestupnika (98%), a urbana sredina najčešće predstavlja ambijent gdje je maloljetničko prijestupništvo prisutno.³

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Obzirom na izražen problem maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini, a uvažavajući da se kao jedan od odgovora na povećan problem kriminaliteta mladih u međunarodnoj javnosti, ali i zakonodavstvu velikog broja zemalja zadnjih decenija javlja koncept restorativne pravde, i u našoj zemlji je ovaj koncept načelno prihvaćen. Kako je, međutim, teorija jedno, a praksa, vrlo često, sasvim drugo, generalna je zamisao ovog istraživanja upravo bila ustanoviti kakva je praksa u primjeni restorativnog pristupa u suprotstavljanju delinkvenciji mladih. Stoga bi se osnovni ciljevi ovog istraživanja mogli odrediti kao:

- Ispitivanje postojanja prakse primjene alternativnih mjera za maloljetnike u Sarajevu i Banja Luci kroz institucije pravosuđa, socijalne zaštite, obrazovanja i nevladinih organizacija; u tu svrhu izvršiti i kratku analizu pravnog tretmana djece u sukobu sa zakonom u Bosni i Hercegovini;
- Utvrđivanje resursa (kadrovskih i finansijskih) za izvršenje, praćenje i izvještavanje o primjeni alternativnih mjera za maloljetne prijestupnike;
- Detekcija stvarnih i potencijalnih problema u izvršenju alternativnih mjera za maloljetnike u Sarajevu i Banja Luci u institucijama pravosuđa, socijalne zaštite, obrazovanja i nevladinih organizacija;

³ Izvještaj Koordinacionog tijela Vijeća Ministara BiH za praćenje provedbe *Strategije protiv maloljetničkog prijestupništva 2006-2010*.

II NAČIN ISTRAŽIVANJA

METODA PRIKUPLJANJA PODATAKA

U istraživanju će se koristiti fokus grupno intervjuiranje. Fokus grupe su skupine nepovezanih pojedinaca koje istraživač kontaktira i s njima vodi diskusiju. U ovom tipu intervjuiranja istraživač pita određena pitanja i vodi diskusiju, ali su podaci pribavljeni ovom metodom uglavnom kvalitativni i relativno nestrukturirani. Za razliku od ostalih metoda ispitivanja, fokus grupe ne podrazumijevaju reprezentativne uzorke, nego radije uključuju par pojedinaca koji imaju vremena da participiraju u istraživanju i koji dijele ključne karakteristike sa ciljnom populacijom. Iako se fokus grupnom intervjuiranju spočitava slaba generabilnost nalaza, ono ipak ima izvjesnih prednosti. Najprije, fokus diskusija slični prirodnom procesu formiranja i izražavanja mišljenja, i može u izvjesnoj mjeri osigurati validnost. Kako ne postoji formalna procedura za ocjenu generabilnosti odgovora fokus grupa, provedba nekoliko srodnih fokus grupa sa konzistentnim odgovorima pružaju, barem djelomičnu, potvrdu pouzdanosti nalaza (Bachman & Schutt, 2007). Sa stanovišta tipova pitanja, fokus grupno intervjuiranje je obično neusmjereno i nestandardizirano; pitanja se postavljaju na temelju podsjetnika, odnosno protokola, ali samo okvirno i bez obaveze da se postavljaju nekim strogim redoslijedom. Moguća su i dodatna pitanja, podpitanja, i sl. Na ovaj se način zapravo potiče dinamička interakcija, što pridonosi pojačanoj raspravi, i omogućuje neposrednije izjašnjavanje i otvaranje ispitanika (Halmi, 2005).

Kako su glavni ciljevi istraživanja ispitivanje postojanja prakse primjene alternativnih mjera za maloljetnike, utvrđivanje resursa za tu primjenu, te utvrđivanje stvarnih i potencijalnih problema u izvršenju alternativnih mjera, to istraživanje uključuje prikupljanje podataka o radu različitih organa formalne socijalne kontrole. No, često se u istraživačkom radu sa državnim institucijama nailazi na probleme pouzdanosti i validnosti dobivenih podataka; djelatnici su u pomenutim skloni promatrati istraživače „izvana“ kao prijetnju ustaljenoj praksi, vlastitom i ugledu institucije u kojoj su zaposleni. Praktična iskustva pokazuju da je dobro vođenim grupnim diskusijama moguće probiti takve psihološke barijere i dovesti sudionike do toga da otvorenije očituju stavove, osjećanja i djelovanja negoli se to može postići sa drugim metodama i tehnikama prikupljanja podataka (Halmi, 2005; Mayring, 2002).

Sem toga, tipične prednosti fokus grupnog intervjuiranja su i mogućnost prikupljanja velike količine podataka od relativno velikog broja ljudi u relativno kratkom vremenu. Ovo je jedna od karakteristika koja je u velikoj mjeri opravdala upotrebu fokus grupnog intervjuiranja za ispitivanje iskustava i stavova različitih kategorija respondenata u ovom istraživanju koje je provedeno za relativno kratko vrijeme (novembar 2010- januar 2011. godine).

Najzad, stvarne probleme ne mogu rješavati pojedinci, nego oni zahtijevaju „bogate i složene riznice zajedničkoga znanja i prakse“ (Kamberelis & Dimitriadis, 2008, s. 397). Upravo je ta svojevrsna sinergija kolektivnoga djelomice potrebna u oslovljavanju realnih problema koji se susreću u implementaciji novog načina reagiranja na kriminalitet mladih, a koju najviše mogu osigurati dijelovi društva zaduženi za njihovu realizaciju.

Kao dopuna fokus grupnom intervjuiranju, bit će provedeni neusmjereni intervjui pismenim putem sa onim respondentima sa kojima se neće biti u prilici razgovarati na grupnom intervjuu, a čija se participacija ocijeni važnom za dobivanje podataka.

UZORAK

Kao što je to naznačeno u predgovoru, istraživanje koje se predstavlja u ovoj publikaciji nastavak je istraživanja provedenog na području Bosne i Hercegovine tokom 2009. godine. Rezon koji je primjenjivan u tom istraživanju vrijedi i ovdje. Naime, kako su Sarajevo i Banja Luka gradovi sa najvećim brojem stanovnika u Bosni i Hercegovini, ali i najznačajnija središta i glavni gradovi entiteta, te kako je problem kriminaliteta (time i delinkvencije mladih) najviše izražen upravo u njima,⁴ to se tada (a i u ovom istraživanju) pošlo od pretpostavke da oni paradigmatički, tipično oslikavaju obrasce ove pojave u cijeloj zemlji. Otuda je sasvim plauzibilno da su praksa, i, vrlo vjerovatno, problemi (kako tradicionalnog, tako i nekonvencionalnog) reagiranja organa formalne socijalne kontrole na maloljetničko prijestupništvo koji se evidentiraju u ovim gradovima, za očekivati i u drugim gradovima.

Metod prikupljanja podataka je ispitivanje, i to intervjuom. Imajući u vidu ciljeve istraživanja, jasno je da su se podaci trebali prikupljati od različitih kategorija laičke i stručne javnosti, koje, svaka na svoj način, participiraju u izricanju, monitoringu ili izvještavanju o odgojnim preporukama. U tom smislu bi se moglo govoriti o četiri kategorije ispitanika.

Prva referira na onaj dio aparata formalne socijalne kontrole koji je nadležan za izricanje odgojnih preporuka, tj. fazu krivičnog postupka maloljetnog počinitelja krivičnog djela u kojoj se odlučuje da li reagirati diverzivno (izricanjem odgojne preporuke i izbjegavanjem krivičnog postupka) ili tradicionalno (pokretanjem krivičnog postupka). Ovo je iznimno važna kategorija respondenata bez čijeg formalnog odobranja čitav diverzivni tretman maloljetnih delinkvenata ne bi mogao biti primijenjen. U svrhu prikupljanja njihovih iskaza kontaktirani su nadležni sudovi i tužiteljstva, odnosno odgovarajuće jedinice ministarstava unutrašnjih poslova u gradovima odabranim za analizu, te su, nakon identifikacije osoba koje su po djelokrugu nadležne za postupanje u predmetima u kojima su počinitelji maloljetne osobe, izravno dogovarane sesije. Na ovaj se način uspjela održati jedna fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima (sudijama i tužiteljima) i dvije sa policijskim djelatnicima. U grupi sa pravosudnim djelatnicima intervjuiranju je prisustvovalo 5 pravosudnih djelatnika (3 tužitelja i 2 sudije), a kod policijskih djelatnika je oba puta bilo također po 5 respondenata. Sem toga, pismenim putem su dostavljena još dva intervjua.

Druga se odnosi na organe starateljstva. Ovo je kategorija respondenata koja ima prominentnu ulogu u čitavom procesu izricanja i primjene odgojnih preporuka.

⁴ Tako je, primjerice, u Republici Srpskoj u 2009. godini policiji prijavljeno 10.979 krivičnih djela iz oblasti općeg kriminaliteta (u koji se tipično involviraju maloljetnici), od kojih 5.876 (54 %) otpada na Banju Luku, odnosno, u Federaciji Bosne i Hercegovine je u istoj godini prijavljeno 22.527 krivičnih djela, od kojih je 8.015 (36 %) registrirano u Kantonu Sarajevo.

Naime, već prilikom razmatranja mogućnosti primjene odgojne preporuke, tužitelj ili sudac su dužni konsultirati nadležni organ starateljstva, naročito zbog njihove ekspertize prilikom izbora za kojom odgojnom preporukom iz kataloga posegnuti u konkretnom slučaju. Sem toga, posredovanje, praćenje i izvještavanje o uspješnosti primjene odgojne preporuke povjereno je upravo organima starateljstva, te su oni nezamjenjiva karika u čitavom procesu implementacije diverzionog tretmana. Kako su oni kategorija koja je, očito, bitna u izvršavanju, ali u samom procesu odlučivanja o (ne) izricanju odgojne preporuke imaju tek savjetodavnu ulogu, to su izdvojeni kao zasebna kategorija. Ispitivanje je inkludiralo dvije fokus grupe sa respondentima iz ove kategorije; obje su brojale po 5 ispitanika, kako iz Sarajeva, tako i iz Banja Luke. Bitno je napomenuti da su iz nadležnih institucija u istraživanje uključeni svi pravosudni djelatnici specijalizirani za rad sa maloljetnicima.

Odgovorna lica u školama, vijeća roditelja, te učenici u školama su sljedeća kategorija ispitanika. S ovim u vezi treba napomenuti da je jedna od odgojnih preporuka od kojih se puno očekuje svakako redovno pohađanje škole. Inače se škola smatra nezamjenjivim agansom socijalizacije koji proklamira konformističko ponašanje (Rot, 2003). Niz istraživanja pokazuju da dobar uspjeh u školi djeluje reducirajuće na pojavu delinkventnog ponašanja mladih, te da angažiranost u školi (redovne i izvanškolske aktivnosti) također imaju povoljan utjecaj (Singer, Kovčo Vukadin, & Cajner Mraović, 2002). Izvjestan broj maloljetnih osoba počini krivična djela upravo bježeći sa časova i ne angažirajući se u školskim aktivnostima. Otuda je redovito pohađanje škole moment koji može snažno psihološki djelovati na usvajanju društvenih normi, razvijanju svijesti i odgovornosti kod mladih osoba, ali i, sprječavanjem druženja sa osobama sklonim kriminalnom ponašanju i uopće reduciranjem prilika da mlada osoba bude bez nadzora, i situacijskim preveniranjem ponašanja kojim se krše društvene norme. Prema važećim normativnim aktima u Bosni i Hercegovini, formalno su za nadzor nad izvršenjem odgojne preporuke redovnog pohađanja škole nadležni organi starateljstva u saradnji sa odgovornim osobama iz škola. To su uglavnom direktori i stručni saradnici (pedagozi, psiholozi, defektolozi, socijalni radnici, itd.), te pogotovo nastavnici razredne nastave. S druge strane, kako vijeća roditelja imaju nadležnost da raspravljaju o pitanjima značajnim za život i rad škole i u vezi s vladanjem i ponašanjem učenika u školi i izvan nje, to članovi ovih tijela imaju mogućnost da sugeriraju programe (re) integracije i (re) socijalizacije, i uopće angažmana učenika, pa time i maloljetnih počinitelja krivičnih djela i utiču na njihovu zainteresiranost i vezanost za školu, i u konačnici na uspjeh preporuke redovnog pohađanja škole; sem toga, ono što se ne dešava često, ali nije isključeno, da budu i u ulozi roditelja čije je dijete bilo žrtva ili počinitelj krivičnog djela, pa je i njihov pristanak nužan kako bi se proveda bilo koja od odgojnih preporuka. Najzad, inkluzija malodobnih počinitelja krivičnih djela u velikoj mjeri ovisi o odnosu sa vršnjacima. Zajedničke norme i vrijednosti, interesovanja, itd. među vršnjacima utiču da se mlada osoba osjeća prihvaćenom u svojoj sredini. Suprotno, niska razina samopouzdanja, negativna etiketa, ekskluzija, i sl., faktori su koji su povezani sa delinkvencijom. Otuda važnu ulogu u promicanju pozitivnih vrijednosti i jačanju samopouzdanja i svijesti mlade osobe dakako da imaju vršnjaci. Kako sve ove grupe referiraju na aktivnosti i angažman unutar škole, to su izdvojeni kao zasebna kategorija. U ovom istraživanju su kontaktirane iste škole kao i u prvoj fazi istraživanja *Ojačavanje maloljetničke pravde* iz prostog razloga što su toj fazi ispitanici pozdravili odgojne preporuke kao prikladan način reakcije na blaže oblike maloljetničkog prijestupništva, pa kako se u ovoj fazi postavlja pitanje kako implementirati odgojne preporuke, logično je bilo da se o tomu pitaju prije svega oni za koje se zna ili barem opravdano pretpostavlja da u velikoj mjeri podržavaju ovakav način reagiranja na kriminalitet mladih.

Organizirano je osam (četiri u osnovnim i četiri u srednjim školama) fokus grupa sa odgovornim licima i predstavnicima vijeća roditelja, kojima je prisustvovalo 8 direktora, 8 pedagoga, te 70 predstavnika vijeća roditelja. Također je organizirano osam fokus grupa sa učenicima, kojima je prisustvovalo u prosjeku 8 učenika iz svake škole.

Četvrta kategorija ispitanika referira na nevladine organizacije. Kako, naime, odgojna preporuka rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, odnosno uključivanje u rad humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, kao i prihvatanje odgovarajućeg zaposlenja, podrazumijeva mogućnost da organizacije iz nevladinog sektora uzmu učešća u implementaciji ove mjere, to su i neke od njih kontaktirane. Logika odabira slična je kao kod prethodne kategorije: u namjeri postizanja relevantnih odgovora, kontaktirane su one koje su iskazale interesovanje za probleme maloljetnika u sukobu sa zakonom; u svrhu njihove identifikacije konsultirana je lista onih koji su se javili na oglas Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice od 28. 11. 2008. za implementaciju državne *Strategije za borbu protiv maloljetničkog prijestupništva za BiH*, a zatim su sa liste kontaktirane one organizacije koje su uzele učešća u prikupljanju podataka za prethodnu fazu projekta *Ojačavanje maloljetničke pravde*. Na taj se način uspjelo osigurati dvije fokus grupe sa djelatnicima dvije nevladine organizacije, a naknadno su, zbog njihove naglašene uloge u procesu provedbe odgojnih preporuka, kontaktirana udruženja medijatora u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. Potonji su također poslali pismene intervjuue. Time su iz ove kategorije respondenata u istraživanje fokus grupnim intervjuiranjem bili uključeni četiri djelatnika nevladinih organizacija, te troje onih koji su odgovore poslali pismenim putem.

OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Najveći prigovor koji se može uputiti istraživanju jest primjena fokus grupnog intervjua kao jedine tehnike prikupljanja podataka. Zasigurno da bi se uključivanjem i drugih tehnika i metoda postigli validniji rezultati. Razlozi koji su opredjeljivali upotrebu pomenute tehnike već su izloženi kod naslova *Metoda prikupljanja podataka* na početku ovog dijela publikacije. Odsustvo primjene drugih metoda prikupljanja podataka moglo bi se reflektirati na domete i kvalitete nalaza; tako se, primjerice, preciznom analizom resursa koji stoje na raspolaganju „implementatorima“ odgojnih preporuka, a koja bi se realizirala analizom sadržaja relevantnih dokumenata, vjerovatno prikupili vrijedni podaci o jednom od ciljeva istraživanja. No, zahvaljujući široko postavljenom okviru pitanja u podsjetniku za razgovor, i ova je materija oslovljena, makar se podaci temeljili na subjektivnim impresijama prije negoli na objektivnim pokazateljima.

Kako su u fokusu istraživanja dva najveća bosanskohercegovačka grada, to se istraživanju može prigovoriti i da ne oslikava stvarno stanje sa praksom i resursima za primjenu alternativnih mjera za maloljetnike. Sarajevo i Banja Luka imaju najveće budžete, najveći broj institucija i najveće probleme sa kriminalitetom, pa bi zaključivanje o cijeloj Bosni i Hercegovini na temelju njih moglo biti pogrešno, jer bi iskazi ispitanika iz samo ta dva grada mogli referirati na stanje koje ne egzistira u drugim dijelovima zemlje. No, iskustvo je pokazalo da ostali gradovi uglavnom slijede obrasce Sarajeva i Banja Luke (makar u

smanjenom obimu i intenzitetu), tako da obuhvatanje (samo) ova dva grada pruža korektnu sliku trenutnog ili stanja koje će nastupiti.

Najzad, u intervjuima sa trećom i četvrtom kategorijom ispitanika (v. *supra*) su obuhvaćeni samo oni koji su bili u prilici na vrijeme i mjesto održavanja fokus grupe prisustvovati istoj. Iako se opetovanim kontaktima pokušavao ustanoviti termin koji bi odgovarao što većem broju participanata, jasno je da nisu svi mogli prisustvovati fokus grupnom intervjuiranju, a kod poduzorka iz nevladinog sektora su pismeno odgovorili samo oni kojima je poslan protokol i koji su bili zainteresirani za participaciju. Jasno je, dakle, da je izvjestan broj njih ostao iz inih razloga suzdržan ili onemogućen da sudjeluje u istraživanju. Sem toga, pozivanje na raniju studiju u izboru nevladinih organizacija i škola može se činiti neprimjerenim. S tim u vezi treba napomenuti da se reprezentativnost, kao jedan od postulata kvantitativnih istraživanja, ne shvaća na isti način u kvalitativnim (tj. ne temelji se na randomizaciji), nego se na analizi svakog pojedinačnog slučaja grade generalizacije (Mayring, 2002): pristup koji je usvojen i u ovoj studiji. Fokus grupno intervjuiranje, dakle, ne podrazumijeva reprezentativne uzorke, nego se temelji na dijelu populacije koji dijeli ključne karakteristike sa ciljnom populacijom. Kako je laička populacija iz treće i četvrte kategorije ispitanika ona koja je (dokazano) zainteresirana za problem maloljetničkog prijestupništva, te kako su odabrane škole koje, barem približno, odražavaju dva pola na (hipotetskoj) skali kojom se mjeri stanje kriminaliteta mladih (tako npr. Srednja poljoprivredna škola u Sarajevu ima znatne probleme sa delinkvencijom mladih, a Srednja ekonomska škola gotovo nikako), to je opravdano tvrditi da odabrani uzorci barem približno odražavaju karakteristike ciljnih populacija.

III PRAVNI TRETMAN DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM U BOSNI I HERCEGOVINI

ALTERNATIVNI MODELI POSTUPANJA U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

Veliki broj evropskih i američkih kriminologa u posljednje dvije decenije zaključuju da se većina savremenih društva suočavaju sa sličnim ili istim problemima kada je u pitanju fenomen kriminaliteta. Zajedničke karakteristike pomenutih karakterizira porast broja krivičnih djela, nedovoljna učinkovitost kazne zatvora i preopterećenost pravosudnih i represivnih organa. Upravo ovakvi razlozi, u pomenutom periodu, traže učinkovitiji pristup za suprostavljanje kriminalitetu. Kada su u pitanju maloljetni počinitelji krivičnih djela, mnogi kriminolozi vjeruju da je alternativni model tretmana maloljetnih počinitelja krivičnih djela odgovor i rješenje navedenih problema (Bradshaw, Roseborough i Umbreit, 2006; Van Kalmthout, 1996).

Kada govorimo o alternativnim mjerama za maloljetne počinitelje krivičnih djela, mislimo prvenstveno na mjere koje se primjenjuju prema maloljetniku u sukobu sa zakonom bez njegovog uključivanja u klasični krivični postupak (restorativna pravda), kao i mjere koje se preduzimaju prije suđenja, tokom i nakon suđenja kako bi se spriječio recidivizam, razvijao osjećaj odgovornosti maloljetnika, te promovirala njegova društvena rehabilitacija. U skladu sa međunarodnim standardima, zakonom se uređuje postupak i daju mehanizmi za neformalno rješavanje krivičnih slučajeva koji uključuju maloljetnika u sukobu sa zakonom, porodicu, žrtvu i društvenu zajednicu.

Za razliku od retributivnog i rehabilitacijskog pristupa, restorativni pristup u svom fokusu ima žrtvu i zajednicu. Aktivnosti unutar ovog koncepta, nisu usmjerene na kažnjavanje, zastrašivanje ili zatvaranje počinitelja, ali ni na njegovu rehabilitaciju. Naime, kompletan alternativni pristup reagovanja na prijestupništvo mladih, pa i restorativna pravda kao njegov najefikasniji dio, ima za cilj vraćanje "mira u zajednicu", djelovanjem na ponašanje počinitelja. Ovo djelovanje uključuje širok dijapazon mjera koje uključuju razvijanje karaktera počinitelja krivičnog djela, s ciljem prevencije eventualnog budućeg prijestupničkog ponašanja te osobe, te popravljjanje štete koja je nastala kao rezultat tog krivičnog djela.

Pregledom kriminološke literature u svijetu koja govori o ovom fenomenu, veliki broj autora govori o četiri osnovna modela restorativne pravde u tretmanu maloljetnih izvršilaca krivičnih djela: *medijacija između počinitelja i žrtve (victim offender mediation)*; *vijeće za reparaciju (community reparative board)*, *porodična konferencija (family conference)* i *suđenje u krugu porodice i prijatelja (circle sentencing)* (Bazemore i Umbreit, 2001; Bazemore i Griffiths, 2003; Zernova, 2007).

U Bosni i Hercegovini nemamo priliku zaključiti da je slijeđen niti jedan od navedenih modela u njegovoj „čistoj“ formi. Postojeći sistem prepoznaje osam odgojnih preporuka za maloljetnike (osobno izvinjenje oštećenom, naknada štete oštećenom, redovno pohađanje škole, rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, prihvatanje odgovarajućeg zaposlenja, smještaj u drugu

porodicu, dom ili ustanovu, liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi i posjećivanje odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta), dok je u odredbama novih zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini koji tretiraju ovaj fenomen uvedeno i "policijsko upozorenje" kao jedan vid alternativne mjere za primarne maloljetne prekršioce.

Alternativni modeli postupanja prema maloljetnim prijestupnicima danas su postali prioritet u tretmanu ove kategorije djece u savremenom svijetu. Međunarodni okvir, koji je preciznije i sveobuhvatnije izložen u prvoj fazi istraživanja *Ojačavanje maloljetničke pravde*, na precizan način upućuje na neohodnost u primjeni alternativnih modela tretmana djece u sukobu sa zakonom. Tako Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih Nacija iz 1989. god. u čl. 40. st. 3. tač. b) određuje: *"Kada je god to primjereno i poželjno, države će donijeti mjere za postupanje s maloljetnim počiniteljima krivičnih djela bez pribjegavanja sudskim postupcima uz osiguranje punog poštovanja ljudskih prava i pravne zaštite."* S druge strane, i Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Nacija u pravilu 11. tač. 1. sadrže preporuku po kojoj: *"Kada god je to primjereno, treba razmotriti mogućnost rješavanja slučajeva maloljetničkog prijestupništva bez klasičnog suđenja pred kompetentnim tijelom."* Isti sadržaj prenesen je i kroz preporuku sadržanu u tač. II. 2. Društvenih reakcija Vijeća Evrope na prijestupništvo mladih iz 1987. god. koja glasi: *"Maloljetnike treba odvratiti od činjenja krivičnih djela putem posredovanja na nivou tužilaštava (prekidanje postupka) ili na nivou policije u zemljama gdje policija ima funkciju tužilaštva u svrhu sprječavanja maloljetnika da uđe u sistem redovnog krivičnog pravosuđa i tako pretrpi posljedice koje iz toga proizlaze."*

Sve navedene standarde i preporuke zakonodavac na nivou entiteta i Brčko Distrikta je nastojao ugraditi i u bosanskohercegovačko maloljetničko zakonodavstvo, što će u kratkim crtama biti prezentirano u dijelu koji slijedi.

OSNOVNE ODREDNICE PROPISA U BOSNI I HERCEGOVINI

U skladu sa preporukama sadržanim u relevantnim međunarodnim dokumentima, o kojima je bilo riječi u prvoj fazi ovog istraživanja, može se zaključiti da se i Bosna i Hercegovina polako pridružuje porodicama država sa savremenim kriminalnopolitičkim nastojanjima u reakciji na prijestupništvo mladih.

U momentu nastajanja ove studije u Bosni i Hercegovini je u toku aktivnost usmjerena ka noveliranju posebnog krivičnog zakonodavstva za maloljetnike na nivoima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Naime, još početkom prošle godine (2010.) u Narodnoj Skupštini Republike Srpske usvojen je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“ br. 13/10), kao integralni legislativni tekst koji reguliše sveukupni krivičnopravni status maloljetnika (materijalnopravni, procesnopravni, izvršnopravni, te izvršenje krivičnih djela na štetu maloljetnika). U Federaciji Bosne i Hercegovine – "Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku" je prošao prvo čitanje u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine bez održavanja javne rasprave, ali nije razmatran na Domu naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, dok je u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine "Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku" sredinom jula 2010. godine prosljeđen

Skupštini Brčko Distrikta, a trenutno je na koordinaciji u Skupštini, te se očekuje da i ovaj zakon bude usvojen. Očekuje se da će u narednih nekoliko mjeseci takav biti usvojen i u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske je stupio na snagu od 1. januara 2011. godine, što predstavlja prekratak period koji bi nas opredjelilo da referiramo na njega. Stoga će osnov kvalitativne analize alternativnih mjera u ovom radu činiti pozitivno krivično zakonodavstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i kao i pozitivno zakonodavstvo u Republici Srpskoj do 31.12.2010. godine.

Analiza koja je urađena za potrebe ovog rada, napravljena je uz konsultaciju zakonodavstva Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04,18/05) i Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10), koji alternativne mjere uređuju na identičan način kao zakoni na Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, te odgovarajući važeći zakoni Republike Srpske do kraja 2010. godine. Međutim, obzirom da predmetnim zakonima nisu detaljnije regulisane procedure primjene alternativnih mjera, te nadzora nad izvršenjem istih, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je početkom 2009. donijela Uredbu o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima; Vlada Republike Srpske je uradila isto krajem januara 2010. godine, dok Vlada Brčko distrikta Bosne i Hercegovine u tom periodu nije prepoznala ovakav koncept kao nužno potreban. Obzirom da Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske sadržava određene novine na polju alternativnih mjera, na njih će biti ukazano u okviru poglavlja koja tretiraju aktivnosti pravosudnih organa, policije i organa socijalnog staranja.

Ovakvim, savremenim pravnim rješenjima već danas je u Bosni i Hercegovini i formalno otvorena mogućnost primjene vanskudskih oblika reakcije na ponašanja mladih koji su došli u sukob sa zakonom. Pomenutim tendencijama, izricanje krivičnih sankcija zadržava se samo onda kada se prevaspitanje maloljetnika i njegovo usmjeravanje u normalne životne tokove ne može ostvariti drugim sredstvima. Baš kako je navedeno i u prvoj fazi ove studije, odgojne preporuke,⁵ ili, kako smo ih još označili- alternativne mjere,⁶ označavaju specifične mjere socijalne reakcije na prijestupništvo mladih izvan krivičnog postupka, na način da se o njima odlučuje prije pokretanja krivičnog postupka.⁷ Ove mjere se u pozitivnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini smatraju primjerenim oblikom reakcije isključivo na blaže oblike krivičnih djela, i to u onim slučajevima kada kod maloljetnika postoji izvjesni stepen razvijene socijalne odgovornosti. Naime, one se mogu primijeniti samo kada je u pitanju maloljetnik koji je učinio krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine,⁸ te kada

⁵ U skladu sa principom oportuniteta tužilac će prije donošenja odluke hoće li podnijeti zahtjev za pokretanje postupka prema maloljetniku morati razmotriti *mogućnost i svrsishodnost* izricanja neke od alternativnih mjera (čl. 374. ZKP FBiH).

⁶ Zapravo čest slučaj i kod drugih autora sa ovih prostora. V. Jovašević, 2008.

⁷ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske inovira tok postupka prema maloljetnicima, te će navedena konstatacija za trenutno važeće zakonodavstvo Republike Srpske biti samo djelimično primjenljiva. Naime, tužilac sada ima mogućnost primjene odgojnih preporuka prije no što donese naredbu o pokretanju pripremnog postupka, dok sudija za maloljetnike ove mjere može primijeniti prije odlučivanja o prijedlogu tužioca o izricanju odgovarajuće sankcije, odnosno, sudija preporuke primjenjuje u toku postupka.

⁸ Buduće zakonodavstvo Republike Srpske značajno proširuje obim mogućnosti primjene odgojnih preporuka. Naime, odredbama čl. 24. st. 1. u vezi čl. 89. st. 1. Zakona o zaštiti i

maloljetnik priznaje krivično djelo i spreman je na izmirenje sa oštećenim. I dok je nesporno da je ovakav oblik reagovanja primjeren u slučajevima primarnih izvršilaca, odnosno kada se maloljetnik prvi put pojavljuje kao izvršilac krivičnog djela, primjena alternativnih mjera je opravdana i u ostalim slučajevima kada je to u najboljem interesu maloljetnika, a što tužilac i sudija odlučuju u svakom pojedinačnom slučaju u skladu sa pozitivnim propisima.

postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske predviđena je mogućnost primjene odgojnih preporuka za krivična djela sa propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do pet godina, kao i za krivična djela sa kaznom preko pet godina kada je to svrsishodno i srazmjerno okolnostima i težini učinjenog krivičnog djela.

IV ANALIZA ISKAZA DOBIVENIH FOKUS GRUPNIM INTERVJU IRANJEM

U istraživanju se koristio strukturirani grupni pristup, tj. moderator je upravljao pravcem diskusije i grupnom dinamikom (npr. pokušao se dobivati odgovor od svih ili većine respondenata). Diskusija je bila inicirana setom pitanja predviđenih protokolom, mada je moderator zadržavao pravo da ne postavi sva pitanja, da ih postavi u izmijenjenom obliku, da promijeni redoslijed, itd.; ovo je bilo determinirano dinamikom diskusije i temama koje su se pojavljivale tokom diskusije. Iz prikupljenog materijala su apstrahirane bitne teme (ukupno 5, odnosno 6), a na pojedinim su se mjestima koristili izravni navodi koji odražavaju istaknute teme. Ponekad su se u navodima, radi pojašnjavanja konteksta iskaza ispitanika, dodavale riječi, koje su bilježene oznakom „[“ na početku, i oznakom „]“ na kraju citata.

Imena participanta se neće otkrivati, a kako grupe potiču iz različitih kategorija, tamo gdje je to potrebno će se za njihovu identifikaciju koristiti opisi poput „tužilac, fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima“, ili, „participant 3,⁹ fokus grupa sa učenicima“, itd.

INFORMIRANOST I MIŠLJENJE O ALTERNATIVNIM MJERAMA

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

PRAVOSUDNI DJELATNICI su prema sili zakona dužni da budu informirani o odgojnim preporukama. Iz razgovora sa tužiteljima i sudijama se može zaključiti da su dobro upoznati sa diverzionim tretmanom u krivičnom postupku, kako u Federaciji Bosne i Hercegovine, tako i u Republici Srpskoj. Posebna pitanja nisu postavljana, a ova je tema djelomično oslovljena i dole izloženom temom o edukaciji. Jedino je jedan ispitanik u Banja Luci istakao da je jedan od razloga slabog primjenjivanja odgojnih preporuka „*nepoznavanje procedura primjene kako od strane stručne tako i laičke javnosti i needukovanost profesionalaca*“, ne obrazlažući detaljnije svoj iskaz.

Njihova su mišljenja o konceptu također uglavnom pozitivna. Uglavnom su mišljenja da se treba početi sa primjenom kako bi se moglo ocijeniti da li je koncept ostvariv i efikasan.

Kako je kazano, većina **POLICIJSKIH DJELATNIKA** u Sarajevu bili su tek na mjestu održavanja fokus grupe upoznati sa glavnim odredbama nacrta Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Stoga nisu bili u mogućnosti biti ispitivani o informiranosti sa mjerom policijskog upozorenja.

⁹ Broj se dodjeljivao prema redoslijedu javljanja na određeno pitanje.

Mišljenja, pak, o samom konceptu mjere policijskog upozorenja su uglavnom pozitivna. Smatraju da su djeca koja su počinila lakša krivična djela uglavnom svjesna svoje greške, te da bi zvanično upozorenje još više pozitivno djelovalo; policija, po njima, ipak uživa izvjestan autoritet među građanima, te je moguće da bi upozorenje produciralo dovoljan „opominjući“ efekat, kako na samog maloljetnika, tako i na bližu socijalnu sredinu u kojoj se on/ona kreće i koja zasigurno utiče na njegovo ponašanje. Jedan ispitanik izričito navodi da je ovakav vid reakcije primjenjiv kod lakših krivičnih djela, poput oštećenja tuđe stvari, međusobnih tuča, nasilničkog ponašanja, sitne krađe. Iskusni inspektor na predmetima u kojima se kao počinitelji javljaju maloljetne osobe ističe i sljedeće:

Prvi kontakt maloljetnika koji dođe u sukob sa zakonom, prva `rampa` smo mu mi. Ako se tu pogrešno postavimo i odradi, to je kraj: on je recidivist, njega nijedan više socijalni radnik ne može `iščupat`...To sam ja doživio milion puta...prvenstveno, mi smo tu kao prva `rampa` da vidimo, da sagledamo, i da to dijete spasiš; da ga upozoriš, da s roditeljima završiš i da ga sutra nemaš u brojkama recidivista...

Drže da je koncept dobar i da mjera ima perspektivu. Jedan ispitanik navodi: „Trebalo sve pokušati, a nedostaci se daju poslije otkloniti.“ Drugi dodaje:

Mislim da uz pripreme i senzibilizaciju i sve što bude u alternativnom dijelu nuđeno...da je to pravo rješenje...Ovo je vrijeme da se napravi totalni zaokret u procedurama rada ministarstva i ovog odjeljenja [za maloljetnike] koje bude... I mislim da ovakav sistem rada može umnogome doprinijeti i poboljšati našu sigurnosnu i bezbjednosnu situaciju.

Ispitanici iz ove grupe u Banja Luci su podijeljenog mišljenja da se uradilo dovoljno sa promicanjem ideje o alternativnom pristupu prema djeci u sukobu sa zakonom. Tako su jedni poprilično upoznati sa ovim konceptom rada, a drugi samo načelno. Tako jedan ispitanik iz druge skupine navodi:

Nismo dovoljno upoznati [sa mjerom pol. upozorenja], do sada... Mi smo bili na predavanjima što je organizovalo Ministarstvo pravde, saslušali dva dana...Što iz ranijeg iskustva, iz ranije službe, kad su u pitanju maloljetnici [znamo] kako postupati s njima, šta raditi, koga obavještavati, al` sad da znamo puno o tome, ne...

Drugi to naročito slikovito prikazuje: „Sama činjenica da pravilnik¹⁰ još nisi dobio, onda nisi [informiran]“.

Mjera se, pak, ocjenjuje kao dobro zamišljena. Koncept da se upozorenjem maloljetnom licu koje se sumnjiči za počinjenje krivičnog djela dâ druga šansa i da ne ulazi kaznene evidencije, prilično je smislen i provediv. Prema mišljenju jednog od respondenata, „na nekog će ostaviti traumu i sam taj postupak pojavljivanja na sudu, trauma je i za mnoge dolazak u policijsku stanicu, pa te formalne procedure, advokat, roditelj, socijalni radnik...“, aludirajući na forenzičku zbunjenost koju ostavlja susret sa organima formalne kontrole. Kako bi se mjera približila onima koji treba da je primjenjuju, smatra se nužnim hitna distribucija pravilnika (v. bilj. 10).

¹⁰ Pravilnik o primjeni mjere policijskog upozorenja.

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Slično pravosudnim djelatnicima, i djelatnici unutar organa socijalnog starateljstva su barem načelno informirani o alternativnim mjerama u postupanju sa mladim delinkventima. I oni su (organi socijalnog starateljstva) dio državnog aparata koji se po sili zakona dužan upoznati sa propisima koji uređuju njihov rad. Ne može se tvrditi da postoji neka značajnija razlika u pogledu ove teme između ispitanika iz Sarajeva i Banja Luke.

Mišljenje o efikasnosti mjere je uglavnom pozitivno. Neki čak smatraju da bi mjera mogla imati većeg efekta nego neke druge, „formalnije“. Tako, ispitanik iz Sarajeva navodi: „Većina alternativnih mjera su bolje od pojačanog nadzora roditelja. Kod pojačanog nadzora roditelja nema rezultata, nije mjerljivo...[alternativne] mjere su opipljivije...“. I ispitanik iz Banja Luke sličnog je stanovišta:

Ja mislim da bolji efekat ima vaspitna preporuka nego izricanje mjere sudskog ukora. I trajniji je, ne samo zbog toga što će on biti evidentiran u kaznenoj evidenciji, mi njega tad kažnjavamo...njemu je teže biti [sankcioniran kroz odg. preporuku], on mora proradit`...one su puno bolnije nego što su neki mislili da će biti...pa čak i profesionalci.

Ispitanici iz Banja Luke izražavaju skepsu da bi primjena odgojnih preporuka u drugim sredinama u Republici Srpskoj moglo teći sa znatnim problemima.

ŠKOLE

Ako krenemo od spoznaje među roditeljima, nastavnicima i uopšteno u okviru menadžmenta osnovnih i srednjih škola u Sarajevu i Banja Luci o činjenici postojanja i samim sadržajima odgojne preporuke prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela obaveze *redovnog pohađanja škole*, rezultati su više nego porazni. Menadžment i roditelji nisu nikada čuli za ovu mjeru. Naime, većina ispitanika banalizira pitanje, odgovaraju da je pitanje notorno i da oni znaju da su osnovno školstvo i prva dva razreda srednje škole obavezni i da sva djeca moraju pohađati školu, te da im nije jasno o kakvoj mjeri je ovdje riječ.

Nakon što su ispitanici upoznati sa sadržajima datih mjera, njihovom svrhom, zakonskim osnovom za primjenu i organima formalne socijalne kontrole zaduženim za primjenu, većina ih, naročito roditelja, misli da su to „preblage“ mjere i da ne obećavaju rezultate. Jedan od roditelja srednjoškolca u Sarajevu navodi svoj primjer kada mu je maloljetnik ukrao auto i bio uhvaćen isti dan: „*Nakon suđenja, sudija je izrekao sankciju koja je bila dosta blaga i preporučio je da taj maloljetnik mora doći kod njega i u par navrata oprati njegovo auto*“ (Srednja škola Sarajevo).

Nakon ovog primjera, roditelji su se usprotivili ovakvoj praksi i odlučno negirali bilo kakav optimizam u pogledu primene ovakvih, „blagih“ mjera. Pojedini roditelji glasno negoduju zaključujući da je to „pravljenje cirkusa“ od policije, suda i tužilaštva. Jedan ispitanik navodi: „*Možda je bolje da djeca ne znaju da postoje takve vrste vaspitnih preporuka, upravo sa ciljem sprečavanja*“ (srednja škola Banja Luka).

Oni koji su učestvovali u ovako usmjeravanoj diskusiji smatraju da je ovo relativno korektna mjera, ali da prethodno treba insistirati na Zakonu o osnovnom obrazovanju, jer je taj zakon precizirao obaveze i prava učenika i roditelja. Jedan ispitanik navodi:

Treba insistirati da učenici dolaze redovno na nastavu, roditelji na roditeljske sastanke i vjerovatno tih problema ne bi bilo kao što ih danas imamo (Fokus grupa sa roditeljima, osnovna škola Banja Luka).

Problem koji nije beznačajan je i samo saopštavanje djetetu koje je došlo u sukob sa zakonom sva prava i obaveze koje sa sobom nosi ova odgojna preporuka. Većina roditelja u svim školama oba grada su mišljenja da je to moguće uraditi u sklopu razredne zajednice, ali uz asistenciju pedagoga i direktora škole. Posebno naglašavaju da je neophodno u takvu radnju uključiti i socijalnog radnika (neki čak naglašavaju i policiju) kako bi takvo dijete shvatilo značaj ove mjere. Prema njihovom mišljenju, razredni starješina može biti u kontaktu sa nekom stručnom službom u školi praktično svakodnevno i obavještavati je o svim promjenama koje uoči kod takvog djeteta, a koje se tiču provedbe ove mjere. Na takav način bi imali nadzor nad tim djetetom. Po mišljenju većine neophodno bilo da pedagoško-psihološka služba škole obavlja razgovore i sa roditeljima i tim maloljetnikom redovno, mimo nastavnog procesa, kako bi dolazila do saznanja da li se izrečena mjera prati.

Kada je u pitanju sama spoznaja o sadržajima odgojne preporuke prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela obaveze redovnog pohađanja škole, UČENICI osnovnih škola u Sarajevu i Banja Luci nisu ranije čuli za ovakvu mogućnost. Ono što je dobro je činjenica da, iako nisu upoznata, oni ipak, nakon što su dobili kratko objašnjenje iste, vjeruju da je takav način reagovanja pozitivan i da ga treba primjenjivati. Učenici u principu izražavaju veliku dozu rezerve u pogledu uopšte uticaja ovakve mjere na djete koje je izvršilo krivično djelo. Naime, ovakvu tvrdnju velika većina potkrepljuje činjenicom da se u većini slučajeva krivična djela dešavaju u slobodno vrijeme, odnosno, onda kada takvi učenici izađu iz škole. Ova mjera bi prema njima trebala biti primjenjivana i nakon škole kako bi uticala na popunjavanje slobodnog vremena takvim osobama i smanjenje vjerovatnoće da lutaju ulicama i uopšte dolaze u priliku da krše zakon. Oni u pravilu smatraju da su ovakve mjere korisne samo za blage prijestupnike, odnosno one koji to čine prvi put. Za ostale su mišljenja da treba primijeniti tradicionalnu sankciju, jer prevladava mišljenje da za takve „nema nade“. Srednjoškolci također nisu upoznati sa ovakvom praksom. Prema njima, prijestupništvo je jako prisutno u srednjim školama, ali nisu upoznati sa mehanizmima reagovanja države kojima se tretira ova pojava. Srednjoškolci većinom smatraju da se ovakva mjera može izreći djetetu koje je izvršilo neko krivično djelo koje nije nekih zabrinjavajućih razmjera. S druge strane, jednoglasni su da se u slučajevima kada se radi o nekom težem krivičnom djelu osobe treba da idu u zatvor. Smatraju da ovu mjeru i treba primijeniti samo ako je prvi put izvršio neko krivično djelo, jer priliku zaslužuju samo takvi, jer po njima oni koji to rade po drugi put ili češće, ovakva mjera nema smisla čak šta više šalje im poruku o neozbiljnom osvrtnu društva na njihovo ponašanje. Prema njima, ukoliko im se omogući ovakva mjera za drugi, treći i svaki naredni put, ova djeca mogu zaključiti da država nema ozbiljnih mjera za njega ili nju i nastaviti će se tako ponašati.

Svaki pristup rješenja nekog problema ima svoju dobru i lošu stranu. Stoga je interesantno vidjeti koja je po mišljenju učenika dobra, a koja loša strana ovakvog pristupa kažnjavanju maloljetnika. Među osnovcima u Sarajevu i Banja Luci obično prevladava mišljenje da „vrijedi pokušati“, iako i oni naglašavaju će biti onih koji će pokušati zloupotrijebiti ovakav tretman. Prema njima potrebno je „pokazati

ozbiljnost ovog projekta" i samo tako se mogu očekivati rezultati. Jedan navodi: „Ovaj pristup mora biti stalan, a ne samo na početku primjene pa kasnije po starom" (osnovna škola Banja Luka).

Ovakav pristup po njima ima više dobrih strana, jer pruža šansu mladim ljudima i kada prekrše zakon. Smatraju da je potrebno imati neku vrstu dogovora između uprave škole i učenika koji samo zajedno mogu pružiti podršku takvom djetetu. Oni su jednoglasni u ocjeni da sama kazna zatvora nema veliki značaj u popravljanju takve djece već naprotiv djecu čini gorom, bez mogućnosti da ih društvo ikada prihvati kao normalne članove društva.

Danas su, po mišljenju većine osnovaca, ljudi blagi i tolerantni prema prijestupnicima, jer svako to gleda iz ličnog ugla i brine samo za sebe. Ovaj pristup, prema njima, može imati i negativne strane, a to je prvenstveno neozbiljnost u provedbi ovakvih mjera. S druge strane, kod srednjoškolaca ovakav pristup izaziva skepsu jer su mišljenja da je sve previše preblago, „teorijsko" i neostvarivo.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

Prema mišljenju ispitanika iz nevladinog sektora, mjeru rada u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice javnost smatra jednostavnijom i apstraktnom za primjenu. Većina članova fokus grupa iz nevladinog sektora u oba grada smatraju da se, naprotiv, radi o zahtjevnoj mjeri, te da treba mnogo rada na pripremama za njenu uspješnu i efikasnu primjenu kako ista ne bi bila pogrešno shvaćena. S druge strane, predstavnici nevladinog sektora smatraju da zakonodavac smatra ovu mjeru rješenjem većine problema maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini, što po njima također nije tačno. Ono što je po njima problem sa maloljetnicima jest nepostojanje radne navike kod mladih ljudi, kao niti svijesti o društveno korisnom radu. Ovo je po njima osnovni razlog nipodaštavanja tretmanskog pristupa uopšte, koji se na svakom koraku potcjenjuje. Upravo stoga, smatraju da će mladi ljudi, kada na to budu primorani, ovu mjeru izvršavati sa mnogo opstrukcija. Posebnu pažnju u svojim osvrtima aktivisti nevladinog sektora posvećuju kadrovskom kapacitetu, odnosno njegovom kvalitetu. Naime, prema njima, da bi ova mjera postigla svoju svrhu, odnosno da ne bi izazvala veću štetu ili još negativniju reakciju sredine prema ovoj djeci, neophodno je izabrati kvalitetne osobe za organizaciju i praćenje provođenja date mjere.

Skepticizam je također nešto što krasí aktiviste nevladinog sektora kada su u pitanju kvalitetna rješenja. Naime, prema njima su prilike u javnim preduzećima u lokalnoj zajednici katastrofalne, tako da su mišljenja da su mali izgledi za ova mjera zaživi u punom kapacitetu. Prema njihovom mišljenju, bez ozbiljne pripreme i edukacije profesionalaca u javnim preduzećima koji bi „s te strane" organizovali i sproveli provođenje ove mjere, ista ne bi imala smisla. Svoj skepticizam oni zasnivaju na skromnim znanjima koja posjeduju zaposlenici u javnim preduzećima u Bosni i Hercegovini, a koji su alternativno s njima pozvani za primjenu ove mjere. U isto vrijeme, smatraju da je budućnost njene primjene većinom okrenuta ka nevladinom sektoru koji ima „zdraviju strukturu zaposlenika".

Ono što budi pažnju je i njihovo mišljenje, odnosno preporuka da ipak ne treba žuriti sa izricanjem ove mjere jer još uvijek država nije uspostavila adekvatne kapaciteta i postoji objektivna opasnost da ova, ali i druge vaspitne preporuke ne

budu adekvatno prihvaćene od zajednice. Oni koriste primjer kašnjenja nadležnih ministarstava socijalnog staranja koja trebalo da propišu kriterijume i objave konkurse za prijavu institucija, javnih preduzeća i nevladinih organizacija koje bi primile maloljetnike kojima se odredi ova odgojna preporuka.

Osnovni cilj aktivnosti nevladinih organizacija, a u kontekstu ove mjere je „sklanjanje djece s ulice“. Prema njima, djetetu koje je bilo u sukobu sa zakonom morate ponuditi ili povjeriti nešto kako bi ono moglo pokazati svoje sposobnosti. Takva djeca su veoma često potisnuta u svojim kreativnim razmišljanjima. Oni smatraju da djeci mogu napraviti zanimljive sadržaje. Ističu par preduslova za ove aktivnosti koje bi se mogli sažeti na neophodnost izrade određenih pripremnih materijala koji bi se ticali načina primjene ove odgojne preporuke. Ovaj materijal bi ujedno sadržavao i uputstva za rad posebnih mentora takve djece u okviru svake nevladine organizacije koja bi dobila takvu javnu ovlast.

Ono što se naglašava u većini ispitivanih nevladinih organizacija je iskustvo u radu sa „rizičnom djecom“, ali i djecom koja su već došla u sukob sa zakonom. Ono što je značajno je percepcija aktivista nevladinog sektora da tu djecu, koja su došla u sukob sa zakonom, dijele na dvije grupe. Prema njima, postoje djeca koja iskazuju određene oblike nepoželjnog ponašanja i koja se u principu uklapaju u aktivnosti nevladinih organizacija, dok imamo i slučajeva u kojima je dijete izvršilo 20-tak krivičnih djela i na neki način počinje koristiti usluge koje pruža neka nevladina organizacija. Tretman ovakve djece u nevladinim organizacijama, kako iskustvo pokazuje, nije učinkovit. Ovakvo dijete boravi u nevladinoj organizaciji onoliko vremena koliko se trudi nametnuti neke svoje obrasce ponašanja među vršnjake. Obzirom da mu to nije dozvoljeno, jer se vodi računa o svakom segmentu aktivnosti (zabrana konflikta, psovanja i slično), u većini slučajeva takvo dijete napušta aktivnosti centar i nikada se ne vraća.

Upravo stoga zaključuju da njihovo iskustvo pokazuje da uopšteno postojanje pravila ponašanja predstavljaju frustraciju za pojedinu djecu koja u programe nevladinih organizacija dolaze kao višestruki povratnici. Prema njima, rad na emocionalnoj kontroli je jako bitan segment ove „radne terapije“. Naime, praksa pokazuje da su takva djeca impulsivna, i da se kroz aktivnosti u nevladinim organizacijama s njima mora raditi na problemima „kanalisanja stresa“ i učenja za podnošenje neuspjeha. Jedna ispitanica navodi: „Sport se pokazao kao dobra praksa (stoni tenis), ali ne postoje dovoljno dobro organizovani klubovi koji bi ponudili svoje kapacitete bez naknade“ (NVO Sarajevo).

U Banja Luci jedna ispitanica također navodi i sljedeće:

Volonterska pomoć se također pokazala kao dobra praksa, u kojima takvo dijete asistira starijim predavačima na različitim seminarima i time zadovoljava svoj motiv za samoaktualizacijom.

Programi za koje većina ispitanika smatra da imaju efekta na ovakvu djecu su oni koji se tiču neformalne edukacije, kao što su programi učenja stranih jezika, informatike i programi edukatora vršnjaka. Opravo ovim posljednjim se koristi u slučajevima sa djecom u sukobu sa zakonom kojima se daje prilika da i oni postanu edukatori iz određenih oblasti. Programi koji po njima imaju svoj puni smisao su rekreativno-kreativne aktivnosti u koje najčešće ubrajaju plesne sekcije, slikarstvo i škole gitare. Poseban značaj pridaju programima volonterizma i mobilnosti mladih. Prema njima, ovakve aktivnosti se organizuju u Banja Luci i obično kreću od 17 sati. Ovime omogućavaju kreativno korištenje vremena djece, i to na način da im Centar za omladinu nudi neka klasična rješenja (filmovi, društvene igre ili neki sport), dok se i djeci pruža prilika predložiti neku aktivnost koja se može aplicirati u Centru.

Prema mišljenju ispitanika iz nevladinog sektora, ranije je u Bosni i Hercegovini bilo više centara ovog tipa u Mostaru, Tuzli, Bosanska Krupa i Banja Luci, dok je trenutno uspio opstati samo onaj u Banja Luci. Sve aktivnosti trenutno pomaže grad Banja Luka (godišnje 30 000 KM) bez čije pomoći nebi bilo moguće govoriti o nekom sistemskom djelovanju nevladinog sektora u ovom dijelu Bosne i Hercegovine.

NORMATIVNE I RESURSNE PRETPOSTAVKE ZA PRIMJENU ALTERNATIVNIH MJERA

Pod normativnim pretpostavkama se u kontekstu ovog rada podrazumijevaju jasnost i sveobuhvatnost (potpunost) pravila, ponajprije u formi općih upravnih akata, kojima se uređuje postupanje organa involviranih u izricanje, nadzor nad provedbom (monitoring) i izvještavanje o provedbi odgojnih preporuka, uključujući i policijsko upozorenje. Pod resursnim pretpostavkama se razumijeva postojanje institucija i adekvatnih materijalnih i kadrovskih kapaciteta unutar njih da se mjere propisane u odgovarajućim aktima valjano provedu.

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

Mišljenja **PRAVOSUDNIH DJELATNIKA** u Sarajevu su podijeljena kada se govori o normama koje uređuju izricanje i primjenu odgojnih preporuka. Većina ih ipak drži da su procedure jasne. Tako jedna ispitanica (iskusni sudija) u tom smislu kaže:

[S]matram da već u ovom trenutku možemo primjenjivati važeći zakon, dakle uključujući i materijalni propis kao krivični zakon i procesni zakon i da stvarno prema maloljetnicima primjenjujemo te odgojne preporuke...ipak mislim da se u ovom trenutku i bez podzakonskog komplikovanog akta o procedurama može nešto učiniti, već u ovom trenutku sa postojećim našim zakonom.

No, isto tako izvjestan broj njih drži da procedure nisu dovoljno operacionalizirane i jasne, što djelomice proizlazi i iz prethodnog citata. Nije im baš najjasnija dinamika odvijanja prakse odgojnih preporuka; jednostavno misle da je previše instanci. Sistem im se čini prekomplikovanim. Naime, prije donošenja Uredbe o primjeni odgojnih/vaspitnih preporuka prema maloljetnicima (u Federaciji Bosne i Hercegovine) date su samo načelne odredbe bez razrade, a sama Uredba, koja je trebala razraditi zakonske odredbe, prema sudu ispitanika, samo je zakomplikovala stvari. Ovo neki ispitanici navode i kao glavni razlog neprimjenjivanja odgojnih preporuka. Jedna ispitanica u tom smislu navodi:

Imamo to na snazi, imamo tu mogućnost, ali šta se dešava? Svi smo opterećeni nekakvom procedurom, pa pošto se pričalo o tome da nemamo procedure tu tom pravcu, vjerovatno iz toga razloga donesen ovakav komplikovan akt, koji nije ništa olakšao, nego je čak „betonirao“ situaciju, jer se uopšte ne primjenjuje...(Sudija, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima)

Vanjski faktori, pored komplikovanih procedura, a koji negativno utiču na provedbu odgojnih preporuka, su prema iskazima respondenata i odsustvo adekvatnih struktura koje bi trebale biti involvirane u provedbu tih mjera. Jedan ispitanik smatra da se društvo i zakonodavstvo nisu dovoljno bavili maloljetnicima. Prema njemu, nije dovoljan samo zakon, nego i **strukture** koji će podržavati provedbu tog zakona. Glavni „partneri“ u primjeni odgojnih preporuka, centri sa socijalni rad, su ograničenog finansijskog, ljudskog i stručnog kapaciteta. U tom smislu izričito navodi: „Mi ne možemo da primjenjujemo ove preporuke, jer nemamo

podrške. Ne može sudac sam to, ni tužilac...". Jedan drugi sudija navodi da su centri za socijalni rad loše organizovani; jedan socijalni radnik radi sve, od razvoda brakova do djece u sukobu sa zakonom. No, i neadekvatan raspored unutar službi za socijalni rad smatra problemom, pa drži da ima situacija gdje se „stavljaју ljudi na referate koji nisu dorasli poslu". Jedan ispitanik iz redova tužitelja navodi da ni tehničke pretpostavke, poput CMS-a (Case Management System - Sistem upravljanja predmetima) u pravosudnim strukturama nisu prilagođeni posebnostima postupka za maloljetnike, pa tako umjesto pripremnog postupka stoji istraga, optužnica umjesto prijedloga za izricanje odgojne mjere, itd. Finansije se ne smatraju posebnim problemom, odnosno, bitne su samo u dijelu u kojem determiniraju kadrovske resurse, što se inače podvlači kao značajan problem.

Kao još jedan bitan vanjski faktor koji ima uticaja na neizvršavanje odgojnih preporuka jest i **normiranje rada** pravosudnih djelatnika. Prema iskazima respondenata, oni su opterećeni normama koje im nameću akti koji reguliraju njihov rad, a kako izricanje odgojnih preporuka ne ulazi propisane norme, to nisu ni sa te strane motivirani da ekstenzivnije pribjegavaju alternativnom tretmanu maloljetnih počinitelja krivičnih djela. I uopće se rad na referatu maloljetničke delinkvencije niti od kolega, niti od nadležnih instanci smatra osobito cijenjenim. Jedna ispitanica navodi:

Maloljetnike neće niko da radi...Postoji diskriminacija, možete upotrijebiti taj izraz...VSTV [Visoko sudsko i tužilačko vijeće] ne traži uopšte takvu vrstu odluka, niti ih računa...k`o da ne radimo...Računaju nam se samo KT predmeti [predmeti protiv poznatih punoljetnih počinitelja krivičnih djela]...[J]a radim ovo dugo, i više mi se iskreno i ne radi, nemam nikakvog podstreka...(Tužiteljica, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima)

U pogledu **mogućnosti proširenja** odgojnih preporuka i na teža djela,¹¹ ispitanici se slažu da bi alternativni način reagovanja, poput odgojnih mjera, dao efekta i u tim slučajevima, djelomice i zbog toga što drže da su maloljetnici često odgojno zapušteni i da ni razgovor sa njima i ukazivanje na greške u postupanju mogao možda polučiti veće efekte nego konvencionalno kažnjavanje. Jedan ispitanik (sudija) poredi ovu situaciju sa punoljetnim, pa smatra da ako se već dozvoljava da se i za teža krivična djela punoljetni počinitelji mogu blaže kazniti, zašto se isto ne bi dozvolilo i maloljetnicima.

Pravosudni djelatnici iz Banja Luke se izričito slažu sa tezom da su Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku stvoreni uslovi za efektivnu primjenu diverzionih programa kažnjavanja za pomenutu populaciju. I dalje, međutim, se smatra da mehanizmi provođenja sporazuma nisu dovoljno operacionalizirani. Tako ispitanica (tužioc) navodi da je način komunikacije sa stranama u postupku neadekvatan, ali i broj ročišta prevelik, te da se dodatno povećava uvođenjem vještačenja kojim se treba ustanoviti tačna visina štete nanesene krivičnim djelom. Jedan ispitanik, priznati pravosudni djelatnik sa dugogodišnjim stažom u radu sa djecom u sukobu sa zakonom, smatra i da su ovlaštenja data institucijama za provođenje nadzora također dovoljno jasna. Problem, po njemu, može biti u „nedovoljno jakoj volji institucija“ da ispoštuju svoje obaveze. U pogledu institucija socijalne zaštite, nadležnosti treba ojačati posebnim zakonima (npr. Zakonom o socijalnoj zaštiti) u smislu stvaranja boljih preduslova za njihovu primjenu.

¹¹ Trenutno je u Federaciji Bosne i Hercegovine to moguće samo za djela za koja je zapriječena novčana ili kazna zatvora do tri godine.

No, slično kolegama u Sarajevu, jedna ispitanica iz Banja Luke smatra da su **institucije sistema** ipak samo djelomično kadre odgovoriti zahtjevima koje pred njih postavlja novi zakon, te sumnja da je u manjim sredinama razvijenost mreža centara za socijalni rad, kao i stručnost lica koja su tamo zaposlena adekvatna za pravilan odgovor na efektivnu primjenu vaspitnih mjera. Drugi ispitanik drži da još uvijek nedostaje infrastruktura koja će podržati provedbu odgojnih preporuka.

Unaprjeđenje zakonskog okvira ispitanici vide u mogućnosti izricanja paralelnog izricanja više od jedne alternativne mjere za jednog počinitelja. Jedan drži da je to uvjetovano okolnostima slučaja i uslova njihove primjene u lokalnoj sredini; tamo gdje postoje materijalno bolji uslovi pretpostavka je da će se moći primijeniti više preporuka. Za primjenu alternativnih mjera za maloljetnike i u slučaju počinjenja težih krivičnih djela ispitanici načelno drže da je prihvatljiva, ali da se treba strogo držati zakonskih odredaba i restriktivno tumačiti mogućnost njene primjene. Prema jednom ispitaniku, „*postoji praktična potreba za njihovu primjenu i za krivična djela gdje je propisana kazna zatvora preko pet godina*“. Po njemu, nema potrebe za dodatnom klasifikacijom (poput ograničavanja mogućnosti primjene samo na neke oblasti kriminaliteta ili kategorije počinitelja), jer je standard dovoljno široko postavljen za situacije gdje postoji mogućnost njegove primjene. No, drži i da treba izbjegavati svaku proizvoljnost i slobodnu procjenu u mogućnost njene primjene. Također smatra da listu alternativnih mjera trenutno ne treba širiti, nego „*sistemski ojačati*“ i pustiti da profunkcionira.

POLICIJSKI DJELATNICI su ispitivani o mjeri policijskog upozorenja. Ova mjera je predviđena samo Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, a u Federaciji Bosne i Hercegovine je tek predviđena nacrtom istoimenog zakona. No, kako je vrlo moguće da se nacrt usvoji i kako je u najvećem dijelu identičan onom u Republici Srpskoj, u istraživanju su i ispitanici iz Sarajeva također hipotetski pitani o različitim temama. Kako je kazano, oni koncept ocjenjuju dobrim. Makar to ne imalo naročite veze sa predmetom istraživanja, treba istaći da su nezadovoljni propisanim zakonskim rokovima za pritvor, koji drže da je premalen da bi se adekvatno obavio proces prikupljanja dokaza u spoznajnom i formalnom smislu, posebice ako se radi o stjecaju više djela za koje se maloljetna osoba tereti. Obzirom da je predviđeno da se mjera izriče samo jednom, problem bi mogla biti i odgovarajuća provjera ranijeg izricanja takve mjere, te konsultacija sa organima socijalnog rada (koja je spora). Jedan ispitanik navodi i da su ovi organi dijelom nezainteresirani za probleme djece u sukobu sa zakonom. Glede materijalnih pretpostavki za rad, ističe se činjenica da je osposobljena posebna prostorija za saslušanje maloljetnih osoba, posebno opremljena u te svrhe.

Ispitanici iz Banja Luke također drže da je mjera „pozitivna stvar“, ali da se još trebaju stvoriti tehnički preduslovi da se mjera može realizirati. Naročit problem su kadrovski resursi, koji se trenutno ocjenjuju ograničenim. Kako će rad na predmetima sa maloljetnicima kao počiniteljima ubuduće biti uvjetovan specifičnom edukacijom za koju će se dodjeljivati odgovarajući certifikati koje izdaje ministarstvo pravde, to je njihovo izdavanje poteškoća na koju se valja obratiti pažnja. I materijalni resursi su problem, kao odsustvo posebne prostorije za boravak i saslušanje maloljetne osobe.

U cilju uspostavljanja kvalitetne socijalne anamneze, ispitanici iz oba grada naročito ističu potrebu da se zakonskim propisima predvidi obaveza organa škole da pružaju podatke iz evidencija škola. Podaci organa starateljstva se ocjenjuju nezamjenjivim, ali ne i jedinim.

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Djelatnici organa socijalnog starateljstva, kako je naznačeno gore, imaju istaknutu ulogu u cijelom procesu primjene odgojnih preporuka, a posebice u monitoringu i izvještavanju o primjeni.

Ispitanici iz Sarajeva su stanovišta da su normativne pretpostavke za primjenu odgojnih preporuka poprilično dobre. No, cijene da postoje institucionalni deficiti kako bi se tako koncipirani zakonski i ini akti proveli u djelo. Izražavaju mišljenje da je provedba nekih mjera već sada moguća (poput izvinjenja žrtvi), ali da za ostale jednostavno nema odgovarajućih pretpostavki. Jedna ispitanica to plastično sažima: „Što će [sudija i tužioc] izricati [mjeru], ako se ne može sprovesti...“. Navode i činjenicu da se na konkurs kantonalnog centra za socijalni rad za odabir nevladinih organizacija za primjenu preporuke rad u korist lokalne zajednice niko nije javio, jer je konkurs najvjerojatnije bio „prezahťjevan“, te činjenicu da kod mjere pohađanja odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta, najvjerojatnije zbog nejasnog zakonskog teksta, ne znaju koga bi angažirali u savjetodavnoj ulozi.

U svrhu unaprjeđenja institucionalnih pretpostavki, ispitanici su izrazili mišljenje, prethodno dogovoreno na internim kolegijima djelatnika organa socijalnog starateljstva, da je potrebno:

- u sklopu kantonalnog centra za socijalni rad oformiti posebnu službu, tj. tim, u sastavu socijalni radnik, psiholog, pedagog, pravnik koja će raditi na primjeni ove Uredbe;
- potrebno je obezbjediti prostor za obavljanje ovih poslova;
- potrebno je da nadležno ministarstvo obezbjedi kadrovska, materijalna, tehnička i novčana sredstva za realizaciju aktivnosti koje bi trebale Uredbom da se primjenjuju;
- kada federalno ministarstvo donese kriterije za izbor odgovarajućih ustanova, domova, ustanova za primjenu Uredbe, potrebno je da kantonalni centar za socijalni rad radi stvaranja uvjeta za primjenu Uredbe izvrši izbor odgovarajućeg doma ili ustanove i napravi listu istih;
- potrebno je da federalna i kantonalna ministarstva obezbjede sredstva za edukaciju stručnog osoblja radi sticanja stručnih znanja i vještina radi primjene odgojnih preporuka.

Ispitanici iz Banja Luke su uglavnom stanovišta da su normativne pretpostavke stvorene. Dapače, jedna od njih, iskusna djelatnica, izričito tvrdi:

Što se tiče zakona, zakon je divan... to je jedan moderan, savremeni zakon sa svim savremenim tendencijama koje se dešavaju, čak smo i išli i jedan korak naprijed, uveli smo policijsko upozorenje, [koje] ne egzistira nigdje... u nekom bližem okruženju...

Drugi ispitanik je nešto konkretniji i navodi da je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku realan, te naročito pozdravlja što je materija postupanja sa maloljetnim počiniteljima krivičnih djela uređena sa *lex specialis*-om i što predviđa širok dijapazon alternativnog reagiranja na delinkvenciju mladih. Naročito smislenim mu se čini mogućnost ranog uključivanja

centara za socijalni rad u krivični postupak, već nakon same prijave djela, nasuprot trenutnoj praksi po kojoj prođe po godinu dana od počinjenja nekog krivičnog djela, a da se tek kasnije dobivaju te informacije. Izričito navodi prednosti takvog uređenja: „...moći ćemo [odmah] stupiti u kontakt sa maloljetnikom i njegovim roditeljima i vidjeti je li potreban neki intenzivan ili povremen, individualan ili grupni rad“.

Respondenti su iznijeli mišljenje vrlo slično kolegama u Sarajevu da je najveći problem u nedostatku institucionalnih pretpostavki (vlastitih i unutar drugih organa) za provedbu odgojnih preporuka, te da je, zapravo, mogućnost njihove primjene postojala i prije (donošenja zakona), ali je upravo zbog tih problema izostala. Jedan ispitanik navodi:

Mislim da je problem u intersektorskom prihvatanju, i problem je u spremnosti različitih sistema da se angažuju oko primjene... tih svih mogućnosti koje će Zakon donijeti...od policije...do tužilaca, koji su najvažniji; mislim da mi imamo u cijeloj BiH lošu praksu koja otežava uvođenje novina, a to je praksa da u tužilaštvu i sudovima za maloljetnike nemaju stručni saradnici...

Pored ovoga, iznose zapažanje da je zakonski i regulatorni okvir takav da tužiocima uopće nije ulazilo u normu postupanje po odgojnim preporukama, pa je to jedan od mogućih razloga njihovog neizricanja.

Ispitanici iz oba poduzorka smatraju da je paralelno izricanje odgojnih preporuka moguće i provodivo, ukazujući da u konkretnim slučajevima, kada to prilike nalažu, ne treba isključivati mogućnost angažmana „na nekoliko frontova“. Jedan ispitanik u Banja Luci navodi: „Ja mislim da je to nasušna potreba...“. Jednakih su stavova i u pogledu obaveze koju nadležna ministarstva trebaju hitno ispuniti, a tiče se izrade liste organizacija koje bi provodile mjeru rad u korist lokalne zajednice. Od oblika radnog angažmana navode pomoć starim i iznemoglim osobama u domu, ili kod kuće, rad u dječjim domovima, rad u komunalnom poduzeću, pošumljavanje, itd.

Saglasnost u stavovima postoji i u pogledu proširenja zakonskog okvira primjene alternativnih mjera i na teža djela. Tako jedna ispitanica iz Sarajeva navodi:

Adolescencija je vrlo kritično doba, gdje mlad čovjek ide iz ekstrema u ekstrem i može nepromišljeno napraviti neka teža krivična djela, i ja lično ne vidim razloga zašto ne bi bilo moguće izricanje alternativnih mjera...(Participant 3).

Nešto kasnije nastavlja: „Razbojništvo je tipičan primjer, ako je materijalna korist isključivi cilj“. Druga ispitanica navodi da bi mjere bile uspješne i kod teške krađe, a treća čak i u slučaju pokušaja ubistva iz afekta. Participantica 3 dodaje i sljedeće: „To su obično djeca koja samo jednom dođu u sukob sa zakonom [makar se radilo o teškom djelu]“. Nedostatak ovakvog koncepta bila bi, prema mišljenju jedne od ispitanica, pogrešna procjena, pa bi se neka osoba zapravo nagradila umjesto da se prekori zbog počinjenog djela.

ŠKOLE

Mišljenje većine RODITELJA, ali i MENADŽMENTA ŠKOLE, je da „škola nema dovoljno ovlasti“ da prisili dijete da ide u školu. Težište presije, prema većini ispitanika, mora biti usmjereno na roditelje, odnosno staratelje.

Sve do momenta dok roditelji koji se ne brinu o svome djetetu, odnosno koji ga zapuštaju u razvoju ne budu rigorozno kažnjavani, situacija u školama se neće uozbiljiti (Fokus grupa sa roditeljima, osnovna škola Banja Luka).

Prema većini ispitanika, kako nastavnika, roditelja, tako i menadžmenta škola, osnova rješenja leži u sigurnim sankcijama za nedisciplinirane roditelje. Jednoglasno se slažu sa konstatacijom da je veoma mali broj roditelja snosio sankcije za krivična djela svoje djece ili za puko zapuštanje sopstvenog djeteta. Jedan ispitanik navodi:

Kaznu je možda platio neko „sa sela“ ko nije svjestan realnog gradskog života i nepisanih pravila koja nažalost ovdje vrijede posljednjih godina (Fokus grupa sa roditeljima, osnovna škola Sarajevo).

Veoma značajno mišljenje roditelja je da bi za neku djecu koja u ranoj fazi dođu u sukob sa zakonom permanentan tretman socijalnog radnika bio dovoljan, ali i njihov angažman u školama nije dovoljan. Ovakav tretman, prema mišljenju velike većine, uključivao bi i rad s roditeljima ovakve djece što bi, prema mišljenju većine roditelja, bio dobar pokazatelj i ostalim roditeljima da „neko brine o svemu“.

Većina roditelja ipak vjeruje u sve resurse svoje škole, počevši od vijeća roditelja, pedagoga, nastavnika i direktora. Međutim, smatraju da je neophodno izraditi neke pravilnike ili uputstva u kojima će se razraditi primjena ovakve mjere. Pedagozi, s druge strane, posebno ističu ažurnu praksu rada na prevenciji, posebno izostanaka i bježanja sa nastave, napominjući postojanje profesionalnih standarda i metoda kako da privole djecu i roditelje da shvate ozbiljnost situacije u kojoj se nalaze, ukoliko se nalaze u zoni „rizičnog ponašanja“.

Najveći problem, koji se javlja u kontekstu primjene ove mjere je samô praćenje provedbe u školi. Stoga je naredno pitanje uključilo i dilemu oko subjekata koji bi imali zadatak da prate izvršenje ove odgojne preporuke. Mišljenja roditelja su ovdje podijeljena. U osnovnim školama roditelji više vjeruju menadžmentu škola, dok u srednjim školama „roditelji traže pomoć izvana“. Naime, roditelji osnovaca većinom smatraju da bi dovoljno bilo uključiti menadžment škole u tijesnoj saradnji sa centrom za socijalni rad, jer je većina mišljenja da je uprava škole i nastavno osoblje dovoljno obučeno da se nosi s ovim problemom. Oni posebno apostrofiraju da problem predstavljaju roditelji takve djece koji ne saraduju u provedbi i blažih mjera od navedene. S druge strane, roditelji srednjoškolaca su manje optimisti kada su u pitanju resursi u njihovim školama. Oni većinom smatraju da bi trebalo doći do formiranja kompletnih timova sastavljenih od pedagoga, psihologa i socijalnih radnika i da se samo na taj način može očekivati neki ozbiljniji rezultat. U svim srednjim školama među roditeljima preovladava mišljenje da bi se pored pedagoga u tretman djece u sukobu sa zakonom morali uključiti i socijalni radnici i to prvenstveno zbog roditelja koji ignorišu i pedagoga i direktora.

Kada se ispitanicima iz redova učenika pojasni koncept ovakvih mjera, onda se neminovno prelazi i na teren resursa koji stoje na raspolaganju za njihovu primjenu. Većina UČENIKA osnovnih škola smatra da nema dovoljno kvalitetnih resursa u njihovoj školi koja bi se adekvatno odgovorilo na nepoželjna ponašanja nekih učenika. Cjelokupna priča završava sa upisom u „disciplinsku svesku“, ali to je za takvu djecu simbolička kazna i ne shvataju je ozbiljno. Interesantno je da učenici smatraju da „disciplinska sveska“ ne samo da ne znači ništa takvim učenicima, već „još manje i samim nastavnicima“. Prema učenicima koji pokazuju znake nepoželjnog ponašanja, većina nastavnika izražava dozu ignorisanja, jer ih smatra „izgubljenim slučajevima“. Jedan ispitanik navodi: „*Nama učenicima koji ne pravimo probleme nastavnicima svojim odnosom prema takvoj djeci šalju poruku da su ustvari nastavnici, pedagozi i direktori bespomoćni u ovakvim slučajevima*“ (Fokus grupa sa učenicima, osnovna škola Banja Luka).

Prema njihovom mišljenju, nastavnici bi prema takvim učenicima upravo trebali biti strožiji i trebali bi im se potpuno posvetiti, što sada većina njih apsolutno izbjegava. Na ovome bi nastavnici, prema većini učenika, trebali istrajavati, ma kakve kritike dobili od samih roditelja većine učenika i ostatka zajednice uopšte. Jedna učenica navodi: „*Trenutno nastavnici ne rješavaju problem, nego su praktično dio problema*“ (osnovna škola Sarajevo). Prema mišljenju učenika, sve se završi zapisivanjem u disciplinski svesku i izbacivanjem s časa, čime se problem ne rješava nego naprotiv multiplicira. Učenici imaju dojam da su njihovi vršnjaci koji pokazuju nepoželjna ponašanja u školi uopšte postali imuni na upozorenje nastavnika, razrednika, direktora, pa čak i pedagoga u školi. Prema njihovom mišljenju, potrebno je uvesti praksu djelovanja socijalnih radnika u školi, jer bi oni mogli pokušati tretirati ovakvu djecu, ali i njihove roditelje, koji ih u većini slučajeva zanemaruju.

U kontekstu ovog problema učenici misle da su nastavnici preblagi prema takvoj djeci i da svojim odnosom prema njima šalju poruku „nemoći“. Ovu praksu pripisuju većini nastavnika, ali napominju da manji broj njih ipak ima drugačiju praksu. Naime, prema njima ipak postoje nastavnici koji su strogi i koji se ovakvoj djeci istinski i profesionalno više posvećuju ali ne popustljivošću već naprotiv radom i kasnijim rigoroznim kriterijem. Jednoglasno konstatuju da problematični učenici ipak najviše poštuju ovakve nastavnike. Prema njima, pozitivan uticaj nastavnika i učenika na dijete je nekompletan ukoliko se pažnja ne posveti i njihovim roditeljima, jer prema njima, većina njih takva ponašanja donosi iz kuće. Upravo stoga potenciraju ulogu socijalnog radnika koji se trebaju posvetiti kompletnom životnom okruženju djeteta koje dolazi u sukob sa zakonom. Učenici su većinom mišljenja i da njihov odnos prema takvom vršnjaku može biti u nekim slučajevima presudan da se ono ponovo interese u socijalne tokove. Konstatuju da je neophodno imati sistemski pristup prema takvim vršnjacima koji dolaze u njihov razred i da razredni starješina ovdje mora imati glavnu ulogu u pripremi razreda na ovakvog učenika. Mišljenja su da se takav učenik mora okupirati pozitivnim okruženjem, interesantnim aktivnostima i da se treba paziti da ne dobije „saradnike“ u vidu drugih učenika u razredu koji bi na bilo koji način podržali njegove dotadašnje postupke. Upravo stoga smatraju da razredni starješina mora pripremiti sve učenike na smisao i svrhu ovakvih mjera i postupaka.

Srednjoškolci su dosta pasivniji u odgovaranju i kod njih uglavnom vlada podijeljeno mišljenje. Oni se dijele na one koji smatraju da nema uopšte dovoljno kapaciteta da bi se u pravom smislu riječi proveo ovaj model reagovanja na fenomen prijestupništva mladih, do onih koji smatraju da su nastavnici dovoljno obučeni da bi iznašli efikasne mehanizme za provedbu ove odgojne reporuke i u njihovoj školi.

Obzirom da su učenici pokazali da imaju mišljenje o samim resursima u svojim školama koji bi eventualno trebali biti na raspolaganju u provedbi ovih alternativnih mjera, pitali smo ih i za mišljenje o tome na koji način je moguće pratiti redovno pohađanje škole, odnosno, kakva je uloga pojedinih subjekata u tom procesu koji čine neminovno okruženje djeteta kome će biti izrečena takva mjera. Ovdje je poseban akcenat dat na ulogu pedagoga, direktora, roditelja i samih učenika. Pedagog bi, prema osnovcima, u takvim slučajevima trebao barem jednom sedmično pričati s takvim učenikom, ali i sa ostalim učenicima u razredu. Prema njima pedagog bi više trebao pripremati razred na ovaj tretman nego samog učenika kojem je izrečena ova preporuka. Jedan ispitanik navodi: *„Bilo bi dobro da pedagog `sklopi dogovor` sa takvim učenikom na način da ga eventualno oslobodi polaganja nekih predmeta kako bi popravio neke loše ocjene iz drugih predmeta ili nešto slično“ (osnovna škola Sarajevo).*

Interesantna su razmišljanja po kojima bi pretjerani pritisak pedagoga vjerovatno imao suprotan efekat, jer bi tada takav učenik bežao i od takvih razgovora. Pedagog, prema njihovom mišljenju, mora imati redovne razgovore sa nastavnicima, razrednikom i vršnjacima iz razreda o cjelokupnoj atmosferi koja vlada u razredu, a ne samo o ponašanju takvog djeteta. Srednjoškolci pedagoga i njegovu ulogu vide veoma specifično. On po njima ima veoma značajnu ulogu, ali se nekada stiče dojam da ga problematični učenici ne prihvataju kao značajni autoritet. Naime, učenici izražavaju mišljenje da bi se u slučajeve primjene ove odgojne preporuke neminovno morao uključiti i neki organ van škole, kao što je „socijalni radnik“ pa čak i policija, jer sve drugo nema smisla.

Direktor bi, prema mišljenju većine osnovaca, kao i pedagog trebao povremeno doći i konsultovati se o tretmanu takvog djeteta. Prema njima, još uvijek je među učenicima ozbiljna sankcija kada im nastavnik uputi prijetnju da će ih prijaviti direktoru škole. Ova sankcija je prema njima vrhunac prekršaja u školi, stoga bi uloga direktora i u slučajevima primjene odgojne preporuke trebala biti značajna. Posebnu ulogu direktora, osnovci vide u slučajevima kada takav učenik dolazi iz druge škole. Po njima, on bi morao iskoristiti svoj autoritet kako bi dobio sve realne informacije o takvom djetetu i prenio ih pedagogu i razrednom starješini kako bi oni mogli pripremiti ostale učenike. Njegova je uloga, kao što vidimo, jako bitna u stvaranju okruženja u školi na ovakve slučajeve. Direktor bi svakako po njima trebao prisustvovati povremeno i roditeljskim sastancima tog razreda, ali bi trebao pozvati i dijete koje je u tretmanu i dati mu do znanja da brine za njega. Prema njima, veoma bitno je da direktor takvom djetetu dâ do znanja da se rukovodstvo škole zainteresovalo za njega i da mu žele pomoći. Mišljenja su da ne treba takvog učenika „saslušavati“, već naprotiv direktor s njim mora razvijati slobodni dijalog kroz koji bi mu na indirektan način ukazao da prati sva dešavanja u školi, pa i njegov tretman. Na taj način, prema njima, takvom djetetu bi se pokazala ozbiljnost cjelokupnog sistema u školi. U očima srednjoškolaca, uloga direktora je od strane tradicionalno percipirana. Njega oni vide kao vrhovni autoritet u školi čije ovlasti nisu zanemarive. Upravo u tom kontekstu su mišljenja da je njegova uloga odlučujuća u stvaranju klime u školi da se ozbiljno pristupi ovom problemu i da ga svi sudionici iskreno počnu primjenjivati.

Ulogu roditelja sami učenici veoma specifično percipiraju. Prema mišljenju osnovaca, potrebno je u okviru škole, uz podrške nekih stručnih službi kao „socijalni rad i slično, organizovati radionice za roditelje. Uloga roditelja danas je po učenicima svedena na formu jer i ako rade okupirani su poslom ili ako ne rade trude se provesti vrijeme u traženju posla ili radu „na crno“. Učenici misle da su djeca zbog velike brige roditelja za preživljavanje porodice i slično, postala otuđena i da su praktično nenamjerno prepuštena sami sebi. Ovo je slučaj sa neproblematičnim roditeljima, dok imamo porodice u kojima roditelji zbog

alkohola, droga i slično u potpunosti zanemaruju decu. Upravo zbog toga učenici su mišljenja da bi trebalo organizovati radionice za različite kategorije roditelja, a edukaciju bi obavljale stručne osobe. Posebnu pažnju skreću na probleme sa zloupotrebom interneta, za koje je veliki procenat roditelja nije educiran, te predlažu posebne kampanje i edukaciju u ovom pogledu. Srednjoškolci, opet, ulogu roditelja ne smatraju toliko izraženom. Oni su mišljenja da takvi učenici koji dođu u sukob sa zakonom, svoje vrijednosne orijentacije iskristališu u toku osnovne škole, a roditelji već tada izgube autoritet i mogućnost da djeluju na njih. Stoga prevladava mišljenje da je uloga roditelja povezana sa njihovom eventualnom edukacijom o trendovima među mladima, jer velika većina njih uopšte nije upućena u interesovanja svoje djece srednjoškolaca.

Uloga vršnjaka je svakako veoma specifična. Osnovci su na tragu razmišljanja da bi razredni starješina i pedagog trebali pojasniti učenicima značaj ovakvih mjera, naročito slučajeve neprijavlivanja odsustva sa časa, jer se time u ovom slučaju krši određena odredba koja ima za cilj popravljivanje neke mlade osobe. Ukazuju na eventualni strah od prijavljivanja ovakvih učenika jer se boje odmazde, te smatraju da razredni starješina mora napraviti pozitivnu klimu u kojoj bi svi prijavljivali izostanak iz škole. Jedan ispitanik navodi: „Samo reakcija čitavog razreda je sigurna, sve ostalo je nemoguće jer se na taj način formiraju `izdajice`“ (osnovna škola Banja Luka).

Potenciraju i ulogu najboljih učenika koji bi trebali biti ispomoć u edukaciji ovakvih učenika. Prema njima, veoma je bitno objasniti učenicima da takav učenik ima priliku i da mu oni moraju pomoći da je iskoristi i ne ode u zatvor. U zaključku, smatraju da je uticaj vršnjaka u razredu možda i ključni.

Oni svoju ulogu primarno vide u podršci takvoj djeci. Prema njima potrebno je razviti mehanizme kontrole pohađanja škole od strane takvih učenika, jer postojeći sistem se zasniva na individualnosti „redara“ ili tzv. „dežurnih učenika“. Predlažu organiziranje neke vrste edukacije za učenike i nastavnike o ovoj odgojnoj preporuci jer su mišljenja da trenutna situacija ne ulijeva optimizam. Oni se kritički odnose spram odnosa među učenicima gdje se vrlo lako prepoznaju čak i oni sa slabijim imovinskim statusom, stoga je jedan od prijedloga i uvođenje „učničkih unifirmi“, prakse koja je već poznata u nekim sarajevskim osnovnim školama. Ovakvim načinom bi se svi učinili jednakim, barem u onom vizuelnom statusu koji je u većini osnova za diskriminaciju. Ovakvim pristupom bi se omogućilo da se sva djeca posmatraju na isti način. Uloga vršnjaka kod srednjoškolaca je također relativno značajna. Oni su mišljenja da vršnjaci imaju određeni uticaj na osobe koje bi se našle u njihovom razredu i kojima bi bila irečena odgojna preporuka, ali isto tako misle da su povezanost i pozitivni uticaji vršnjaka u srednjoj školi manji nego u osnovnoj jer su osobe više individue i imaju formiran krug prijatelja koje „nasljeđuju“ iz osnove škole. Stoga je prema njima ključna uloga na upravi škole i nastavnicima, ali i pomoći „izvana“.

Resursi koje nudi škola su svakako velika nepoznanica. Naime, radi se o veoma specifičnim mjerama koje iziskuju kvalitetne sadržaje, kako one personalne, infrastrukturne, ali i one koje nazivamo programskim. Upravo stoga je veoma bitno izanalizirati stavove učenika o sekcijama koje nudi škola, a koje mogu animirati nekog učenika kojem je izrečena mjera redovnog pohađanja škole da se više uključi u rad i bude redovniji i bolji u nastavi. Iako postoje brojne sekcije, one prema mišljenju većine učenika osnovnih škola nisu prilagođene ovakvoj djeci. Prema njima, djeca koja dođu u sukob sa zakonom su u neku ruku i „kreativno potisnuta“, te bi posebnu pažnju trebalo usmjeriti ka osnivanju kvalitetnih sekcija. Sekcije su obično prilagođene odličnim učenicima, jer ako se neko od pomenute djece i javi na određenu sekciju, ostali ga gledaju sa podzrenjem. Očito je iz

razgovora sa djecom, ali i sa menadžmentom škola da nedostaju sredstva za neke ozbiljnije sekcije iz eksperimentalnih prirodnih nauka, koje bi zasigurno zainteresovale i ovakvu djecu i opredjelile ih kasnije za eventualni upis u neku srednju školu. Za ovakve sekcije nema novca, a postojeće su čista forma tako da većina djece izbjegava prisustvo sekcijama. Prema njima, ni nastavnici se ne posvećuju dovoljno ovim sekcijama jer su one samo dodatna norma i oni su mišljenja da se i većina nastavnika tako odnosi prema sekcijama u školi. S druge strane, mišljenje srednjoškolaca u ova dva grada je na tragu da srednja škola ne nudi ozbiljne sekcije o kojima bi vrijedilo razgovarati jer su nastavnici tu, prema njima, isključivo radi ocjenjivanja.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

U pogledu vrsta aktivnosti koje nevladine organizacije mogu ponuditi kategoriji djece u sukobu sa zakonom, ispitanici navode da nisu na nivou svoje organizacije razgovarali o ovome, ali najavljuju da planiraju u narednom periodu ponuditi konkretna rješenja ukoliko se ozbiljno krene u ove aktivnosti i od strane državnih organa. S tim u vezi ove organizacije još uvijek **nisu sačinile sporazum sa nekim od organa starateljstva** kojim bi se tretirala primjena ove mjere, što je predviđeno relevantnim propisima u Bosni i Hercegovini. Veoma važno pitanje koje proizlazi iz same prirode ove mjere je i percepcija reagovanja na mjeru „otklanjanje štete koju je maloljetnik prouzročio“. Prema mišljenju ispitanika, nevladin sektor u tom smislu može pomoći kao posrednik. Jednoglasni su u definisanju cilja ove mjere, shvatajući je kao sagledavanje posljedica nanesene štete i omogućavanje djetetu da se pokaje i nadoknadi, odnosno popravi učinjenu štetu, te promijeni svoje ponašanje u budućnosti. Naglašavaju da se ova mjera mora odvijati i uz prethodni dogovor oštećenog i djeteta koje je štetu prouzrokovalo, što je i na tragu novih zakonskih rješenja. U pogledu otklanjanja štete koju je dijete prouzrokovalo treba pristupati individualno. Naime, prema njihovom mišljenju dijete će shvatiti ovu mjeru na ispravan način ukoliko je počinio krivično djelo na štetu zajednice u užem smislu (polomio mlade sadnice drvoreda, i slično), međutim, ukoliko je izvršio provalu, teško će se moći primijeniti nadoknada štete ukoliko bude volontirao u staračkim domovima ili čistio ulice po gradu. Stoga treba biti veoma oprezan u izvedbi. Na kraju ovog osvrtu, većina zaključuje da bi morali biti naći mogućnosti da dijete zaradi nešto kako bi mogao kompenzirati štetu koju je prouzrokovalo krivičnim djelom. Na ovakav način, prema njima, je to nemoguće jer nevladine organizacije opstaju isključivo zahvaljujući *ad hoc* donacijama, namijenjenih isključivo katkoročnim ciljevima. Potcrtavaju održivo finansiranje ovakvih aktivnosti od strane državnih organa u najširem smislu te riječi.

SPECIJALIZACIJA U PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

Specijalizacijom se u kontekstu ove studije smatra usmjeravanje djelatnosti u jednom pravcu, na određenu užu djelatnost, a u ovom slučaju je to rad na predmetima u krivičnim postupcima u kojima se kao počinitelj tereti maloljetna osoba.

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

Ispitanici iz poduzorka **PRAVOSUDNIH DJELATNIKA** u Sarajevu se načelno zalažu za specijalizaciju. Jedna ispitanica (sudija) smatra da je specijalizacija moguća, te da je to samo pitanje unutrašnje organizacije. U tužilaštvu postoji specijalizacija i trenutno na referatu maloljetničkog prijestupništva rade tri tužioca. Kako bi se unaprijedila mogućnost ekstenzivnijeg izricanja odgojnih preporuka, potrebno je, prema mišljenju jednog od ispitanika, da se razdvoje oni spisi gdje se mogu izreći odgojne preporuke, i svi oni drugi gdje su u pitanju teža krivična djela, gdje nije moguće izreći odgovarajuće preporuke, pa onda zajedno sa glavnim tužiocem, sa predsjednikom suda i sa sudijama koje vode te referate održati sastanak i dogovoriti se strateški kako to uraditi. Na sudu trenutno postoji specijalizacija, ali je i česta situacija da sudije koji rade punoljetne predmete, rade i maloljetne, koji dolaze na red „kad stignu“. Jedan iskusni tužilac (sa gotovo dvodecenijskim stažom na ovim predmetima) ističe:

Smatram da treba da postoji specijalizacija i u tužilaštvu i u sudu i da se isključivo sudija za maloljetnike bave tim predmetima...Prednosti su te što je maloljetnički referat predmeti hitnije prirode, znači sudija će imati samo te predmete, na to će se skoncentrisati...posvetiće se isključivo tom predmetu, plus što zakon predviđa da to mora biti sudija koji mora imati afinitet, a mislim da sad to radi svak` živ...

Jedan od ispitanika smatra da kad bi se rad na ovim predmetima organizirao u okviru odjeljenja i kad bi se osnažilo tužilaštvo, onda bi se vjerovatno i uozbiljio odnos prema tom poslu. Specijalizacija je uskoj vezi sa normativnim i resursnim pretpostavkama za izricanje i primjenu odgojnih preporuka, jer se, što je primijećeno u dijelu rada koji oslovljava tu temu, čini da se trenutno rad na ovim predmetima ne uvažava na pravi način. Tako, ista ispitanica kao i u citatu gore ističe:

[Z]aista su u jednoj nezahvalnoj situaciji svi tužioci koji rade na tom referatu, prvo su podcijenjeni od kolega...to se smatra kao neki lakši posao, smatra se kao dopuna norme kad radiš na predmetima sa maloljetnicima, to je zaista jedan nepravedan odnos prema tom poslu...

Problem je i u nedostatku „kontinuirane“ specijalizacije u drugim organima zaduženim za tretman djece u sukobu sa zakonom. Tako se za policijske djelatnike navodi da stalno mijenjaju pozicije. Jedna ispitanica navodi:

„Oni se stalno mijenjaju, imate, recimo, grupu za krvne delikte, imate grupu za maloljetnike...budu tako godinu, dvije, onda ih rasporede na neka druga mjesta...taman imate dobru ekipu, onda dođe druga, nova ekipa...“ (tužilac, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima).

Ispitanici iz Banja Luke navode da specijalizacija u pravosudnim organima za rad isključivo na predmetima gdje se kao vinovnici javljaju maloljetne osobe postoji, ali samo u sudu; specijalizacija se, doduše, očekuje i u tužilaštvu, ali u trenutku prikupljanja podataka nije postojala. Ispitanik (sudija) drži da specijalizirana odjeljenja generalno predstavljaju veliki pozitivni normativni iskorak naprijed u odnosu na sadašnje stanje sistema, te da maloljetnički referat u tužilaštvima, odnosno sudovima konačno dobija ono mjesto koje zaslužuje. Također ističe da je nužno da specijalizacija sudija i tužilaca bude kontinuirana čime se kvalitet njihovog rada podiže na viši nivo. Prednost ovog sistema je što se planira uključivanje i stručnih savjetnika koji će biti logistička podrška tužiocima i sudijama čime se na sistematičan i kontinuiran način obezbjeđuje briga o maloljetničkom prijestupništvu kao važnoj društvenoj pojavi. Generalno su prednosti koncepta brojne, a problem, prema njemu, može predstavljati brzina kojom će se stvarati uslovi koji će obezbjeđivati kvalitet rada odjeljenja na relaciji sudovi-tužilaštva-Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine -nadležna ministarstva pravde.

Izvjersna neformalna specijalizacija unutar **POLICIJE u Sarajevu** u radu na predmetima sa maloljetnicima kao počiniteljima postoji. Ona je u Sarajevu, prema iskazima ispitanika, realizirana kroz isključivu posvećenost gore pomenutim predmetima od strane jednog (manjeg) dijela djelatnika po sektoru, odjeljenjima i odsjecima kriminalističke policije u okviru referata. Trenutnu situaciju karakterizira i nedostatak kadrova, tako da po iskazima ispitanika, „svi rade sve”. Ispitanici izričito smatraju da je potrebna daljnja organizacijska i ina specijalizacija, pa pominju mogućnost formiranja posebne organizacione jedinice unutar sektora kriminalističke uprave. Sistematizacija radnih mjesta, kao dio normativnog okvira koji uređuje postupanje policije, naime, prema ispitanicima ne uzima u obzir sklonosti djelatnika, nego uslove za činove. Tako različita pomjeranja u službi, odlazak u penziju, itd. konstantno dodatno slabe ionako krhku specijalizaciju. S tim u vezi jedan iskusni inspektor kriminalističke policije kaže:

Mislim da će bez formiranja posebnih odjeljenja i odsjeka i materijalno-tehničke opreme biti čista `fula` implementacija novog zakon..., Edukacijom, senzibilizacijom [treba djelovati], da bismo funkcionisali u pravom obliku... Ovu problematiku ne može samô rješavati ministarstvo unutrašnjih poslova, ono je samo jedna karika u nizu koji treba da odgovori ovom fenomenu.

Situacija je u Banja Luci slična. Po policijskim stanicama, ali i u sektoru grada trenutno se radi po principu dežurstva, tako da dežurna osoba radi sve što se u vrijeme njegova dežuranja desi, uključujući i počinjenje krivičnih djela za koje se sumnjiče maloljetne osobe. Jedino u okviru sektora kriminalističke policije u sastavu odjeljenja za sprječavanje opšteg kriminaliteta postoji odsjek za maloljetničku delinkvenciju. Odsjek je sastavljen od ljudi različitih profila, i broji šest uposlenika. Odgovarajućim aktima je predviđeno da u sastavu odjeljenja bude i psiholog, pravnik, te socijalni pedagog, što je po iskazu ispitanika uglavnom i ispunjeno.

Ispitanici napominju da je izvjesna certifikacija službenika koji će raditi samo na predmetima sa maloljetnicima kao počiniteljima, pa ocjenjuju da bi u tom slučaju problem mogao biti vođenje i zastupanje predmeta, jer nema dovoljno ljudi. Jedan ispitanik u tom smislu navodi banalnu, ali vrlo moguću situaciju da vezanje rada sa maloljetnim počiniteljima krivičnih djela samo za pojedine, certificirane službenike može dovesti da će se, ukoliko se u manjoj sredini, u kojoj će vjerovatno biti certificiran manji broj policijskih službenika, desi da su oni iz bilo

kojih razloga odsutni (bolesni, i sl.), pojaviti problemi sa kriminalističkom obradom maloljetnih počinitelja. Ovo je detalj na koji valja obratiti pozornost.

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Neka formalna specijalizacija unutar organa socijalnog starateljstva unutar sarajevskih organa socijalnog starateljstva ne postoji. U biti, osobe koje su neformalno određene da budu više u kontaktu sa ovom kategorijom korisnika usluga su one koje vrlo vjerovatno zadužuju svaki naredni slučaj, makar, po iskazu jedne od ispitanica, i ne imali nekog naročitog afiniteta za taj rad. Trenutno, te osobe određuje direktor ili šef nadležne ustanove za socijalni rad. Ispitanici su stanovišta (koje je izloženo i gore) da treba

na nivou kantona jedna služba u kojoj će biti angažovani pedagog, psiholog, pravnik, socijalni radnik, koji, prije svega, imaju radno iskustvo u radu sa maloljetnicima...ta četiri čovjeka da čine grupu koja će raditi na primjeni alternativnih mjera, i to je generalno usvojeno kod nas, ali dok se to ne oformi, on će to vjerovatno proslijediti da mi to radimo koji inače radimo sa maloljetnicima...

U tom smislu se naročito iznosi značaj procjene trenutnih kapaciteta. Načelno se smatra da nedostaje kadrovskih resursa, ali se predlaže standardizacija na način da se ocijeni koliko je aproksimativno potrebno rada na provedbi jedne mjere ili jednog korisnika usluga, pa na temelju toga onda ustanoviti koliko je (i da li je) potrebno dodatno ljudi da se mjera kvalitetno implementira. Specijalizacija je potrebna i zbog toga što nema sistema kojim se prati izricanje određenih mjera prema počiniteljima. Tako se dešava da sudija izriče jednu (odgojnu) mjeru (ne odgojnu preporuku), a da drugi u drugom postupku izriče istu tu mjeru. Također se vrlo smislenim ocjenjuje i specijalizacija unutar policije, ali je negativna okolnost što je sistematizacija unutar policijskih snaga temeljena na formalnim uvjetima za činove, a ne na radnim preferencama.

U Banja Luci je situacija također slična. Postoji specijalizacija po oblicima protupravnog ponašanja, odnosno angažmana- tako jedan djelatnik radi na prekršajima, drugi „na krivici“, treći u dnevnom centru, itd., s tim da, po potrebi, djelatnici pomažu jedni drugima u radu na predmetima. Često se formiraju timovi u slučaju da korisnici imaju više problema (istodobno je ovisnik o psihoaktivnim supstancama koji je počinio krivično djelo, i sl.).

I ova skupina ispitanika drži da su postojeći intitucionalni kapaciteti nedostatni. Smatraju da bi to dodatno iscrpilo ionako oskudne ljudske resurse, pa jedna ispitanica navodi: „*treba pojačanje, dio koji će se baviti vaspitnim preporukama, trenutno stvarno još taj dio ne možemo preuzeti, to je možda još jedno, dvoje ljudi...*“. Također su suglasni sa stavom kolega iz Sarajeva da je potrebna i specijalizacija policijskih djelatnika koji bi radili samo na predmetima delinkvencije mladih.

EDUKACIJA O PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

Edukacija o primjeni odgojnih preporuka postoji i odvija se uglavnom preko nadležnih institucija u sklopu redovite edukacije pravosudnih djelatnika. No, u poduzorku **PRAVOSUDNIH DJELATNIKA** u Sarajevu drže da postoji izvjesna bagatelizacija edukacije o odgojnim preporukama, izražena kroz stavove poput „*što ćemo o tom pričati, svi to znaju*“ (*Sudija, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima*). Jedan drugi ispitanik (sudija) također drži da neka posebna edukacija nije potrebna, pa kaže: „*Gledano sa stručne strane, to su najlakše odluke, nešto što je nama kao profesionalcima najlakše donijeti, nije da nam neka posebna obuka treba...*“. No, i dalje smatraju da je potrebna stalna edukacija. Ističe se i potreba edukacije svih koji participiraju u izricanju i primjeni odgojnih preporuka, pogotovo policije.

Ispitanici u Banja Luci navode da su profesionalci koji rade na predmetima delinkvencije mladih needucirani. U tom smislu jedan ispitanik (sudija) navodi da bi dobrodošla edukacija u vidu okruglih stolova, nastupa u medijima, a koje bi se odnosile na popularizaciju primjene ovih mjera. Na taj bi se način, prema tom ispitaniku, učinile pristupačnijim prednosti njihove primjene, a zagovaranje što šire primjene kod stručne i šire javnosti, isticanje pozitivnih primjera iz prakse i ukazivanje na slabosti formalnog sistema trebale bi se promovirati kao ključni argument u široj primjeni mjera.

Razmatrajući iskaze ispitanika iz redova **POLICIJSKIH SLUŽBENIKA**, u Sarajevu je, prema iskazima ispitanika, organizirana specijalizirana obuka za djelatnike koji bi radili samo na predmetima sa maloljetnim licima kao počiniteljima, a za svršenu obuku se izdaju diplome. Jedan drugi ističe potrebu izrade priručnika kojim bi se elaborirala primjena mjere policijskog upozorenja. Jedan od ispitanika također navodi: „*Najbolje da se uvežemo svi, tužilaštvo, socijalni radnici...ne možemo samostalno djelovati. Malo jača edukacija, ali ne fakultetsko predavanje...Izuzeti uniformisani dio policije [samo osnovno ih naučiti], a edukaciju posvetiti specijaliziranom dijelu*“ (*Participant 2*). Iz ovakvog iskaza proizlazi da ispitanik smatra da je potrebna izvjesna harmonizacija u edukaciji, i da se edukacija ne treba iscrpljivati u *ex cathedra* predavanjima. Očito je i da je reluktantan u pogledu edukacije većeg broja ljudi, nego da tu intenzivniju obuku treba provoditi samo sa onima koji po naravi posla najviše dolaze u dodir sa kriminalom mladih.

U Banja Luci su većina ispitanika prošli obuku, no problem je što na edukaciju ne idu baš samo oni koji rade isključivo na referatu maloljetničkog prijestupništva. U odsjeku za maloljetničku delinkvenciju u okviru sektora kriminalističke policije su svi djelatnici, upravo zbog uske specijaliziranosti odsjeka, prošli obuku koju je Ministarstvo pravde organiziralo u pogledu novog zakona o postupanju sa djecom i maloljetnicima, ali to, nažalost, nije slučaj sa drugim ispitanicima. Kako je kazano, većina ih je prošla obuku, ali se polaznici te obuke nisu birali prema radnim preferencama ili pripadnosti nekoj specifičnoj organizacijskoj cjelini, nego, čini se, stihijski. Tako se desilo da na pomenutu obuku Ministarstva pravde ode osoba koja radi u analitici i uopće nema dodira sa istraživanjem krivičnih djela, a kamoli sa maloljetnicima.

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Ispitanici iz Sarajeva navode da nisu imali neke konkretne edukacije o odgojnim preporukama. Jedna ispitanica navodi da su djelatnici organa socijalnog starateljstva pojedinačno imali kratkotrajnih edukacija, ali problem vidi u odsustvu zajedničkih napora, kojim bi se vjerovatno trebali usuglasiti stavovi i tumačenja oko okolnosti primjene pojedinih mjera. U tom se smislu ocjenjuje da su potrebne i zajedničke edukacije i kursevi sa pravosudnim djelatnicima, a koje bi pohađali djelatnici koji bi bili specijalizirani za primjenu odgojnih preporuka („*potrebno da budu ljudi koji rade to, ne može se stalno mijenjat` neke nove `face` ...*“). Ističe i važnost edukacije u kontinuitetu i više puta godišnje, a izražava nezadovoljstvo jednokratnošću i rijetkošću organiziranja edukacije. Jedna ispitanica navodi:

[Treb]a neka ozbiljnija edukacija, koja je i malo dužeg vremenskog perioda...a ne nešto što će se svesti na dan, dva, tri, i onda kad odemo sa edukacije, time se sve završava, nešto što bi nas sve držalo uvezano, i policiju, i sudije, i centar, i škole, da imamo neku jaku vezu saradnje...

U pogledu oblika edukacije, naročito korisnim se ocjenjuje ona koja bi uključivala mnoštvo praktičnih primjera, ali i iskustva iz drugih zemalja, te prisustvo aktuelnim ročištima koje bi vodio neko ko ima iskustva u tim poslovima. Potrebno je, prema mišljenju respondenata, iznijeti praktične informacije cijelog procesa, uključujući npr. i opoziv odgojne preporuke i izricanje druge mjere. Jedna od ispitanica to slikovito opisuje: „*Iskustva drugih zemalja su dobra... ali šta mi imamo od toga?...I da se organizuje, da nam neko predstavi taj jedan slučaj, ali šta sad mi da radimo?...Lokalni kontekst je nešto sasvim drugo*“.

I ispitanici iz Banja Luke drže da je edukacija slaba karika i da „*treba dodatno raditi na prosvječivanju ljudi koji će biti uključeni u implementaciju...*“. U Republici Srpskoj je edukacija za djelatnike organa socijalnog starateljstva već organizirana, i sastoji se iz tri ciklusa. Prvi je već organiziran; drugi bi se trebao sastojati u upoznavanju sa zakonskim aktima i psihologijom maloljetnika, a treći su sticanje znanja i upoznavanje sa međunarodnim dokumentima iz oblasti alternativnog tretmana maloljetnih delinkvenata.

ŠKOLE

Kada je u pitanju edukacija o primjeni alternativne mjere redovno pohađanje škole, cjelokupna diskusija bi se mogla svesti na zaključak da velika većina učenika, roditelja, nastavnika, pedagoga i direktora osnovnih i srednjih škola intervjuiranih za potrebe ove studije, smatra da je upoznavanje sa sadržajima ove mjere neophodan sadržaj svih narednih aktivnosti u školama. Jedna ispitanica navodi: „*Vama je lako. Vi donesete zakone, propišete nam obavezu, ali nam ne precizirate uputstvima ili smjernicama kada i na koji način i kako reagujemo u posebnim slučajevima (Fokus grupa sa menadžmentom škole, srednja škola Sarajevo)*. Naime, mišljenja su da je potrebno izraditi precizna uputstva za primjenu ove mjere u školi, posebno specificirana za ulogu direktora, pedagoga, razrednika, učenika, ali i roditelja kome bi se trebala posvetiti posebna pažnja i koji bi trebali biti posebno u obavezi da pohađaju neku nastavu o „*kvalitetnom roditeljstvu*“. Interesantan je iskaz jednog učenika: „*Roditelji takve djece moraju*

biti uporno pozivani na različite vrste edukacije o odgoju djeteta koliko god to smiješno bilo danas izgovoriti u vremenu u kojem živimo. Ako se ova mjera ne okrene i prema roditeljima, ona neće imati smisla" (osnovna škola Banja Luka).

NEVLADINE ORGANIZACIJE

Kada je u pitanju sama obuka za primjenu alternativnih mjera od strane nevladinog sektora, većina organizacija prijavljuje da su njihovi zaposlenici prošli određene specijalističke obuke. Već površna analiza pokazuje da su većina njih po struci psiholozi ili pedagozi. Međutim, kada je riječ o medijatorima, kao atipičnim predstavnicima nevladinog sektora, naglašavaju da su učinjeni veliki koraci u edukaciji putem organizacije studijskih putovanja, obezbjeđenju literature za medijatore, i sl. Posebno naglašavaju da će sa povećanjem broja ove vrste slučajeva biti neophodno organizirati kontinuiranu edukaciju i pomoć praktičara koji imaju iskustva u radu sa maloljetnicima (npr. kroz superviziju, mentorski rad itd). Naglašavaju da će praksa svakako otvoriti i nova pitanja, koja u pripremama nisu bili u mogućnosti da sagledati.

Obzirom da većina smatra da je neophodna kontinuirana edukacija, interesantno je vidjeti koju vrstu obuke oni predlažu i koje institucije bi to mogle kvalitetno provesti. Veliki broj njih smatra da je neophodno dovesti stručnjake iz Hrvatske koji u regiji imaju najbogatije iskustvo u primjeni alternativnih mjera. Jedan ispitanik iz Banja Luke navodi: „*Ovo je posebno značajno jer imamo slične probleme, a ne postoji jezička barijera*“. Pojedini predstavnici nevladinog sektora ističu praksu grada Zagreba.

Poseban problem, prema većini, će biti mala mjesta, tako da bi se u nekom narednom periodu pažnja morala polako usmjeravati i na takva mjesta. Škole bi također, prema većini njih, morale ponuditi neke dodatne aktivnosti i većinu preventivnih programa morali bismo usmjeravati ka školama.

Kada su u pitanju medijatori, kao predstavnici nevladinog sektora, potrebna je također dodatna edukacija iz medijacije posebno specijalizirane za rad sa maloljetnicima. Predstavnici medijatora iz Banja Luke smatraju da bi trebalo uvesti edukaciju za razvoj modela „Socio -edukativnog rada sa maloljetnim prijestupnicima kao alternative sudskom postupku“, koji je već zaživio u Republici Srpskoj i koji bi se mogao provoditi u okviru vaspitne preporuke `upućivanje u savjetovalište za maloljetnike`, ali i kroz mjeru rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice.

ISKUSTVA U PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

Kao što je djelomice naznačeno gore, odgojne preporuke se rijetko ili nikako ne izriču. Tako u poduzorku **PRAVOSUDNIH DJELATNIKA** jedna ispitanica (sudija) u Sarajevu navodi da joj je poznato da se u drugim kantonima odgojne preporuke izriču, ne specificirajući u kojim razmjerama. U Sarajevu nema zabilježenih slučajeva. Jedna tužiteljica izričito navodi:

Ne primjenjujemo ih [odgojne preporuke] uopšte, ja nisam predložila nijednu...prije svega, nije bilo uredbe, a kada je i došla, to je tako komplikovan način...tri ili četiri radnje...bez potrebe komplikovan sistem primjene, nije u redu i mislim da mi u našem tužilaštvu nikad nismo predložili sudu niti je sud sam [izricao]... tako da se u kantonalnom tužilaštvu alternativne mjere ne primjenjuju...

Ispitanica aludira na procedure o kojima je bilo više riječi u dijelu koji oslovljava normativne i resursne pretpostavke za izricanje odgojnih preporuka. I inače su u tom dijelu navedeni važni razlozi kojima se mogu pravdati neizricanja odgojnih preporuka.

Jedan ispitanik (sudija) također potvrđuje da nisu izrečene odgojne preporuke niti u jednom predmetu, te kao glavne razloge za ovakvo stanje navodi odsustvo organa koji će ih provesti. U tom smislu on izričito kaže:

Ja je [odgojnu preporuku] ni ne smijem izreći, ako nema strukture koja će je provesti...[a] ni za jednu nema... To bi bilo od mene apsolutno neodgovorno kao suca da ja izričem neku mjeru za koju znam da ne može da se provede.

Isti ispitanik dalje navodi da mu se čini neprirodnim da se donese odluka o izricanju odgojne preporuke, a da se prije ne kontaktira dijete koje se krivi za krivično djelo u pitanju. Izricanje mjere koja se, po njemu, neće moći realizirati je, kako je naveo u citatu gore, neodgovorno; ovo ponajprije zbog toga što bi se poslala pogrešna poruka u smislu da se reagovalo na način koji se ne može provesti u djelo, pa bi takva reakcija djelomice odražavala nemoć države. Potonje bi u perspektivi moglo dovesti do činjenja i drugih, ozbiljnijih djela.

Jedna ispitanica kao mogući razlog neprimjenjivanja alternativnog tretmana prema mladim delinkventima navodi i mali udio djela za koja se formalno može izreći odgojna preporuka u ukupnoj masi registriranog kriminaliteta za koje se sumnjiče malodobne osobe.

Prema iskazima ispitanika u Banja Luci, odgojne preporuke su se izricale sporadično. Moguće razloge navodi ispitanik sa dugogodišnjim iskustvom na radu u predmetima sa djecom u sukobu sa zakonom:

Nedovoljna je percepcija kod profesionalaca koji treba da primjenjuju alternativne mjere o njihovom značaju i prednostima; nepoznavanje procedura primjene kako od strane stručne tako i laičke javnosti, needukovanost profesionalaca; prisutna skepsa u pogledu primjene; sadašnji zakonski okvir koji kod pojedinih vaspitnih preporuka dozvoljava primjenu samo od strane tužilaca (ali ne i sudija); kako tužioci nisu

specijalizirani za bavljenje maloljetničkim predmetima, to načelno postoji problem u njihovoj primjeni; preporuke koje treba da primjenjuje sudija za maloljetnike nemaju izgrađenu infrastrukturu jer nadležna ministarstava nisu stvorila uslove za njihovu primjenu, naravno pri tome ne treba zaboraviti niti problem specijaliziranosti sudija za maloljetnike....(Sudija, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima)

Isti ispitanik kao rješenje vidi edukaciju, kroz koju „treba propagirati prednost alternativnih mjera, a kroz medije informisati širu javnost o prednostima primjene“.

U pogledu okolnosti koje opravdavaju primjenu odgojnih preporuka, ispitanik (sudija) kaže da su to ponajprije okolnosti pod kojima je krivično djelo izvršeno, činjenica da mlada osoba ranije nije dolazila u sukob sa zakonom, da je djelo situacionog karaktera i rezultat nezrelosti maloljetnika, stav maloljetnika prema krivičnom djelu, njegovo kajanje i želja da se saniraju posljedice i drugi razlozi. Monitoring primjene odgojnih preporuka se ocjenjuje kao dobar.

Kako odgovarajući akti koji uređuju postupanje **POLICIJSKIH DJELATNIKA** u izricanju mjere policijskog upozorenja u trenutku provedbe istraživanja preporuka nisu donešene, to ovaj poduzorak nije mogao biti ispitivan o ovoj temi.

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Ispitanici iz Sarajeva izričito navode da se preporuke ne primjenjuju. Samo je jedna ispitanica navela da je imala jedan slučaj sudije u prekršajnom postupku, koji se pozvao na uredbu o alternativnim mjerama i izrekao je mjeru posjećivanje odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta. Nije imala dodatnih informacija kako je mjera realizirana i kakav je efekat imala.

Jedna ispitanica navodi da se i bez odgojnih preporuka prati ponašanje problematične djece, uglavnom preko pedagoga, ali i socijalnih radnika, kojih ima u nekoliko škola u Sarajevu. I ovdje se ponavljaju razlozi pomenuti kod teme koja se bavi normativnim i resursnim pretpostavkama, a to je da se mjere ne izriču jer „*nije ništa pripremljeno*“. I dalje su kapaciteti unutar njihovih organizacija nedostatni, a po iskazima ispitanika, ništa bolja situacija nije ni kod pravosudnih djelatnika, kojima nedostaju stručni saradnici različitih profila, poput pedagoga, psihologa, i socijalnih radnika.

Ispitanici ocjenjuju ne samo deficite u brojčanom, nego i u kvalitativnom smislu, kao bitan kamen spoticanja esktenzivnijoj upotrebi odgojnih preporuka. Jedna ispitanica kaže: „*Mora neko raditi ko je specijalizovan...to može i pri centrima, ali kao poseban tim koji će raditi na alternativnim mjerama*“. Druga nastavlja:

Po meni je to visokostručan, specijaliziran posao. Ja znam kako raditi sa djetetom na suočavanju sa posljedicama njegovog djela, i to je najteži dio posla. Da bi se došlo do tog izvinjenja, to stvarno zahtijeva visokosofisticirano znanje, iskustvo u radu sa maloljetnicima. To se ne može prepustiti nekoj nezavisnoj instituciji [misli se na medijatore]... skeptična sam vrlo, da će se konačno napraviti neka mreža, sistem, da neće sve to spasti na centar i da se mi dovijamo nekakvim svojim sposobnostima da uvjeravamo i da sa deset razgovora sa maloljetnikom

pokušamo doći do toga da se suoči sa posljedicama, da u sebi proradi savjest...

Svoju preokupiranost na drugim oblastima također navode kao bitan razlog. Jedna ispitanica to izražava ovako: „Svi mi radimo, osim što radimo sa maloljetnicima, ... i na brakorazvodnim parnicama, poremećenim porodičnim odnosima, nasiljem u porodici...Kako da se u tom kontekstu fokusiramo na ovaj rad koji je jako, jako zahtjevan?...“. Druga dodaje:

Mi ih [odgojne preporuke] ne možemo primjenjivati...pored toga što smo okupirani s maloljetničkom delinkvencijom, angažovani smo u svim drugim oblastima koji se tiču socijalnog rada (ne socijalne zaštite). Svi mogući projekti koji se rade, rade se preko nas, mi smo počinitelji koji u okviru svog posla radimo sve, tako da nas to sputava da se bavimo ovim. Možda bi i mogli da radimo samo to. To su te neke pretpostavke.

Kao slučajeve koji bi tipično dolazili u obzir za alternativni tretman navode težinu djela, strukturu delinkventa (pogotovo da li je ponovljeno krivično djelo), i interes zajednice. Kao glavni kriterij koji opredjeljuje izricanje preporuke redovnog pohađanja škole navode okolnost „da je to dijete napustilo školu, a ima kapacitete da je završi“, odnosno, drugi najvažniji „...da bi uključivanjem u obrazovni sistem napustilo dotadašnje društvo koje je ...loše uticalo“ (Participant 2). I drugi se slažu, a jedna ispitanica smatra da je to jedna od najboljih mjera.

Ispitanici iz Banja Luke također izričito navode da se preporuke ne primjenjuju. Umjesto preporuka, za lakša krivična djela se, po iskazima respondenata, uglavnom pribjegavalo primjeni načela oportuniteta. Jedan ispitanik napominje da je učestvovao u jednom postupku u kojem je nadoknađena šteta, i uglavnom su iskustva pozitivna.

Jedan od razloga neprimjenjivanja odgojnih preporuka treba tražiti i u odsustvu senzibilizacije nadležnih organa. O tome ispitanica, iskusna djelatnica daje sljedeći interesantan iskaz:

[Ljudi iz pravosuđa kažu] nisu se mogle primjenjivati do sada, kao, maloljetnici ne čine takva krivična djela [do tri godine], što je meni [neprihvatljivo]...Šta znači krađa telefona, to su sve djela do tri godine...moglo se baš za ova djela, danas je jako `moderno` krasti telefon... nije bio taj okvir problem, nego je problem što neko nije bio senzibilan... što nisu stvorene pretpostavke, kao što ni sada nisu...[na primjer] Još uvijek nemamo listu ustanova gdje će djeca biti upućena na rad...(Participant 1)

Nešto kasnije nastavlja: „Moj lični stav je da ovog momenta nismo presretni u smislu spremnosti...“. Drugi ispitanik dodaje: „Al` nije Zakon kriv...“. Participant 1 (slaže se i nastavlja): „Ne vjerujem da je neko ušao u bilo šta punim plućima i da kaže `Ja sam odmah na početku prespreman`, i tako da nisam uopšte pesimistički raspoložena...“.

Slično kolegama iz Sarajeva, također drže da na implementaciji mjera trebaju biti angažirani visokosenzibilizirani djelatnici, opredjeljeni da rade na implementaciji mjere.

U pogledu nekih standarda ili preporuka koji bi unificirali praksu izricanja alternativnih mjera, navode da ih trenutno nema, ali da bi ih bilo uputno izraditi. Jedna ispitanica navodi:

Mislim da je kod odluke da li vaspitnu prepruku ili ne, kod djeteta koje je emocionalno oštećeno, dijete koje je u tom dobu, dijete koje je deprivirano emocionalno, koje ne može proživjeti taj osjećaj, ne vrijedi...Ja mislim...da bi jedna dobra procjena psihologa bila primarna, primarnija od socijalnog pedagoga...

ŠKOLE

U školama u Sarajevu i Banja Luci u dosadašnjoj praksi nisu imali iskustva u primjeni bilo koje odgojne preporuke, pa ni redovnog pohađanja škole.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

U okviru diskusije koja je imala za cilj da se dobije mišljenje nevladinog sektora o razlozima koji po njima uzrokuju kašnjenje primjene ove alternativne mjere u Bosni i Hercegovini, većina ispitanika navodi veoma slične razloge. Prema njihovom mišljenju prvenstveni razlozi se tiču nepostojanja razrađenih kriterijuma za izbor zainteresovanih organizacija i institucija. Napominju da se stiče dojam da se državni organi samo deklarativno zalažu za primjenu ove mjere ne vodeći računa o njenoj osjetljivosti i složenosti. Kada je u pitanju samô učešće u procesu provedbe alternativnih sankcija za maloljetnike, dobili smo očekivani odgovor u kojem većina njih nije imala priliku za ovakvom praksom. Izuzetak su bili samo predstavnici udruženja građana medijatora u Bosni i Hercegovini koji su imali provođenje postupka medijacije u 3 slučaja lakših krivičnih djela koja su počinili maloljetnici. Prema njima, rezultat je bio izvinjenje oštećenom i naknada štete. Konkretno, praksa kaže da su svi predmeti bili upućeni sa Osnovnog suda Banja Luka s obzirom da je u Republici Srpskoj donesen Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima i da je već provedena edukacija određenog broja stručnjaka. Ova edukacija je koliko- toliko uspostavila dobru komunikaciju na relaciji tužilstvo-sud-udruženje medijatora.

Posebna pažnja posvećena je primjerima dobre prakse u Bosni i Hercegovini u prošlosti. Naime, u saradnji sa organizacijom *Save the children UK* jedan od predstavnika udruženja medijatora u Bosni i Hercegovini je razvio model pod nazivom 'Čuka' koja je u svojoj osnovi imala alternativne pristupe. Nadalje, u okviru projekta *Reforme sistema socijalne politike u BiH* kojega su podržavali DIFID i IPHI ista osoba je kreirala model pod radnim nazivom 'Socio-edukativni rad sa maloljetnim prijestupnicima kao alternative sudskom postupku'. Iskustva koja su dobijena iz navedenog modela navode sagovornika na zaključak i procjenu da je jedna od najzahtjevnijih vaspitnih preporuka upravo 'rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice'. Ovakav zaključak ne govori o tome da je ovo, po njegovom mišljenju, loša vaspitna preporuka ili da ona nije adekvatna za maloljetnike, već da je za njenu uspješnu primjenu neophodna temeljita priprema zajednice. Ova priprema prema sagovorniku podrazumjeva aktivnosti od adekvatnog izbora potencijlnih partnera, preko obuke kontakt osoba koje bi provodile ovu mjeru, do samog monitorniga efikasnosti primjene mjere i na

kraju veoma bitne kvalitetne mediske promocije bez koje su sve sve aktivnosti uzaludne.

Sâm izbor osoba za rad s maloljetnikom u nevladinim organizacijama je veliki problem, te je stoga interesantno vidjeti kakva je praksa izbora ovakvih osoba u nevladinom sektoru u Bosni i Hercegovini. U većini nevladinih organizacija, čiji su članovi anketirani, napominju da su svi zaposleni prošli edukaciju iz oblasti „prava djeteta“, ali i „politike zaštite djece“. Jedan broj nevladinih organizacija čak pokušava napraviti i izvjestan vid interne specijalizacije za zaposlenike koji bi se posvetili djeci u sukobu sa zakonom. Praktično, bave se razvijanjem institucija „mentora u sjeni“. Rukovodioci u nevladinim organizacijama njihov profil biraju spontano, prateći njihov rad i predlažući im takve nove aktivnosti. Jedan ispitanik navodi:

Ovakav senzinbilitet se ne pronalazi u CV-u, čak naprotiv to je stvar prakse i kreativnosti na samom terenu. Osoba za rad s djecom u sukobu sa zakonom koja nema senzibilitet i koja nije socijalizirana je kao „netalentovani policajac bez uniforme“ kome će trebati mnogo vremena da objasni ko je ustvari, a mi vremena više nemamo. (Fokus grupa sa djelatnicima nevladinih organizacija, Banja Luka)

Kada je u pitanju uloga nevladinih organizacija- medijatora u Bosni i Hercegovini , ona je dosta specifična. Naime, ova nevladina organizacija ima javnu ovlast za djelovanje u ovim slučajevima. Njih biraju stranke u postupku. U slučajevima rada s maloljetnicima izabrani medijatori su većinom pravnici i socijalni radnici, koji su imali iskustva u radu sa maloljetnicima, ali i koji su prošli specifičnu obuku o medijaciji između žrtve i maloljetnog počinioca. Kada su u pitanju stručne i karakterološke karakteristike zaposlenih osoba u nevladinim organizacijama, koje rade sa djecom u sukobu sa zakonom, većina se slaže da je poželjan je interdisciplinarni pristup. Posebno ističu ulogu medijatora gdje je timski rad različitih profila idealna kombinacija. Idealo bi bilo da u svakoj medijaciji jedan od njih bude osoba sa iskustvom u radu sa maloljetnicima, jakim komunikacijskim vještinama (npr. socijalni radnik, psiholog, i sl). Predstavnici nevladinog sektora iz Banja Luke smatraju i slažu se u ocjeni da grad Banja Luka ima kompetentne i motivisane stručnjake za efikasan i inovativni rad na primjeni vaspitnih preporuka, dok su predstavnici iz Sarajeva više skeptični kada su u pitanju ove ocjene.

OSTALI KOMENTARI ISPITANIKA

PRAVOSUDNI I POLICIJSKI DJELATNICI

Načelno se može reći da većina ispitanika podržava razgovor na temu alternativnog tretmana djece u sukobu sa zakonom. Smatraju da je tema zanemarena i stavljena na stranu u ozbiljnim raspravama, a da dominira nekritičko promišljanje o kriminalitetu mladih, i u stručnoj i u laičkoj javnosti. Posebice se angažman državnih institucija ne doživljava kao adekvatan.

Povjerenje građana u državne organe dio je legitimiteta vlasti. Povjerenje se, pored ostalog, stiče otvorenim odnosom prema javnosti, koja se treba pravovremeno i objektivno izvještavati o naporima na planu borbe protiv svih oblika kriminaliteta, pa i maloljetničkog. S druge strane, naravno da je postupanje pravosudnih i policijskih organa pod paskom, ali ta paska također treba biti objektivna i argumentirana. Ponekad, međutim, ona prerasta u različite oblike pritiska koji su neopravdani.

U Sarajevu su ispitanici iz redova **PRAVOSUDNIH DJELATNIKA** uglavnom mišljenja da mediji i općenito stav javnosti jesu bitni, ali nisu ključni faktor prilikom donošenja odluka. Jedan ispitanik (sudija) to slikovito izražava: „*Ja se ne mogu osvrćati prema javnosti... to može političar...mi primjenjujemo propise. Ja kad bih sudio šta će meni Avaz¹² sutra pisati, ne bih ni sudio.*”

No, pritisak javnosti se ne doživljava ni tako bezazleno. Tako jedna ispitanica navodi da u slučajevima pritiska javnosti nije nimalo lagano. Citat: „*Nama je teško, ja nemam podršku niti od šefa, niti od VSTV-a [Visokog sudskog i tužilačkog vijeća], ni od udruženja tužilaca...*” (*Tužiteljica, Fokus grupa sa pravosudnim djelatnicima*). Interesan je i iskaz dugogodišnje pravosudne djelatnice:

Mediji, nažalost, kreiraju javno mnijenje kad je u pitanju oblast maloljetničke delinkvencije, i to kreiraju na način kako smatraju da bi kao vijest bila interesantna za običnog čovjeka, da to bude bombastično, `evo opet novo ubistvo, opet maloljetnici, treba ih smjestiti u domove`...problem nije u domovima, što ih mi nemamo, problem je daleko složeniji, problem je u našoj unutrašnjoj organizaciji države, što nećemo da uspostavimo mehanizme koji će pomoći da se ti maloljetnici koji čine krivična djela resocijaliziraju na odgovarajući način. A kako je to moguće? Jedino je moguće ako se zaista sa njima bavi društvena zajednica. Nije dovoljno to što se dešava pred sudom...to je nešto zadnje što bi se trebalo da učini.

U **Banjoj Luci** jedan ispitanik (sudija) drži da bi se u cilju približavanja mjere javnosti trebala poduzimati kontinuirana popularizacija mjera i njihovih prednosti.

POLICIJSKI DJELATNICI načelno su stanovišta da se ne treba previše obazirati na zlonamjerne i neutemeljene komentare medija, a argumentima nastojati objektivizirati stav javnosti o mjerama. Također navode i da je izvjesna reluktancija prema alternativnom načinu reagiranja na delinkvenciju mladih očekivana. Jedna ispitanica navodi: „*Ako je nešto nepoznato, uvijek su negativni komentari*” (*Participant 5*). Rješenje je u kvalitetnom radu.

¹² Lokalna dnevna novina.

Pored pomenutog, jedan ispitanik iz Banja Luke (specijaliziran za rad sa maloljetnicima) ističe da rad na ovim predmetima zahtijeva pojačan angažman i senzibilizaciju policijskih djelatnika. Drži da je jako bitan nastup i uopće izvjesna empatija sa mladima. Sljedeći navod posebno odražava ovakav stav: „Kod nas su ljudi u policiji skloni tome... da samo ono što je propisano, kako je naloženo, naređeno u okviru pravilnika, zakona, tako se radi, malo je tih stvari gdje se diskreciono mišljenje cijeni...“. Malo kasnije nastavlja:

[Uspjeh] zavisi od pol. službenika sa kojim se dijete prvi put susreće. Ako je to neko ko je obučen za to dobro ili ko ima smisla za to, da ostavi utisak na njega...malo pedagoški, malo policijski, pa ako se radi o ovima koji su iz nekog nehata i nemara počinili neki blaži pristup, vjerovatno bi dalo nekog efekta. A ako je policajac grub, poprijek, k`o prije dvjesto godina što se radilo...ne vjerujem da tu [ima uspjeha].

ORGANI SOCIJALNOG STARATELJSTVA

Načelno su ispitanici u Sarajevu nezadovoljni koliko ih se involvira u krivični postupak prema maloljetnicima. Iako, dakle, takva izričita zakonska odredba postoji, to se rijetko realizira u praksi. Ispitanici navode da se u zadnje vrijeme nazire promjena u takvom ponašanju policijskih i pravosudnih djelatnika, ali je to još uvijek sporadično.

Jedna ispitanica komentira značaj delinkvencije mladih u radu suda, navodeći da je prema njihovim opažanjima „i kod sudija maloljetnička delinkvencija na margini svih dešavanja“, te dodajući da ih „nema ni dovoljan broj... prolongiraju stvari, niti izriču na vrijeme mjere, i tu se najveći propusti prave“. Očito da se problemu delinkvencije mladih ne posvećuje dostatno pažnje.

Ispitanici u Banja Luci navode da postupci za maloljetnike traju dugo (godinu i pol). Prema njihovom mišljenju, škole bi mogle biti dodatni problem, jer su „zatvoren sistem“, misleći najvjerovatnije na izvjesnu reluktanciju da iznose svoje probleme vani i da iskažu razumijevanje za dijete sa posebnim potrebama (što maloljetnik *de facto* jest).

ŠKOLE

Kada su u pitanju ostali komentari učenika, nastavnika, roditelja i uopšteno menadžmenta osnovnih i sednjih škola, oni se tiču prvenstveno konstatacija da „država više pažnje posvećuje djeci u sukobu sa zakonom nego djeci koja poštuju sve norme društva“. Ono što posebno ističu pedagozi u skoro svim školama iz uzorka ovog istraživanja je neminovnost dodatnih edukacija, ali i izradu adekvatnih uputstava za sve učesnike u procesu rehabilitacije djeteta kome je izrečena neka od alternativnih mjera, a u kojoj škola participira kao važan segment te resocijalizacije.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

Nevladine organizacije smatraju da su njihovi kapaciteti više nego dovoljni za implementaciju bilo koje od odgojnih preporuka za maloljetnike u Bosni i Hercegovini. Prema njima, država mora „malo smjelije“ krenuti u provedbu propisa koje je donijela, jer se po njima stiče dojam „*da se državni organi na neki način boje alternativnih pristupa u rješavanju problematike djece u sukobu sa zakonom u Bosni i Hercegovini*“. Međutim, većina se slaže sa konstatacijom da će obim problema i svakodnevna dešavanja primorati sve organe da smjelije uđu u ovaj proces i pokažu malo više povjerenja u nevladin sektor.

V DISKUSIJA

INFORMIRANOST I MIŠLJENJE O ALTERNATIVNIM MJERAMA

Iz nalaza istraživanja jasno proizlazi da je većina ispitanika iz stručne javnosti relativno dobro upoznata sa alternativnim načinima reagiranja na delinkvenciju mladih. Oni dosta razumno ocjenjuju i sagledavaju prednosti i nedostatke ovakvog načina reagiranja na delinkvenciju mladih i uglavnom su mišljenja da je koncept dobar. Djelatnici centara za socijalni rad, vjerovatno zbog profesionalnih znanja i vještina, pogotovo razložno promatraju odgojne preporuke, pa su su stanovišta, kako je jedan ispitanik, naveo, da su „opipljivije“ (u smislu da su rezultati vidljiviji). Nisu primijećene neke naročite razlike između Sarajeva i Banja Luke.

Ovakvi se nalazi mogu okarakterizirati ohrabrujućim. Ured za droge i kriminalitet Ujedinjenih Nacija u svom *Priručniku za programe restorativnog pravosuđa* izvještava da su mnogi inovativni i obećavajući programi iz oblasti restorativnog pravosuđa zakazali iz jednostavnog razloga što su se policijski i djelatnici organa krivičnog pravosuđa rijetko odlučivali da slučajeve usmjere u diverzioni tretman (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006). **Jedan** od mogućih razloga takve situacije dakako da je neinformiranost o postojanju alternativnih načina reagiranja na maloljetničko prijestupništvo; ako, naime, donosioci odluka ne shvataju koncept alternativnog tretmana ili uopće nisu svjesni da takvi programi postoje i da su oni ti koji su ih u prilici implementirati i na koji način se to ostvaruje, onda je koncept osuđen na propast. Shvati li se pri tomu informiranost o odgojnim preporukama kao razina primljenih informacija o principima, procedurama i subjektima alternativnog reagiranja na kriminalitet mladih, može se reći da je ona kod ispitanika u našem istraživanju na relativno zadovoljavajućem nivou. Dakle, ne bi se trebala pojaviti kao značajna varijabla u (ne) izricanju odgojnih preporuka. **Drugi** važan razlog koji se navodi u pomenutom *Priručniku* jest otpor prema promjenama. Naime, ljudi su skloni da se drže dobro poznatih stvari, pa se i otuda može pojaviti izvjesna reluktancija prema novinama kakve su alternativne mjere, ali to i općenito može biti ocjena ovog koncepta neodgovarajućim da odgovori zahtjevima suprotstavljanja kriminalitetu. Načelno su ispitanici u našem istraživanju alternativne mjere ocjenjivali pozitivnim i obećavajućim: uglavnom su podržavali temeljne principe i vrijednosti restorativnog pristupa kriminalitetu- značaj posramljivanja, izbjegavanje stigmatiziranja, itd. No, ta je pozitivna impresija izgleda zaista samo načelna, obzirom da su u nastavku iznijeli niz opravdanih, ali i drugih, ne naročito opravdanih razloga zašto se alternativne mjere ne primjenjuju.

Jedino se za policijske djelatnike¹³ ne može reći da su naročito dobro upoznati sa mjerom za koju su oni ovlašteni da izriču (policijsko upozorenje), što se vjerovatno može pripisati inertnošću i nezainteresiranošću nadležnih da predstave i uvedu promjene u filozofiji rada. Naime, ma kako policija u savremenom društvu bila demokratska, ona je zamišljena i funkcionira kao hijerarhiziran, birokratiziran aparat. Obavljanje poslova „kako su oduvijek obavljali“ ili eventualni nesporazum o ciljevima, tehnikama i posljedicama promjena česti su uzrok prepreka

¹³ Ovdje se misli samo na one od kojih se očekuje skora primjena mjere policijskog upozorenja, a to su ispitanici iz Banja Luke.

promjenama u radu policije (Roberg, Crank, & Kuykendall, 2004). Tako je moguće da se bavljenje kriminalitetom na alternativni, neuobičajen način doživljava kao nepoznata ili odgovornost koja predstavlja izazov, koja prevazilazi sposobnosti i tradicionalne uloge za koju su policajci prvobitno obučeni. Inercija rukovodstva može imati još jači učinak, jer je, u biti, i ono „odabrano i obučeno da obavlja policijske dužnosti na tradicionalan način“ (Roberg, Crank, & Kuykendall, s. 166), ali kako raspolaže većim ovlastima, njihovi su propusti da promoviraju promjene u radu od direktnog uticaja na postupanje većeg broja ljudi. Što viša razina u policijskoj hijerarhiji koja se protivi promjenama, to su pogubniji učinci. Također, ukoliko se uposlenicima ne pojasni smisao promjena, vrlo je moguće da se pojavi jak otpor prema njima. Potonje je moguće ostvariti uobičajenom komunikacijom, ali i posebnom edukacijom iz oblasti restorativnog pravosuđa. Iz svega navedenoga proizlazi da je jako bitno promovirati promjene u radu policije na pravi način, sa učešćem onih od kojih se očekuje da ih implementiraju, pri čemu naročit značaj ima podrška rukovodstva. Tek tada je moguće očekivati značajnije promjene i drugačije postupanje onih koji raspolažu diskrecijom da primjene alternativni pristup u rješavanju problema delinkvencije mladih.

Kada su pitanju škole, u dijelu koji se tiče diskusije na problem informisanosti o alternativnim mjerama prema djeci u sukobu sa zakonom, preliminarno se može zaključiti da su učenici, roditelji, pedagozi i direktori osnovnih i srednjih škola skoro pa potpuno neinformisani o istim. Ovakva tvrdnja, koja je nastala na analizi fokus grupnih intervjuja u osam škola Sarajeva i Banja Luke, sama po sebi predstavlja egzaktni pokazatelj (ne) ozbiljnosti s kojom se pristupilo u implementaciju alternativnih mjera u Bosni i Hercegovini. Koncept informisanja ove grupe subjekata mora biti prilagođen konkretnom problemski orijentiranom pristupu. U njemu bi bilo neophodno apostrofirati sve probleme koje ovaj koncept nosi sa sobom. Obzirom da se radi o totalnoj neinformisanosti o konceptu alternativnih postupanja prema djeci u sukobu sa zakonom unutar škola, diskusija je suvišna.

S druge strane, nevladine organizacije koje u svom fokusu interesovanja imaju i djecu u sukobu sa zakonom, odnosno izradu različitih preventivnih programa na slične teme, su jako dobro informisane o postojanju ove prakse. Kao što to analize potvrđuju, većina nevladinih organizacija smatra da bi mogle izraditi veliki broj aktivnosti za takvu djecu, ali da je javnost neinformisana o alternativnom modelu uopšte i da će veoma teško na ovaj način ići sa primjenom ove mjere. Njihova informisanost bi se mogla promatrati kao formalna. Naime, nakon analize fokus grupnih intervjuja, može se zaključiti da im njihovo interesovanje za nove aktivnosti omogućuje da ranije spoznaju za nove aktivnosti, pa i alternativne mjere. Međutim, u našem istraživanju nismo imali priliku čuti eventualnu „bujicu ideja“ o modusima primjene ove odgojne preporuke rada u korist humanitarne organizacije od strane ove kategorije.

NORMATIVNE I RESURSNE PRETPOSTAVKE ZA PRIMJENU ALTERNATIVNIH MJERA

Rezultati istraživanja ukazuju da su pravosudni djelatnici stanovišta da se donošenjem odgovarajućih propisa (prije svega, Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj i Uredbe o primjeni odgojnih/vaspitnih preporuka prema maloljetnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine) u izvjesnoj mjeri, ali ne u potpunosti, stvorio adekvatan normativni okvir za efikasnu provedbu odgojnih preporuka. Naime, pomenuti akti postoje, ali **nedostaju podzakonske procedure koje dodatno razrađuju ono što zakon i uredba predviđaju**. Priručnik za programe restorativnog pravosuđa Ureda za droge i kriminalitet Ujedinjenih Nacija, kao svojevrsan primjer dobre prakse, navodi da je adekvatan legislativni okvir jako bitan u primjeni restorativnog pravosuđa. Do istih zaključaka došli su i Bishop i Schneider (2001) u svojoj analizi primjene alternativnih mjera u 24 evropske zemlje, specificirajući da se bez jasnih pravila implementacije ne može postići optimum u primjeni ovih mjera. Jasno i precizno uređenje zakonodavstva koje tretira maloljetne počinitelje krivičnih djela daje ovlaštenja i stvara uslove za preferiranje alternativnog tretmana; u protivnom, nejasni zakoni, bez odgovarajućih podzakonskih akata koji razrađuju osnovne zakonske, ne mogu biti primjenjivani. Otuda se čini da je jedna od temeljnih postavki prava glavni nedostatak ekstenzivnijeg posega za diverzionim mjerama, a to je tehnička nemogućnost zakonodavca da zakonom do tačana uredi neku oblast. Naime, zakonski tekst treba da bude jasan, precizan, nedvosmislen i pregledan, ali se to ne može ostvariti samim zakonom, nego se on razrađuje podzakonskim općenormativnim aktima. Otuda je propisivanje odgojnih preporuka u obliku u kojem se to u Federaciji Bosne i Hercegovine učinilo putem Uredbe nedovoljno, te ga je potrebno dopuniti, a u Republici Srpskoj, u kojoj postoje odgovarajući podzakonski akti, još uvijek treba raditi na upoznavanju relevantnog legislativnog okvira, edukaciji i promoviranju alternativnog načina reagiranja na delinkvenciju mladih.

I akti koji su povezani sa zakonskim i podzakonskim, ali koji ne oslovljavaju izravno problem delinkvencije mladih ili krivičnog pravosuđa, **također se čine problemom**. Tako se nisu napravile odgovarajuće izmjene u sistemu upravljanja sudskim predmetima, te na pravi način utvrdili kriteriji za ocjenjivanje rada sudija i tužilaca (npr. donošenje odluke u diverzionom postupku se sa stanovišta normiranja rada pravosudnih djelatnika ne smatra odlukom jednakom sa drugim odlukama). Pored toga što se potonjim nije u suglasju sa Rezolucijom Ujedinjenih Nacija o osnovnim principima primjene programa restorativnog pravosuđa u krivičnim predmetima,¹⁴ nije se u suglasju ni sa vlastitim pravnim sistemom. Ako, naime, odluka donesena u diverzionom tretmanu ima isti status kao i ona donesena u redovnom postupku (zabrana *ne bis in idem*), čini se besmislenim da se ona ne tretira na isti način i u aktima kojima se uređuju kriteriji za ocjenjivanje rada sudija i tužilaca. Izmjene u sistemu upravljanja sudskim predmetima su više tehničke prirode, ali nisu zanemarive. U svakom slučaju je potrebna daljnja normativna aktivnost kako bi akti koji uređuju izloženu materiju činili skladnu cjelinu sa onima koji su okosnica diverzionog tretmana maloljetnika.

¹⁴ Koja u čl. 15. izričito predviđa mogućnost inkorporiranja odluka donesenih u diverzionom tretmanu u sudske odluke, te u slučaju da je to tako (kao što jeste u Bosni i Hercegovini), takve odluke trebaju imati isti status kao i svaka druga sudska odluka.

Ispitanicima iz oba grada se ono što postoji, međutim, čini komplikovanim. Ta je impresija ispitanika, međutim, zasnovana bez stvarnog iskustva sa predmetima u kojima je primjenjivana ili barem pokušana primjena odgojnih preporuka (v. više *infra*). Navođenje velikog broja susreta ili sesija sa subjektima diverzionog tretmana, kao izravnog odraza „komplikovanosti“ procedure kojom se realizira odgojna preporuka jednostavno ne stoji: u susjednoj Republici Hrvatskoj, primjerice, procedura je identična, pa se ipak velika većina (preko 90 %) uspješno realiziranih mjera okončavala nakon tri sesije sa žrtvom i počiniteljem. I period u kojem se realizirala alternativna mjera je jako prihvatljiv-gotovo svaki osmi uspješno provedeni postupak je trajao manje od mjesec dana, a gotovo $\frac{3}{4}$ manje od tri mjeseca (svi su okončavani do šest mjeseci) (Miroslavljević, Koller-Trbović, & Lalić-Lukač, 2010), što bi, imajući u vidu da je prosječna dužina postupka u redovnoj krivičnoj proceduri u Bosni i Hercegovini oko jedne godine, zasigurno bio popriličan napredak. Otuda je opravdano i ovdje navesti neke druge prepreke promjenama, i to one koje su izložene kod prve teme, a to su inertnost i nesporazum onih koji trebaju implementirati drugačiji način rada. Kako se, naime, diverzionim tretmanom zahtijeva drugačiji modus obavljanja poslova od uobičajenih i kako se (kako ćemo vidjeti) nije uradilo dovoljno na edukaciji i detaljnijem upoznavanju sa prednostima novog načina djelovanja, dijelom je i razumljivo opravdanje da su nove procedure komplikovane; one se jednostavno ocjenjuju nametnutim i neizvjesnim, pa ih se čini teškim za implementirati. Nije, međutim, nemoguće i da se radi i o formalizmu i izbjegavanju i prebacivanju odgovornosti kao tipičnim manifestacijama nedostatka organizacijskih vrijednosti u sistemu uprave: forma prerasta važnost i bit konkretnoga zadatka, a čuvanje ustaljenoga reda samo je način da se odgovornost prebaci na nekvalitetne propise i sl. (Brčić & Vuković, 2008). Široko prisustvo formalizma i izbjegavanja odgovornosti potvrđeno je u upravi u susjednoj Hrvatskoj, koja dijeli sličnu tradiciju organizacijskih vrijednosti kao i Bosna i Hercegovina. Plauzibilno je, stoga, tvrditi da je ocjena postojećih procedura komplikovanim, barem djelomice, odraz otpora promjenama u dosadašnjem načinu rada, a ne nužno realnom složenosti i neprimjenjivosti diverzionog modela u tretiranju kriminaliteta mladih.¹⁵ Čini se da je rješenje u daljnjoj promociji i edukaciji o alternativnom načinu tretiranja prijestupništva mladih, te u evaluaciji uspješnosti takvog tretmana.

Kadrovske pretpostavke su također bitan dio problema. Adekvatno provođenje odgojnih preporuka zahtijeva učešće različitih društvenih aktera, od donositelja odluka do onih koji implementiraju ili pružaju pomoć u implementiranju ovih mjera. Ispitanici ovo navode kao jedan od glavnih poteškoća: bez kadrovske i institucionalne podrške, novi način rada ne može biti primijenjen. Kako nema te podrške, donosioci odluka odbijaju uopće referirati predmete u diverzioni tretman. No, Bishop i Schneider (2001) u pomenutoj analizi primjene mjera u zajednici u 24 evropske zemlje navode da se ovakvim postupanjem zapravo zapada u svojevrsno „vrzino kolo“: ako se, naime, mjere ne izriču, teško je osigurati resurse za njihovu implementaciju; ako su resursi slabi, mjere se ne implementiraju uspješno, a pošto nisu uspješno implementirane, pravosudni organi su nepovjerljivi prema njima, čime se čitava stvar vraća na početak. Stoga je jedna od temeljnih preporuka jačanje ove strukture, poglavito putem specijalizacije u državnim organima (o njoj više riječi u nastavku), ali i upotrebom resursa civilnog društva.

¹⁵ Čime ispitanici u Bosni i Hercegovini ne bi bili usamljeni u odnosu prema alternativnim načinima reagovanja na kriminalitet. Tako Bishop i Schneider (2001) izvještavaju o nevoljnosti za korištenje alternativnih mjera zbog nepovjerenja prema metodama njihove implementacije kao čest razlog neprimjenjivanja alternativnih mjera širom Evrope.

Kadrovske pretpostavke su i nešto što poduzorak policijskih djelatnika oslovljava kao glavni problem. Ovdje vrijedi, *mutatis mutandis*, ono što je rečeno kod pravosudnih djelatnika. I općenito materijalne i prostorne pretpostavke, poput posebne sobe za boravak i ispitivanje/saslušanje maloljetnika navode kao problem koji se treba riješiti. I ovdje nema druge nego apelirati na značaj takve pretpostavke. Pored toga, kako bi se osigurala kvalitetna socijalna anamneza koja je, opet, preduvjet za odučivanje o diverzionom postupku prema maloljetnicima, bilo bi smisljeno, a što ispitanici također ističu kao važno, izmijeniti Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj i Uredbi o primjeni odgojnih/vaspitnih preporuka prema maloljetnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine, tj. predvidjeti u zakonu koji će se donijeti u Federaciji Bosne i Hercegovine, i to u dijelu u kojem se navode organi i subjekti koji pružaju podatke za valjanu socijalnu anamnezu. Obzirom da se socijalna dijagnoza i prognoza trebaju ustanoviti uz saradnju različitih faktora, poglavito organa socijalnog starateljstva, ali ne i škola (barem nisu izričito naglašeni u normativnim aktima), a kako upravo potonji raspolažu neprocjenjivo važnim informacijama o sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi, kao i općenito o njegovom profilu, to bi bilo uputno predvidjeti izričitu obavezu i njih da na zahtjev nadležnih organa pravovremeno dostave relevantne informacije.

Kako bi se osigurala sveobuhvatnost podataka o izrečenim odgojnim preporukama i mjerama policijskog upozorenja, dio ispitanika sugerira vođenje jedinstvenih evidencija. Imajući u vidu da su odgojne preporuke supstitut konvencionalnim krivičnim sankcijama i kako se evidencija o potonjim vodi prema mjestu rođenja počinitelja, nema razloga isti princip ne primijeniti i na odgojne preporuke; dakle, na isti način kako se vode kaznene evidencije. Otuda, iako je ova primjedba interesantna, ne predstavlja neki značajniji problem u procesu utvrđivanja formalnih pretpostavki (odsustvo ranije izrečenog policijskog upozorenja) za izricanje policijskog upozorenja.

Djelatnici centara za socijalni rad kao glavni problem navode neadekvatne kadrovske i materijalne resurse, te potrebu donošenja tzv. podzakonskih akata prema posebnom ovlaštenju; konkretno, odlukâ kojima se ustanovljavaju kriteriji za izbor organizacija za realizaciju preporuke rad u korist humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, ekološkog ili lokalnog sadržaja. Jasno je da je bez ovih pretpostavki nemoguća ili otežana primjena diverzionog tretmana prema maloljetnicima. Budući da su u suštini problemi isti, i ovdje vrijedi, *mutatis mutandis*, ono što je ranije naznačeno u pogledu segmenta normativnih i resursnih pretpostavki koje oslovljavaju pravni okvir i kadrovske i materijalne pretpostavke, izloženi kod pravosudnih i policijskih djelatnika.

Većina je ispitanika svih kategorija stanovišta da se postojeći zakonski okvir ima smisla modificirati na način da je potrebno predvidjeti mogućnost izricanja alternativnih mjera i za teža krivična djela. Takva mogućnost već postoji u Republici Srpskoj, a u Federaciji Bosne i Hercegovine je ovo još na razini promišljanja i diskusija. Ostaje pozdraviti ovakvo razmišljanje i napomenuti da su iskustva u drugim zemljama u kojima je takva mogućnost predviđena i koristi se uglavnom pozitivna. Tako Bishop i Schneider izvještavaju da „dobra praksa iz zemalja sa ekstenzivnom primjenom mjera u zajednici snažno sugerira da kriteriji njihove upotrebe ne trebaju biti suviše restriktivni. Trebaju predviđati primjenu čak i za teške i recidivne počinitelje“ (2001, s. 186). Slične zaključke iznosi i Miroslavljević u svom pregledu modela restorativne pravde u svijetu za mlade u sukobu sa zakonom i pregledu istraživanja njihove učinkovitosti, u kojemu zaključuje da „su modeli restorativne pravde sve rašireniji u svijetu kada je riječ o maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, tako i sve češće kada je riječ o punoljetnim osobama te težim i ozbiljnijima kaznenim djelima“ (2010, s. 61).

Najzad, i istraživanje Mirosavljević, Koller-Trbović i Lalić-Lukač (2010) u Republici Hrvatskoj ukazuje da je restorativni pristup počiniteljima težih krivičnih djela itekako uspješan i u zemljama sa vrlo sličnim normativnim okruženjem.

Kako bismo prodiskutovali samu ulogu učenika, roditelja i menadžmenta škola u Bosni i Hercegovini u primjeni odgojne preporuke redovnog pohađanja škole, poslužiti ćemo se odredbom iz Preporuke Vijeća Europe (REC-2003-20)¹⁶, koja tretira nove načine reagovanja na prijestupničko ponašanje mladih, apostrofirajući da odgovornost za **prijestupničko ponašanje mladih mora biti prošireno i na roditelje te djece.**

Upravo veliki broj kriminologa danas upozorava na faktore i prediktore koji razvijaju eksternalizirane poremećaje u ponašanju djece i mladih (Gottfredson, 2004), apostrofirajući ulogu roditelja ili staratelja kao ključnu u procesu rehabilitacije djece u sukobu sa zakonom. Oland i Shaw (2005) posebno ističu nekoliko osnovnih karakteristika rizičnih roditelja", na čijem uključivanju u tretman vlastite djece treba razraditi posebne programe. Radi se o familijarnim faktorima, kako ih autori nazivaju, i koji prepoznaju: stalne konflikte među roditeljima, prisutnost depresije kod majke, asocijalna ponašanja od strane roditelja, gruba komunikacija roditelja i djeteta, nepostojanje ili nedosljednost odgoja, stalni stresni događaji u porodici i nizak socio-ekonomski status. Zaključak teoretičara ovog pravca je da sve ovo dovodi do neželjenog ponašanja i da djeca koja izlaze iz takvih porodica imaju predispozicije da postanu prest. Pomenuti koncept se u modernoj kriminološkoj literaturi naziva *teorijom raspadnutih domova*, odnosno, *funkcionalno slomljenom roditeljstvu*. Nesposobnost, neefikasnost ili neupornost roditelja je snažno povezana sa nasilničkom (buntovničkom) delinkvencijom (Wilson i Herrnstein, 1985), ali većina studija (Robins, 1966); (Patterson, 1982), pokazuju da je pretjerana disciplina, također, direktno povezana sa razvojem poremećaja karaktera djeteta. Značaj ovog efekta je uznemirujući i kada se shvati da ova varijabla, prema rezultatima ovih istraživanja, djeluje i na „netaknute“ porodice, odnosno, porodice koje pravilno funkcionišu.

Kada pomenute teorije dovedemo u kontekst našeg fokus grupnog ispitivanja, dobijamo veoma interesantne zaključke. Ispitanici u školama Sarajeva i Banja Luke upravo zaključuju da bi trebalo iznaći mehanizme kojima bi se roditelji uključili u sve aktivnosti u praćenju odgojne preporuke redovnog pohađanja škole. U tom smislu svi ispitanici (učenici, roditelji, pedagozi i direktori) iz svog ugla interesovanja navode ključni problem-nezainteresovanost roditelja i njihovo ignorisanje poziva za participaciju u uobičajenim školskim aktivnostima (npr. roditeljski sastanak). Stoga preovladava mišljenje da bi se trebale razviti posebne aktivnosti usmjerene na provedbi strategije „nulte tolerancije“ prema roditeljima osnovaca i srednjoškolaca u smislu obavezne participacije u školskim aktivnostima, jer su bez takvog pristupa sva očekivanja nerealna.

Uloga nevladinih organizacija u tretmanu djece u sukobu sa zakonom u savremenom svijetu je jako velika. Njihova uloga je najznačajnija u procesu rehabilitacije i postupku kreiranja slobodnog vremena takve djece, jer se u velikom briju slučajeva upravo „slobodno vrijeme“ prepoznaje kao kriminogeni faktor. Iz analize fokus grupa nevladinog sektora u Sarajevu i Banjaolu vidljivo je da su nevladine organizacije u velikoj mjeri nezadovoljne angažmanom države u provedbi odgojne preporuke rada u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice. Prema njima, nedopustiva je situacija u kojoj se kasni u procesu odabira nevladinih organizacija u kojima će se primjenjivati ova odgojna

¹⁶ REC (2003) 20, New ways of dealing with juvenile delinquency and role of juvenile justice.

preporuka. Njihov prijedlog ide ka tome da se smjelije uđe u ovaj proces i da se izrade posebni parametri neophodni za aplikaciju nevladinih organizacija u ovom procesu. Isto tako, mišljenja su da je poziv organizacijama iz javnog sektora, pa i privatnim kompanijama za participaciju u ovom postupku iracionalan bez određenih povlastica koje se moraju ponuditi datim organizacijama. Ove povlastice dotiču se različitih pogodnosti, a najčešće spominjana je oslobađanje plaćanja određenih dažbina državi ako bi se stimulisali poslodavci da ulaze u ovakve aranžmane.

SPECIJALIZACIJA U PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

Kako je naznačeno u analizi iskaza ispitanika, situacija je u pogledu specijalizacije pravosudnih djelatnika u dva najveća bosanskohercegovačka grada prilično ista. I u Sarajevu i u Banja Luci trenutno postoji specijalizacija i u tužilaštvu i u sudu. Ona se u sudovima sastoji u postojanju vijeća i sudija za maloljetnike, ali se u Banja Luci daljnja formalizacija očekuje stupanjem na snagu i primjenom Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Ispitanici i iz jednog i drugog grada, međutim, snažno podržavaju formalno specijaliziranje u vidu formiranja posebnih odjeljenja pravosudnih organa za rad na predmetima sa maloljetnim počiniteljima, uz prateće kadrovske i materijalne pretpostavke (v. *supra*). U Bosni i Hercegovini je inače primijenjen evropski kontinentalni model maloljetničkog suda prema kojemu se maloljetnicima sudi u posebnim odjelima u okviru sudova opšte nadležnosti. No, kako je kazano, samo se u Republici Srpskoj zakonski ustanovila obaveza da se formiraju posebna odjeljenja u sudovima i tužilaštvima koja bi se bavila isključivo predmetima sa maloljetnim počiniteljima (i koja je i u praksi vrlo izgledna), dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine specijalizacija i dalje neformalna, tj. temelji se na afinitetima pojedinih djelatnika i rasporedu poslova. Ovakvo je rješenje, dakako, neadekvatno. Doda li tomu izvjesno podcjenjivanje od strane onih koji rade sa punoljetnim počiniteljima,¹⁷ a koje prijavljuju pojedini ispitanici, dobije se zaključak da je nužno porazmisliti, i to hitno, na promjeni ustrojstva pravosudnih organa na način da se oforme posebna odjeljenja za maloljetnike. No, sama za sebe ta odjeljenja ne znače puno bez odgovarajuće stručne podrške koja je u Republici Srpskoj *explicite*, a u Federaciji Bosne i Hercegovine *implicite* navedena u odgovarajućim aktima, i to uglavnom u ustanovljavanju pozicija stručnih saradnika u pravosudnim organima. Otuda se smislenom čini preporuka da se u Federaciji Bosne i Hercegovine najprije izvrši izmjena postojećeg zakonodavstva i utvrdi obaveza uspostavljanja posebnih odjeljenja unutar sudova i tužilaštava,¹⁸ a zatim i u jednom i u drugom entitetu osiguraju finansijska i druga sredstva kako bi zaista bilo moguće uspostaviti ova odjeljenja.

¹⁷ Zabilježeno i drugdje. Usporedi Carić i Kustura, 2009.

¹⁸ Smisleno rješenje je usvojeno u Republici Hrvatskoj u kojoj su se formirala odjeljenja za mladež samo u sjedištima županijskih sudova. Naime, kako bi se osigurao dovoljan broj predmeta u kojima se sumnjiče ili sudi maloljetnim osobama u opštinskim sudovima u većim mjestima, a time i omogućila bolja specijalizacija sudova za mladež i drugih kadrova u tim sudovima, izvršena je koncentracija teritorijalne nadležnosti svih opštinskih sudova s područja istog županijskog suda na opštinski sud za mladež u sjedištu tog županijskog suda. Takva bi se formula mogla primijeniti i na Bosnu i Hercegovinu, pa bi se odjeljenja mogla oformiti samo u opštinskim sudovima u sjedištu kantonalnih i okružnih sudova.

Slična situacija je i sa policijskim djelatnicima. I oni ističu potrebu ustanovljavanja posebnog organizacijskog oblika koji bi se bavio isključivo maloljetnim počiniteljima krivičnih djela, a što podrazumijeva i izmjenu odgovarajućih zakonskih propisa kojim se uređuje napredovanje u službi. Naime, prema aktualnim zakonskim odredbama (u oba entiteta) napredovanje se realizira promoviranjem u viši čin, ne ostavljajući mogućnost jednakog napredovanja u svim dijelovima službe jednako, nego ga uslovljavajući slobodnim mjestima u činovima. Tako je česta situacija da se policijski službenici kreću kroz različite organizacijske jedinice ovisno o raspoloživom činu, a ne nužno o ličnim preferencama i uspjesima u radu. Pored ovih problema, specijalizacija za rad sa maloljetnicima podrazumijeva posebnu obuku nakon koje se dobija certifikat. Certifikacija policijskih službenika koji rade na predmetima za koje se sumnjiče maloljetne osobe postoji i u susjednim zemljama, poput Republike Hrvatske i Republike Srbije. Takva certifikacija nije predviđena u Bosni i Hercegovini, a iskustva iz drugih zemalja sugeriraju uspostavu posebne obuke za policijske službenike koji će raditi na ovim predmetima koja će rezultirati pomenutim certifikatima. Ako se već Bosna i Hercegovina odluči na formalizaciju specijalizacije putem certifikacije, posebnu pažnju pri tomu treba posvetiti certifikaciji dovoljnog broja takvih službenika i ustanovljavanju posebnih organizacijskih cjelina, u vidu odjeljenja ili odsjeka, kojem bi se unutar šire organizacijske jedinice dodijelila obaveza postupanja u krivičnim predmetima sa maloljetnim licima kao počiniteljima. Takve bi se cjeline trebale osigurati sa dostatnim brojem certificiranih službenika, čiji bi se broj preliminarno mogao odrediti na temelju podataka o stanju maloljetničke delinkvencije na području u čijoj nadležnosti djeluje ta cjelina.

Iako „zaokruženo“ maloljetničko krivično pravo ne podrazumijeva nužno specijalizaciju pratećih, administrativnih organa koji pružaju podršku provedbi alternativnih mjera (ponajprije lokalnih centara za socijalni rad) nego, zapravo, samo pravosudnih i organa unutrašnjih poslova, ipak je specijalizacija i u ovom segmentu provedbe alternativnih mjera itekako poželjna. Naime, izvjesna refleksivnost, a koja razumijeva ne samo potrebu istraživanja situacije svakog od korisnika, nego uspostavu kontakta s drugim profesijama i ustanovama koje bi mogle pružiti pomoć i djelovati odlučno i brzo u korist korisnika, nužan je preduslov za rad sa tako specifičnom kategorijom korisnika usluga kakav je maloljetni počinitelj krivičnog djela (Majdak & Ajduković, 2003). Neformalna specijalizacija je nešto što postoji u centrima za socijalni rad i u Sarajevu i u Banja Luci. No, jasno je da je takav, neformalan oblik usmjeravanja na kriminalitet mladih i probleme vezane s njima nedostatan da odgovori zahtjevima koje postavlja ova specifična kategorija korisnika usluga institucija socijalnog rada. Neformalna specijalizacija podrazumijeva izvjesnu dozu voluntarizma i odsustvo jasno naznačenih ovlasti i obaveza, te finansijskih i materijalnih pretpostavki; vrlo je lako da se u takvom kontekstu rad sa maloljetnicima ne doživljava kao primarna zadaća i da motivacija za posvećenijim radom izostane.¹⁹ Stoga se vrlo smislenim čini prijedlog samih ispitanika iz redova djelatnika centara za socijalni rad da se socijalni rad sa maloljetnim počiniteljima krivičnih djela (a naročito u svrhu primjene odgojnih preporuka) organizira kao posebna organizacijska cjelina, u vidu službe ili tima, sa svim resursima koje takav entitet zahtijeva.²⁰ Na taj bi se

¹⁹ Otuda i iskaz jednog od ispitanika iz redova policijskih djelatnika o „nezainteresiranosti“ djelatnika socijalnog rada za probleme delinkvencije mladih.

²⁰ Relativno dobra iskustva postoje u Republici Hrvatskoj. Tako su se u svrhu ispunjenja posebne obaveze isprike ili popravka ili nadoknade štete prema vlastitim mogućnostima maloljetnika u ovoj zemlji ustanovile tri stručne službe za izvansudsku nagodbu, a do kraja

način postigla veća koncentracija na rad sa jednom kategorijom korisnika usluga, brzina u obavljanju poslova i bolja saradnja sa ostalim institucijama u provedbi alternativnih mjera. Tek tako je moguće ostvariti diferencirani tretman i istinsku posvećenost mladim ljudima i, mobilizirajući „zdrave dijelove” njihove ličnosti i individualizirajući pristup u svakom pojedinom slučaju, uspjeti predložiti i implementirati mjeru ili više njih koja odgovara upravo tom specifičnom slučaju (Majdak & Ajduković).

EDUKACIJA O PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

Kako navode Carić i Kustura, „odgojni utjecaj na maloljetnog počinitelja kaznenog djela, koji treba ostvariti u kaznenom postupku, započinje s prvim kontaktom maloljetnika sa specijaliziranim kriminalističkim službenikom, nastavlja se u pripremnom postupku i postupku pred vijećem za mladež i traje sve do početka izvršenja izrečene odgojne mjere” (2009, s. 886). Kako je ranije naznačeno, većina je pravosudnih djelatnika u istraživanju izjavilo da je relativno dobro informisana o odgojnim preporukama, ali da nedostaje kontinuirano stručno usavršavanje. Da bi pravosudni i policijski organi mogli uspješno obavljati svoju funkciju i odgojno djelovati, oni moraju ne samo funkcionirati unutar posebnih odjeljenja i imati odgovarajuće resurse, nego, dakako, i znati raditi svoj posao. To, između ostalog, zahtijeva i stručno usavršavanje. Ono trenutno postoji u vidu stalne edukacije sudija i tužilaca pravosudnih organa organiziranih od strane odgovarajućih državnih ustanova, te povremenih, koje se ostvaruju unutar posebnih projekata, najčešće doniranih od strane međunarodnih ili inostranih organizacija. No, kako je naznačeno u nalazima (v. *supra*), postoji izvjestan otpor i prema edukaciji, koji bi se mogao pripisati inertnosti i formalizmu, ali i nekim vanjskim faktorima; u biti, sve ono što je rečeno da bi mogli biti razlozi nepovjerenja pravosudnih djelatnika prema alternativnom tretmanu maloljetnika, mogli bi biti razlogom otpora prema edukaciji koja je u funkciji usvajanja znanja i vještina nečega u što se zapravo ne vjeruje u potpunosti. Upravo bi zadatak edukacije trebao biti, prema iskazu jednog ispitanika, inače uglednog sudije iz oblasti maloljetničkog pravosuđa, da promovira i popularizira drugačiji način rada od uobičajenog. I razmjena mišljenja na okruglim stolovima, nastupi u medijima i sl. bi trebalo da učine alternativne mjere bližim i da se njihova primjena ne smatra nametnutom, nego smislenom i potrebnom.²¹ Pored načelnog komentara da se edukacija treba provoditi uz odgovarajuće normativne pretpostavke (stvoriti uslove da edukaciji o alternativnom tretmanu maloljetnih počinitelja krivičnih djela prisustvuju samo specijalizirani dijelovi nadležne institucije) i uz stalno promoviranje alternativnog tretmana maloljetnika koje bi se trebalo odvijati na stalnoj ili povremenoj edukaciji, vrijedno je pomenuti neke elemente (koji se dijelom preporučuju i studentima socijalnog rada za kritičko mišljenje na području maloljetničke delinkvencije), koji bi također bili itekako smisleni:

2012. se predviđa ustanovljavanje čak dvadeset i jedne (Miroslavljević, Koller-Trbović, & Lalić-Lukač, 2010). O uspješnosti tako ustanovljenih službi, v. više *infra*.

²¹ Time su ispitanici u našem istraživanju blizu stavovima zabilježenim drugdje. Tako Carić i Kustura navode da su većina sudaca (preko 80 %) u njihovom istraživanju izrazili potrebu daljnjeg stručnog usavršavanja, da su slabo prisustvovali stručnim skupovima o maloljetničkoj problematici, te da su na ljestvici svojih potreba visoko rangirali znanja iz socijalne psihologije, sociologije maloljetničke delinkvencije, socijalne pedagogije, maloljetničkog krivičnog prava, itd.

- Prikladan motivacijski kontekst – na edukaciji isticati značaj stručnog usavršavanja kao pretpostavke kvalitetnog obavljanja posla, te naročito prednosti diverzionog postupka prema mladima. Među potonjim naročito isticati benefite za žrtvu, počinitelja, zajednicu (poput kraćeg trajanja postupka, manjih troškova), itd., ali i prednosti restorativne pravde uopšte;
- Visok stupanj samostalnosti i aktiviteta pri učenju – postizati samostalnim i timskim radom na scenarijima za vježbu, iskustvenim učenjem, itd.;
- Visok stupanj interakcije s drugima u prorađivanju građe – dobra rasprava razjašnjava nejasnoće, izoštrava zapažanja i razvija kritičko razmišljanje. Interakcija se najlakše ostvaruje kroz grupne rasprave, i sl. „Drugi“ bi u kontekstu edukacije o alternativnim mjerama mogli biti ostali organi nominovani za provedbu odgojnih preporuka;²²
- Dobro strukturirana ključna znanja o području – omogućavaju uočavanje i povezivanje bitnih informacija u području;
- Procjenjivanje stečenog znanja/vještina u skladu s postavljenim nastavnim ciljevima – nije dovoljno samo poučavati, nego i evaluirati šta se poučavanjem usvojilo (Majdak & Ajduković, 2003).

Pomenutim bi se naročito mogli dodati i poučavanje na praktičnim primjerima, i to cijelog procesa alternativnog tretmana (i izricanje, saradnja sa organima starateljstva, opoziv odgojne preporuke, itd.), učenje komunikacijskim vještinama, te izrada odgovarajućih pomagala za praćenje nastave i za primjenu odgojnih preporuka u svakodnevnom radu, najčešće u vidu priručnika. Edukacija mora biti i kontinuirana i realistična. Tako se samo višekratnim pohađanjem obuke i praćenjem stvarnog ročišta za izricanje odgojne preporuke (kao vid dobre prakse), i to prije, u toku, ili nakon obuke, stvaraju/jačaju sposobnosti praktičara da pravilno i uspješno primjenjuje odgojne preporuke (Umbreit, 2001).

Slična je situacija i sa policijskim i djelatnicima organa socijalnog starateljstva. I oni su prolazili izvjesne vidove edukacije, ali su uglavnom nezadovoljni jednokratnošću i stihijnošću edukacijskih napora, te odsustvom saradnje sa drugim akterima u procesu primjene alternativnih mjera. Otuda bi se isti elementi pomenuti kod pravosudnih djelatnika mogli primijeniti i kod ovih kategorija stručne javnosti.

Može se i zaključiti da je specijalizacija izravno vezana za edukaciju: ukoliko se izričito ne zna ko se bavi maloljetničkim kriminalitetom, postoji tendencija da se u edukaciju uključuju osobe u čiju nadležnost ne spadaju problemi delinkvencije mladih. Stoga su ove teme izravno povezane.

²² Što i sami ispitanici navode kao vrlo smisljeno, pa ih većina izjavljuje da je potrebno organizirati zajedničke obuke kako bi se stavovi i mišljenja usaglasili.

ISKUSTVA U PRIMJENI ALTERNATIVNIH MJERA

Odgojne se preporuke do sada nisu nikako, odnosno, slabo su se primjenjivale u Bosni i Hercegovini, barem prema iskazima ispitanika stručne javnosti. Razlozi ovakvog stanja već su najvećim dijelom izloženi kod normativnih i resursnih pretpostavki, a najviše bi se, na temelju onoga što je tamo izloženo, mogli tražiti u zakonskoj nedorečenosti i neusklađenosti, ali inertnosti i formalizmu kojem praktičari tendiraju. Potvrda ovomu jest i jedna provedena medijacija koju je prijavio jedan ispitanik, koja je unatoč problemima koji su izloženi,²³ mogla biti postignuta, sugerirajući da je nedostatak volje, a ne neki drugi faktori, jedan od glavnih razloga neprovođenja mjera.

Iskustva ispitanika iz redova stručne javnosti su podijeljena. Dok, recimo, pravosudni djelatnici prijavljuju nemogućnost primjene odgojnih preporuka zbog malog broja krivičnih djela kod kojih je ispunjena objektivna pretpostavka (odnosno djelo je ono za koje se može izreći kazna zatvora u kraćem trajanju), dotle ispitanici iz poduzorka djelatnika centara za socijalni rad prijavljuju da se takva djela ne pojavljuju baš tako rijetko. I zvanična statistika ne potvrđuje ovakve iskaze.²⁴ Stoga i ova izlika praktičara nije utemeljena.

Kriteriji koje pominje ispitanik u Banja Luci (okolnosti pod kojima je krivično djelo izvršeno, činjenica da mlada osoba ranije nije dolazila u sukob sa zakonom, kajanje i želja da se saniraju posljedice, itd.), a koji služe kao smjernice, standardi prilikom odlučivanja o izricanju odgojnih preporuka dosta su u suglasju sa onim primjenjenim drugdje. Tako i Mirosavljević, Koller-Trbović i Lalić-Lukač (2010) navode da se u praksi susjedne Republike Hrvatske pored objektivnih, moraju ispuniti i neke subjektivne pretpostavke poprilično slične onome iz nalaza našeg istraživanja, ali ih i proširujući na način da: se u pravilu treba raditi o tipičnom mladenačkom deliktu; ne smije biti riječ o beznačajnom djelu; recidivisti nisu isključeni, ali u pravilu bi se trebalo raditi o prvom kaznenom djelu; je poželjnije da je počinitelj jedan, no počinitelji u skupini nisu isključeni; je nužna dobrovoljnost i pristanak maloljetnika, ali i žrtve na sudjelovanje, te da se postupak ima provesti pred specijaliziranim tijelom tužilaštva. Ove su smjernice, koje autori nazivaju pravno-stručnim, dobro poslužile u praksi Republike Hrvatske u primjeni alternativnog tretmana, pa se evaluacijskim istraživanjem zaključilo da je izvansudska nagodba (kod nas izvinjenje i naknada štete) poprilično uspješna: koristeći pomenute smjernice, preko 95 % počinitelja i oko 85 % žrtava je pristalo na takvu nagodbu, sa oko 90 %-tnim uspjehom u postizanju sporazuma.

Iskustva iz drugih zemalja sugeriraju i da se mjere koje se dovode u vezu sa konceptom restorativne pravde najčešće izriču za imovinska krivična djela (Umbreit, 2004), i prema primarnim počiniteljima; studija je u Hrvatskoj pokazala uspješne restorativne programe i prema maloljetnicima koji se terete za heterogena krivična djela- od oštećenja tuđe stvari do teških krađa i teških

²³ Kako je kazano, ispitanici nisu poznati detalji o involviranim u medijaciju. I tu se moglo napraviti više, obzirom da se tipičnim nedostatkom restorativnih programa smatra propust u obavještanju praktičara o uspješnosti mjere; ako on/ona ima dodira samo sa onima koji su recidivisti u činjenju krivičnih djela, a ne i sa onima koji su uspjeli da ostanu van kriminalnog puta, moguće je da steknu dojam da alternativni tretman ne funkcionira i obeshrabre se u daljnjoj primjeni diverzionog tretmana (Bishop & Schneider, 2001).

²⁴ Tako, primjerice, prema izvještajima o stanju sigurnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine maloljetne osobe najčešće čine kao primarni delinkventi za djela iz oblasti imovinskog kriminaliteta; izvjestan dio (manji, ali ne zanemariv) iz te mase referira na lakša krivična djela.

tjelesnih ozljeda, sa dosta niskom stopom recidivizma (samo oko 17 %) i time znatno nižoj nego kod ostalih maloljetnika (Mirosavljević, Koller-Trbović, & Lalić-Lukač, 2010).

Uvođenje novih mjera i uopće načina rada dakako da se ne dočekuje sa oduševljenjem. Niko ne može unaprijed znati hoće li i koliko alternativne mjere biti uspješne u suprotstavljanju delinkvenciji. Otuda se i kao dobra praksa preporučuje primjena ovih mjera upravo na „probnoj osnovi“ (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006). No, i sami ispitanici navode da se većina stvari koje su nepoznate dočekuje sa nepovjerenjem, pa ipak nisu previše pesimistični glede novina koje se stavljaju pred njih. Otuda se s razlogom može nadati skoroj široj primjeni ovih mjera u bosanskohercegovačkom krivičnom pravosuđu; tek će se tada moći izvući pouzdaniji zaključci odgovaraju li one našem specifičnom kulturalnom, pravnom i inom kontekstu.

Kada je u pitanju diskusija o iskustvima u primjeni alternativnih mjera redovnog pohađanja škole i rada u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice od strane osoblja u školama, odnosno nevladinih organizacija, moramo zaključiti kao i u samoj analizi da nije postojalo dovoljno kapaciteta, ali ni povoljnog ambijenta za primjenu ove mjere. Nadati se da će u budućnosti biti prilike podrobnije analizirati dobru i lošu stranu primjene ovih mjera i sa njihovog ugla.

OSTALI KOMENTARI ISPITANIKA

Iako je bilo dosta interesantnih komentara iz redova STRUČNE JAVNOSTI, najvažniji se odnosi na odnos sa javnošću. Ispitanici su načelnog stanovišta da se ne treba previše obazirati na mišljenje javnosti u smislu pritisaka, ali isto tako drže da je stav javnog mnijenja jako bitan i da ga se ne može ignorirati. U biti se ne može puno komentirati ovakvo razmišljanje. Jasno je da se povjerenje građana u javne institucije mora opravdati kvalitetnim radom, čija bitna komponenta je u kontekstu alternativnih mjera i informiranje javnosti o pozitivnim efektima odgojnih preporuka i policijskog upozorenja. U protivnom, usljed ignorancije, a ponekada i malicioznosti javnosti, se pristup može kvalificirati nepodobnim, neuspješnim, itd, a bez tog legitimiteta teško da će se u budućnosti donosioci odluka odlučivati da izriču i primjenjuju mjere. Informiranje javnosti identificirano je kao ključan preduslov uspjeha i u pomenutom *Priručniku za programe restorativnog pravosuđa* Ujedinjenih Nacija. Takvo se informiranje može postići na različite načine: uključivanjem javnosti u programe restorativnog pravosuđa kako bi se iz prve ruke upoznala kako se stvari odvijaju, organiziranjem okruglih stolova, tribina, diskusija, i sl., ali i posrednim informiranjem o prednostima alternativnog tretmana putem sredstava masovne komunikacije, isticanjem pozitivnih primjera iz prakse, pa čak i pripremom za negativne primjere implementacije odgojnih preporuka. U svakom slučaju, otvorena komunikacija sa javnošću nužna je i dobrodošla.

Kako bismo mogli interpretirati jedan fenomen koji je prošao gotovo nezapaženo u našem istraživanju, ali je u izjavama osnovaca i srednjoškolaca probudio nove ideje kod autora ove studije., izvršit ćemo anлізу uticaja vršnjaka na ponašanje djece koja pokazuju znake nepoželjnih ponašanja odnosno koja čine krivična djela. Kako bismo na pravi način osvijetlili ovaj fenomen, pozvat ćemo se na nekoliko teorija koje ga obrađuju kao teorijsku matricu.

Unutar načeg uzorka vidjeli smo da učenici nerijetko potcrtavaju svoju ulogu kao ključnu ali u isto vrijeme traže i od nastavnika da ozbiljno shvate i private probleme koji mogu nastati u vezi primejene odgojne mjere "redovno pohađanje škole" u njihovom razredu. Ovakav model teorijko uporište ima u dvien teorije koje spadaju u oblast interakcionizma a to su teorija prisile i teorija reintegrativnog posramljivanja.

Teorija prisile se može svrstati u socijalno interakcijske teorije, koje su osamdesetih godina zajedno sa socijalno kognitivnim teorijama bile dominantni pristupi objašnjenju ponačanja djece (Patterson, Reid i Dishion, 1992). Upravo taj socijalno kognitivni pristup stavlja naglasak na očekivanja, atribucije i socijalne kognicije djece kao medijatore socijalnog ponašanja svojih vršnjaka. S druge strane, ugledni *John Braithwaite* napominje ključnu ulogu osjećaja stida kojim bi se favorizovala društvena reintegracija „autora krivičnih djela“ (*Reintegrative Shaming*). Ovaj australski kriminolog i teoretičar u knjizi „*Crime, Shame and Reintegration*“» („Kriminalitet, stid i reintegracija“) objašnjava razliku između jednog dezintegrativnog i reintegrativnog efekta prijekora kao mjere. On, također, preispituje ulogu sramote u vezi sa moralnom presudom. Svojim stajalištem o *reintegraciji uzrokovanoj sramom* ukazuje da *socijalna kontrola najbolje funkcioniše kada se osuđuje grijeh, a podržava griješnik*. Kada je kažnjavanje neophodno, on također, predlaže i reintegraciju. Stid je, prema njemu, okarakterisan izrazom od strane društva koje ne odobrava učinjeno djelo, ali prihvata u svoj krug građane koji su voljni da poštuju zakon (Braithwaite, 1989.).

Ove teorije mogu se apsolutno testirati i na našem uzorku. Naime, podložnost vršnjačkom pritisku najizraženija je u ranoj i srednjoj adolescenciji, a opada u kasnoj adolescenciji (Brown, Clasen i Eicher, 1986). Pojedini autori ističu kako se vrhunac podložnosti vršnjačkom pritisku javlja u petnaestoj godini života (Tolan i Cohler, 1993). Takvi navodi u skladu su s Eriksonovom (1968) teorijom *razvoja ego identiteta*. Prema ovom naučniku u razdoblju od dvanaeste do dvadesete godine osoba se nalazi u petom stepenu psihosocijalnog razvoja te u tom razdoblju formira vlastiti identitet. U tom je razdoblju mlada osoba podijeljena između ovisnosti o roditeljima i veće samostalnosti, traganja za vlastitim ja, izgrađivanjem samopoštovanja.

Želja da se bude prihvaćen u grupi često znači prilagođavanje, čak i kad to znači odustajanje od vlastitih želja i stavova. Adolescenti uglavnom ne osjećaju neposredan vršnjački pritisak, a često uopšte ne moraju biti svjesni da su mu u određenoj mjeri izloženi. Podložnost vršnjačkom pritisku, naime, češće dolazi zbog želje samog adolescenta da se uklopi u grupne norme i bude prihvaćen od strane vršnjaka. Što više pojedinac želi biti član grupe, teže mu je odoljeti vršnjačkom pritisku. S razvojem vlastitog identiteta, snažna potreba za pripadanjem grupi i prilagođavanje normama grupe vršnjaka prestaje biti nužna za vlastiti osjećaj dobrobiti (Brown, Clasen i Eicher, 1986).

Kako bi utvrdili područja vršnjačkog pritiska, Brown, Clasen i Eicher zamolili su adolescente da navedu gdje sve oni sami ili njihovi vršnjaci nailaze na vršnjački pritisak. Analizom sadržaja utvrdili su pet područja vršnjačkog pritiska: 1. participiranje u porodičnim aktivnostima, 2. participiranje u školskim aktivnostima, 3. participacija u aktivnostima vršnjaka, 4. prilagođavanje vršnjačkim normama i, 5. rizična ponašanja. Pomenuti autori su kod adolescenata u dobi između 12 i 18 godina ispitivali podložnost vršnjačkom pritisku i percepciju tog vršnjačkog pritiska, a rezultati su pokazali kako adolescenti percipiraju manji vršnjački pritisak upravo u onoj sferi koja je tema naše studije a to je **PODRUČJE RIZIČNIH PONAŠANJA**. Kada je u pitanju spolna razlika i vršnjački pritisak,

istraživanja pokazuju razlike samo u slučajevima RIZIČNIH PONAŠANJA u kojima su dječaci izloženiji uticaju od djevojčica.

U našem uzorku, vršnjaci su jako bitna kategorija. Ovo se naročito može zaključiti za kategoriju osnovca, koji su još uvijek zainteresovni za nova prijateljstva, dok su srednjoškolci više zatvoreni i nepovjerljivi. Osnovci su mišljenja da mogu uticati na rehabilitaciju i reintegraciju vršnjaka koji bi došao u njihov razred i svjesni su svih opasnosti koju sa sobom ovaj pristup nosi. Mnogi od njih upravo, kao što to kaže i prethodna teorija, smara da bi ovaj pritisak vršnjaka mogao biti pozitivan samo ukoliko cjeli razred na čelu sa nastavnikom ozbiljno prihvati ovaj pristup. Oni smatraju da su različiti oblici druženja u razred možda i odlučujući da takvom djetetu "pruže ruku" I izvuku ga iz opasnosti eventualnog recidivizma. U ovom istraživanju, osnovci Sarajeva i Banja Luke na identičan način vide svoju ulogu i smatraju je veoma važnom u lancu tretmana prema vršnjaku kome je izrečena odgojna preporuka "redovno pohađanje škole". Isto tako, učenici su izrazili nesporno mišljenje, a mi u ovom dijelu diskusije to mišljenje dijelimo, da je loš tretman I loš vršnjak u istom razredu kao siguran "virus" za nova prijestupnička ponašanja. Stoga je neophodno razraditi kompletne programe odjeljenskih zajednica u slučajevima "socijalne inkluzije djeteta koje došlo u sukob sa zakonom".

VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ovo je istraživanje pošlo od temeljne premise da je restorativni pristup često mnogo racionalniji, ekonomičniji i uspješniji od retributivnog. U Bosni i Hercegovini, opterećenoj problemima delinkvencije mladih, ova je tema osobita važna. Stoga temeljno pitanje koje se postavljalo u studiji nije jesu li u Bosni i Hercegovini alternativne mjere (ponajprije odgojne preporuke) prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela moguće i kakva je atmosfera u javnosti (stručnoj i laičkoj) glede njihove primjene, nego kakva je praksa, gdje su problemi i šta se može učiniti da se praksa unaprijedi.

Iako je primijenjena samo jedna metoda prikupljanja podataka, visok stupanj slaganja u odgovorima između ispitanika koji su intervjuirani u dva različita grada pokazuje da su problemi dosta slični i da je fokus intervjuiranje bilo uspješan metodski pristup, koji pruža osnova za generalizaciju rezultata. Nalazi studije su ukazali na različite tendencije u iskustvima i stavovima ispitanika.

Kod STRUČNE JAVNOSTI (pravosudnih, policijskih i djelatnika organa socijalnog starateljstva) je, doduše, zabilježena pozitivna impresija o konceptu alternativnih mjera, ali u praksi nije doživjela svoju potvrdu, tj. alternativne mjere se nikako ili vrlo slabo primjenjuju. Glavni se razlozi mogu svrstati u tri skupine- pravnu, organizacijsku i operativno-praktičnu. Sukladno ovoj podjeli će se izložiti i glavne preporuke.

Razlozi pravne prirode uglavnom se iscrpljuju u nepotpunoj uređenosti procedure izricanja, monitoringa i izvještavanja o odgojnim preporukama i neusklađenosti „pratećih“ zakonskih i administrativnih akata sa normama koje čine glavninu maloljetničkog krivičnog prava. Sem toga, izražena su stanovišta da bi se zakonski okvir mogao unaprijediti u pogledu krivičnih djela za koje se načelno mogu izreći alternativne mjere. Otuda su temeljne preporuke koje se mogu navesti ovdje sljedeće:

- Razrada Uredbe o primjeni odgojnih/vaspitnih preporuka prema maloljetnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno donošenje novog zakona kojim bi se sveobuhvatno uredilo maloljetničko krivično pravo, te donošenje odgovarajućih podzakonskih akata kojim bi se detaljnije uredio režim primjene alternativnih mjera;
- Usklađivanje normi koje uređuju postupanje subjekata stručne javnosti u predmetima maloljetničke delinkvencije na način da se osigurava ravnopravan tretman sa subjektima djelatnim na ostalim područjima rada, tako da nije moguće da se normiranje rada na predmetima sa punoljetnim i maloljetnim počiniteljima drugačije vrjednuju. Isto tako, u odgovarajućim aktima kojima se uređuje napredovanje u policiji osigurati mogućnost napredovanja unutar organizacijske cjeline koja se bavi maloljetničkom delinkvencijom, a ne vezati napredovanje za uslove za činovanje;
- Osiguranje izravne obaveze svih organa (ponajprije odgovornih lica u školama) da pruže podatke o prilikama i ponašanju maloljetnih lica koja se sumnjiče za počinjenja krivičnih djela, kako bi se osigurala sveobuhvatnija i kvalitetnija socijalna anamneza u svrhu donošenja adekvatne odluke o odgojnim mjerama;
- Izmjena normativnog okvira u smislu omogućavanja primjene alternativnih mjera i prema počiniteljima teških krivičnih djela. Ovo je posebno opravdano

jer: a) se po iskazima ispitanika u predmetima sa kojima dolaze u dodir u većini radi upravo o djelima za koja se, barem u Federaciji Bosne i Hercegovine, trenutno ne mogu izreći odgojne preporuke; b) sami ispitanici također odobravaju ovakvo proširenje zakonskog okvira; c) svjetska praksa, ali i praksa susjednih zemalja (npr. Republika Hrvatska) sugerira vrlo uspješnu primjenu alternativnih mjera i za teža djela.

Na organizacijskoj razini primijećen je nedostatak stvarne specijalizacije rada sa odgovarajućim prostornim, finansijskim i kadrovskim resursima. Nužno je, a u skladu sa dobrom praksom u svijetu i susjednim zemljama:

- formirati posebne organizacijske jedinice u pravosudnim organima, policiji i organima socijalnog starateljstva, a u čijoj bi stvarnoj nadležnosti bilo isključivo tretiranje maloljetnih počinitelja krivičnih djela. Na ovaj bi se način osigurao diferencirani tretman maloljetnika i maksimizirali učinci alternativnih, ali i drugih mjera prema maloljetnicima;
- osigurati adekvatne resurse (prostorije, materijalne pretpostavke, dovoljan broj ljudi, stručne saradnike, itd.). Prilikom određivanja ljudi koji će raditi na predmetima maloljetničke delinkvencije rukovoditi se stanjem ove pojave na odnosnom području. Kako bi se osigurala stvarna specijalizacija i tretman racionalizirao, koncentrirati ove resurse u veća administrativna središta.

Na operativno-praktičnoj razini osobitu važnost ima edukacija. Istraživanjem se došlo do podataka da je edukacija subjekata potencijalno involviranih u primjenu odgojnih preporuka postojala, ali da nije adekvatna i da nije uspjela u temeljnoj zamisli- da promovira alternativni način reagiranja na kriminalitet mladih. Sem toga, jako je bitno ustanoviti standarde primjene alternativnih mjera i ostvariti odgovarajuću komunikaciju sa javnosti. Otuda se na ovoj razini valja promisliti o:

- posebnoj edukaciji prilagođenoj specifičnim potrebama različitih subjekata koji participiraju u provedbi alternativnih mjera, ali i zajedničkoj edukaciji kako bi se razmijenila mišljenja, usaglasili stavovi, razradile procedure, itd. Edukacija treba biti kontinuirana i oslovljavati samo dijelove stručne javnosti koja se isključivo bavi maloljetnim počiniteljima krivičnih djela;
- izradi priručnika (jednog ili više) kako bi se olakšala i približila primjena alternativnih mjera, kojega bi donijele jedna ili više skupina eksperata, te uz usaglašavanje i uvažavanje specifičnosti svake profesije involvirane u primjenu alternativnih mjera;
- donošenju standarda koji bi harmonizirali i klarificirali primjenu alternativnih mjera. Ti standardi trebaju uvažavati stručne i zakonom definirane kriterije, a mogu biti (i poželjno je da budu) i dijelom prethodno pomenutog priručnika;²⁵
- u svrhu informiranja javnosti i promoviranja ciljeva i efikasnosti alternativnih mjera, provoditi ciljano obavješćavanje javnosti o efikasnosti i prednostima restorativnog pristupa maloljetničkoj delinkvenciji. Kako navode Bishop i Schneider (2001) u evaluaciji alternativnog tretmana počinitelja krivičnih djela u 24 evropske zemlje, negativna klima spram alternativnih mjera i punitivnost se reduciraju sa takvim ciljanim informiranjem, koje sadrži, između ostalog, promoviranje prednosti putem medija, organiziranje javnih

²⁵ Neki su egzemplarno navedeni u *Priručniku za programe restorativnog pravosuđa Ujedinjenih Nacija*.

skupova, tribina, okruglih stolova, ali i uključivanje civilnog društva (gdje je to prikladno)²⁶ u implementaciju alternativnih mjera.

Za razliku od tzv. stručne javnosti (pravosudnih, policijskih i djelatnika organa socijalnog starateljstva), uzorak LAIČKE JAVNOSTI (učenici, roditelji, pedagozi, direktori škola i predstavnici nevladinog sektora) ne ostavlja pozitivnu impresiju o konceptu alternativnih mjera. Naime, skupina koja je vezana za primenu mjere redovnog pohađanja škole (učenici, roditelji, pedagozi i direktori) apsolutno su neinformisani o postojanju oavke mjere prema djeci koja su došla u sukob sa zakonom. S druge strane, predstavnici nevladinih organizacija imaju viziju o smislu ovih mjera, ali nemaju konkretna rješenja za njenu primejenu.

Upravo stoga ćemo izložiti glavne preporuke koje bi se odnosile na ove dvije skupine. Krenut ćemo sa preporukama vezanim za ŠKOLE. Potrebno je:

- Razviti održivi program informisanja učenika i roditelja ali i stručnih lica u školama (nastavnika, pedagoga i direktora) o osnovnim karakteristikama i smislu alternativnih mjera prema djeci u sukobu sa zakonom, sa posebnim osvrtom na odgojnu preporuku „redovno pohađanje škole”.
 - Izraditi posebne kampanje namijenjene djeci
 - Kampanje namijenjene roditeljima
 - Kampanje namijenjenene za nastavno i stručno osoblje u školama
- Donijeti posebne pravilnike o primjeni alternativne mjere redovnog pohađanja škole, odnosno, izraditi posebne komentare ili uputstva za primjenu ove mjere u osnovnim i srednjim školama. Ovim uputstvima posebno apotrofirati i precizirati ulogu svih učesnika u provedbi ove mjere u školama:
 - Uloga direktora
 - Uloga pedagoga
 - Uloga nastavnika (posebno razerdnog starješine)
 - Uloga „odjeljske zajednice“
 - Uloga roditelja
- Izvršiti stručnu edukaciju osoblja u školama, i omogućiti studijska putovanja pedagozima u zemlje u kojima postoji dobra praksa primjene ove mjere.
- U svrhu opšte dobrobiti svog maloljetnog djeteta, a sukladno s njegovom dobi i zrelosti, roditelji imaju pravo i dužnost nadzirati ga u njegovom druženju s drugim osobama. Roditelji imaju pravo i dužnost djetetu mlađem od 16 godina zabraniti noćne izlaske bez njihove pratnje ili pratnje druge odrasle osobe u koju imaju povjerenje, pri čemu se pod noćnim izlaskom smatra vrijeme od 23 do 5 sati. Svrha ovakve mjere nije puki 'policijski čas' prema osobama mlađim od 16 godina, kako se nerijetko tumači u javnosti, već pomoć i podrška roditeljima u ispunjavanju njihovih obveza odgoja djece. Naime, roditelj uvijek mora znati s kime se njegovo dijete druži i kako provodi slobodno vrijeme jer

²⁶ Ne samo stavljanjem na raspolaganje resursa nevladinih udruženja u svrhu provedbe, recimo, rada u korist lokalne zajednice ili u obavljanju poslova humanitarnog, ekološkog i inog sadržaja, nego i učešćem u naknadi štete (time što se pristaje biti predstavnikom zajednice čija su dobra povrijeđena izvršenjem krivičnog djela od strane maloljetnika, i sl.), i drugim mjerama.

na kraju radi nepoštivanja ove odredbe roditelji mogu prekršajno i kazneno odgovarati, što bi trebala biti posljednja instanca u pokušajima razvijanja klime "dobrog roditeljstva" u Bosni i Hercegovini. Upravo stoga, predlažemo izradu programa za jačanje roditeljskih kapaciteta i kompetencija kroz unapređenje dobre prakse porodičnih savjetovališta, stručnih službi škole, centara za socijalni rad i programa nevladinog sektora.

- Obučiti pedagoge u osnovnim i srednjim školama za praksu medijacije u slučajevima nasilja u svakodnevnom životu u školi ali i za slučajeve provedbe odgojne preporuke „izvinjenje oštećenom“.
- Poboljšati školske resurse u vidu omogućavanja učenicima besplatno pohađanje sekcija u slobodno vrijeme u okviru kapaciteta škole.
- Uvesti socijalnog radnika kao stalno zaposlenu stručnu osobu u svaku osnovnu i srednju školu u većim gradovima u Bosni i Hercegovini ²⁷
- Izraditi poseban program za „socijalnu inkluziju problematičnih roditelja“ i isti provesti u svim osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Ovim programom bi se sistematički djelovalo na one roditelje koji zapostavljaju svoju djecu i guraju ih u neželjena ponašanja.
- Obzirom da javnost velike nade polaže u policiju a Nove odredbe Zakona o maloljetnicima policiji daju velika ovlaštenja, jedna od preporuka bi bila i unaprjeđenje održivog sistema rada policije u zajednici u Bosni i Hercegovini i u okviru njega implementirati pripadajući model „školskog policajca“ ili „kontakt policajca“. Na ovaj način bi se ozbiljnije svaka aktivnost shvatala i u samoj školi.

Kada je u pitanju odgojna preporuka rad u korist humanitarne organizacije i lokalne zajednice, na osnovu prethodno analiziranog možemo preporučiti slijedeće:

- Donijeti kriterije i izvršiti odabir preduzeća, organizacija i ustanova u javnom i društvenom sektoru koji će provoditi odgojne preporuke i posebne obaveze „rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice“, te u tu svrhu sačiniti liste podobnih subjekata sa kojim će se u okviru resornih ministarstva i centara za socijalni rad zaključiti sporazumi.
- Izraditi posebne priručnike za primjenu alternativnih modela postupanja za posebne kategorije, s ciljem stvaranja uslova za profesionalniji rad u situacijama u kojima se primjenjuju neki od alternativnih modela postupanja akoci u fokus zbivanja stavljaju nevladinu organizaciju i njene zaposlenike.
- Ohrabriti nevladine organizacije i lokalne zajednice da se prijavljuju na javne pozive u svrhu primjene odgojne preporuke „rad u korist humanitarne organizacije i lokalne zajednice“ kroz različite vidove materijalno-tehničkih beneficija

²⁷ Nova Strategija za suproavljanje pristupa mladima predviđa stratešku mjeru: "Kadrovsko jačanje odgojno obrazovnih ustanova za preventivno djelovanje na fenomen nepoželjnih ponašanja djece i djece koja su došla u sukob sa zakonom" a kao indikator uspješnosti provedbe iste u periodu do 2014. godine predviđa uspostavljanje adekvatnih stručnih timova u osnovnim i srednjim školama (pedagog - socijalni radnik - psiholog) u općinama u BiH sa preko 50 000 stanovnika.

IZVRŠNI SAŽETAK

Kao jedan od odgovora na povećan problem kriminalitet mladih u međunarodnoj se javnosti, ali i zakonodavstvu velikog broja zemalja zadnjih decenija javlja koncept restorativne pravde. Njegove su temeljne postavke da krivično djelo povrjeđuje ljude i odnose (žrtvu, počinitelja i zajednicu), a ne zakon i državu, da djelo stvara obavezu da se stvari isprave i uspostavi socijalni mir, da sve tri strane povrijeđene djelom moraju biti uključene u odgovor na počinjeno kazneno djelo, da počinitelj preuzima odgovornost za svoje ponašanje i djeluje u smjeru popravljivanja i nadoknade štete proizašle iz kaznenog djela, te da je cijeli proces dobrovoljan za sve sudionike (Žižak, 2003).

Sve izraženija pojava maloljetničkog prijestupništva karakteristika je i postratne, ali i tranzicijske situacije u Bosni i Hercegovini, što je ovaj sigurnosni segment posljednjih godina činilo složenim i tražilo adekvatna rješenja u oblasti krivičnog zakonodavstva za maloljetnike, posebno u praksi, i njegovo usaglašavanje sa međunarodnim standardima. Neka od rješenja, a tragom restorativnog pristupa u tretiranju delinkvencije mladih, uvedene su reformom krivičnog zakonodavstva u 2003. godini, čime su se stvorile načelne, ali nedovoljno kvalitetne pretpostavke implementacije tog pristupa i u Bosni i Hercegovini. U tu su svrhu zadnjih godina izvršene daljnje izmjene zakonodavstva, a sve s tendencijom daljnje humanizacije i racionalizacije krivičnog tretmana maloljetnika, pa čak i stvaranja posebnog segmenta krivičnog prava- maloljetničkog krivičnog prava. No, ma kako rješenja i koncept bio dobar i opravdan, jasno je da je teorija jedno, a praksa, vrlo često, sasvim drugo. Otuda se ovim istraživanjem pokušalo ići dalje od onoga što je prva faza projekta *Ojačavanje maloljetničke pravde* bila. Ako se, naime, tamo pitalo da li je sa teorijske pravne strane primjena moguća i kakva je atmosfera u javnosti (stručnoj i laičkoj) glede primjene alternativnih mjera prema maloljetnicima, i to poglavito odgojnih preporuka kao paradigme diverzionog tretmana, **u ovoj studiji se istražuje kakva je praksa, gdje su problemi i šta se može učiniti da se praksa unaprijedi.**

U tu svrhu je provedeno fokus grupno intervjuiranje sa četiri kategorije ispitanika u dva najveća bosanskohercegovačka grada. Imajući u vidu ciljeve istraživanja, jasno je da su se podaci trebali prikupljati od različitih kategorija laičke i stručne javnosti, koje, svaka na svoj način, participiraju u izricanju, monitoringu ili izvještavanju o odgojnim preporukama. Istraživanjem je obuhvaćeno 9 pravosudnih djelatnika, 10 policijskih, djelatnika, 11 djelatnika organa socijalnog starateljstva, 16 odgovornih lica u školama, 70 predstavnika vijeća roditelja, 65 učenika i 10 djelatnika nevladinih organizacija.

Glavni nalazi ukazuju da se načelno može zaključiti da su mišljenja ispitanika o konceptu odgojnih preporuka podijeljena. Promatrajući samo STRUČNU JAVNOST (pravosudne, policijske i djelatnike organa socijalnog starateljstva), može se zaključiti da im je koncept poznat i načelno ga odobravaju. Na razini primjene alternativnih mjera u praksi, međutim, kod ovih kategorija ispitanika se može zaključiti da se alternativne mjere nikako ili vrlo slabo primjenjuju. Glavni se razlozi mogu svrstati u tri skupine- pravnu, organizacijsku i operativno-praktičnu.

Razlozi pravne prirode uglavnom se iscrpljuju u nepotpunoj uređenosti procedure izricanja, monitoringa i izvještavanja o odgojnim preporukama i neusklađenosti „pratećih“ zakonskih i administrativnih akata sa normama koje čine glavninu maloljetničkog krivičnog prava. Tako se u Federaciji Bosne i Hercegovine propustilo donijeti odgovarajuće podzakonske akte kojima se podrobnije uređuje

proces primjene odgojnih preporuka, a rad se pravosudnih djelatnika nadležnih za postupanje na predmetima kriminaliteta mladih ne vrjednuje na pravi način. Pored daljnjeg usavršavanja normativnog okvira, izražena su stanovišta da bi se zakonski okvir mogao unaprijediti i u pogledu krivičnih djela za koje se načelno mogu izreći alternativne mjere, pa predvidjeti njihovu primjenu i za teža. Nedostatak stvarne specijalizacije rada sa odgovarajućim prostornim, finansijskim i kadrovskim resursima glavni je problem **na organizacijskoj razini**, a što zahtijeva reorganizaciju rada i adekvatnu osposobljenost novostvorenih organizacijskih cjelina. Glede **operativno-praktične razine** se istraživanjem došlo do podataka da je edukacija subjekata potencijalno involviranih u primjenu odgojnih preporuka postojala, ali da nije adekvatna i da nije uspjela u temeljnoj zamisli- da promovira alternativni način reagiranja na kriminalitet mladih. U tom smislu treba istaći da dobra praksa sugerira, a što ispitanici također potvrđuju, da je bitno uspostaviti obavezu kontinuirane specijalizirane edukacije iz oblasti restorativnog pravosuđa i u tu svrhu razmisliti i o izradi priručnika za primjenu alternativnih mjera, te ustanoviti standarde primjene alternativnih mjera i ostvariti odgovarajuću komunikaciju sa javnosti kako bi se proces učinio transparentnim i osvojilo povjerenje u efikasnost novog tretmana maloljetnika.

Čini se da je rješenje ekstenzivnije primjene odgojnih preporuka upravo u adekvatnijem normativnom okružju, te posebice sa specijaliziranim kadrovima koji su dostatno materijalno i prostorno osigurani da pružaju kvalitetne usluge. Kriteriji odabira kako samih donosioca odluka (sudija i tužilaca, bez čijeg benevolentnog stava prema alternativnim mjerama njihova primjena nije moguća), ali i njihovih stručnih saradnika trebaju počivati na afinitetu za rad sa djecom i potrebnim znanjima i vještinama. Samo će se tako stvoriti valjan kadrovski potencijal koji će znati cijeniti i koristiti prednosti alternativnog tretiranja maloljetnika u sukobu sa zakonom, a sâm restorativni pristup zaživjeti u praksi.

Za razliku od stručne javnosti (pravosudnih, policijskih i djelatnika organa socijalnog starateljstva), uzorak LAIČKE JAVNOSTI (učenici, roditelji, pedagozi, direktori škola i predstavnici nevladinog sektora) ne ostavlja pozitivnu impresiju o konceptu alternativnih mjera. Naime, skupina koja je vezana za primjenu mjere redovnog pohađanja škole (učenici, roditelji, pedagozi i direktori) apsolutno su neinformisani o postojanju ovakve mjere prema djeci koja su došla u sukob sa zakonom. S druge strane, predstavnici nevladinih organizacija imaju viziju o smislu ovih mjera, ali nemaju konkretna rješenja za njenu primjenu.

Primjena alternativnih mjera u školama ili unutar nevladinih organizacije definitivno je veliki izazov za moderno bosanskohercegovačko društvo. Iako se radi o alternativnom načinu razmišljanja, stavovi učenika, roditelja, nastavnika pa i zaposlenika u nevladinom sektoru nam ostavljaju nadu da će ove mjere u budućnosti postati dio svakodnevnih prakse.

Kako bi u potpunosti zadovoljili standarde neophodne za primjenu alternativnih mjera za maloljetnike, osnovne i srednje škole u Sarajevu i Banja Luci moraju izvršiti određene reforme. Inovacije bi se odnosile prvenstveno na:

- zapošljavanje socijalnog radnika u svaku školu;
- izradu preciznih uputstava za praćenje mjere redovnog pohađanja škole namijenjenih pedagogu, nastavnicima, ali i učenicima i njihovim roditeljima;
- poboljšanje školskih resursa u vidu omogućavanja učenicima besplatnog pohađanja sekcija u slobodno vrijeme u okviru kapaciteta škole;
- izradu posebnog programa za socijalnu inkluziju problematičnih roditelja i provedbu istog u svim osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini.

Kada je u pitanju odgojna preporuka rad u korist humanitarne organizacije i lokalne zajednice, na osnovu prethodnih analiza u ovoj studiji možemo preporučiti sljedeće: donijeti kriterije i izvršiti odabir preduzeća, organizacija i ustanova u javnom i društvenom sektoru koji će provoditi odgojne preporuke i posebne obaveze rada u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, te u tu svrhu sačiniti liste podobnih subjekata sa kojim će se u okviru resornih ministarstva i centara za socijalni rad zaključiti sporazumi; izraditi posebne priručnike za primjenu alternativnih modela postupanja za posebne kategorije, s ciljem stvaranja uslova za profesionalniji rad u situacijama u kojima se primjenjuju neki od alternativnih modela postupanja akoji u fokus zbivanja stavljaju nevladinu organizaciju i njene zaposlenike; ohrabriti nevladine organizacije i lokalne zajednice da se prijavljuju na javne pozive u svrhu primjene odgojne preporuke rad u korist humanitarne organizacije i lokalne zajednice kroz različite vidove materijalno-tehničkih beneficija.

Na kraju, ovom studijom postaje jasno da je u Bosni i Hercegovini došlo vrijeme da se maloljetnim prestupnicima posveti više pažnje kroz rehabilitaciju i tretman, a manje kroz surovo kažnjavanje, jer trenutna praksa pokazuje da dosadašnja praksa ne daje rezultate.

LITERATURA

- Aebi, M. F., et al. (2010). European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010. Den Haag: WODC.
- Bachman, R., & Schutt, R. (2007). *The Practice of Research in Criminology and Criminal Justice*. Thousand Oaks; London; New Delhi; Singapore: Sage Publications, Inc.
- Bazemore, G., Griffiths, C. (2003). Police Reform, Restorative Justice and Restorative Policing. *Police Practice and Research: An International Journal*, 4 (4), 335-346.
- Bazemore, G., Umbreit, M. (2001). A Comparison of Four Restorative Justice Models. *Juvenile Justice Bulletin*.
- Bishop, N., & Schneider, U. (2001). Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 9 (3), 180-192.
- Bradbury, B. (2002). Deschutes County Delinquent Youth Demonstration Project. Secretary of State Audit Report.
- Bradshaw, W., Roseborough, D. (2005). Restorative Justice Dialogue: The Impact of Mediation and Conferencing on Juvenile Recidivism. *Federal Probation*, 69 (2), 15- 26.
- Bradshaw, W., Roseborough, D., Umbreit, M. S. (2006). The Effect of Victim Offender Mediation on Juvenile Offender Recidivism: A Meta-Analysis. *Conflict Resolution Quarterly*. 24 (1), 87-98.
- Brčić, R., & Vuković, K. (2008). Uloga organizacijskih vrijednosti u javnoj upravi. *Ekonomski pregled*, 59 (1-2), 51-69.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Univ. Press.
- Brown, B. B., Clasen, D. R. & Eicher, S. A. (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Developmental Psychology*, 22 (4), 521-530.
- Carić, A., & Kustura, I. (2009). Sudovi za mladež: ustrojstvo, sastav i nadležnost prema Zakonu o sudovima za mladež. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16 (2), 857-894.
- Cushman, R. C., Evje, A. (2000). Summary of the Evaluations of Six California Victim Offender Reconciliation Programs- Report to the California Legislature.
- Dantzker, M. L., & Hunter, R. D. (2006). *Research Methods for Criminology and Criminal Justice: A Primer*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Halimi, A. (2005). Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Jovašević, D. (2008). Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45 (3), 465-486.
- Kamberelis, G., & Dimitriadis, G. (2008). Focus Groups. Strategic Articulations of Pedagogy, Politics and Inquiry. U N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *Collecting and Interpreting Qualitative Materials* (pp. 375-402). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Majdak, M., & Ajduković, M. (2003). Kako pripremiti studente socijalnog rada za kritičko mišljenje i djelovanje u području maloljetničke delinkvencije. *Ljetopis socijalnog rada*, 10 (1), 71-88.
- Mayring, P. (2002). *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*. Weinheim; Basel: Beltz Verlag.a

- Miroslavljević, A. (2010). Modeli restorativne pravde u svijetu za mlade u sukobu sa zakonom i pregled istraživanja njihove učinkovitosti. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18 (1), 53-64.
- Miroslavljević, A., Koller-Trbović, N., & Lalić-Lukač, D. (2010). Evaluacija uspješnosti izvansudske nagodbe u stručnoj službi za izvansudsku nagodbu Zagreb. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18 (2), 77-95.
- Nugent W., Williams, M., & Umbreit, M.S. (2003). Participation in Victim-Offender Mediation and the Prevalence of Subsequent Delinquent Behavior: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 14 (6), 408-416.
- Pattenon, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial Boys*. Eugene: Oregon Social Learning Center.
- Roberg, R., Crank, J., & Kuykendall, J. (2004). *Policija i društvo*. Sarajevo: Office of Public Affairs of the United States of America.
- Rot, N. (2003). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Singer, M., Kovčo Vukadin, I., & Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Stone, S., Helms, W., & Edgeworth, P. (1998). Cobb County Juvenile Court Mediation Program Evaluation.
- Tolan, P. H. & Cohler, B. J. (1993). *Handbook of clinical research and practice with adolescents*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Umbreit, M. (2001). The handbook of victim offender mediation: an essential guide to practice and research. San Francisco: Jossey-Bass, Inc.
- Umbreit, M., Coates, R., & Voss, B. (2004). Victim-Offender Mediation. Three Decades of Practice and Research. *Conflict Resolution Quarterly*, 22 (1-2), 279-303.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2006). *Handbook on Restorative Justice Programmes*. Vienna: Autor.
- Van Kalmthout, A. M. (1996). Dvostruko lice alternativnih kaznenih sankcija: iskustva zapadnoeuropskih zemalja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 3 (1), 209-221.
- Zernova, M. (2007). *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Hampshire: Ashgate Publishing.
- Žižak, A. (2003). Konceptualni okvir. U: Koller-Trbović, N., Cvjetko, B., Koren-Mrazović, M., Žižak, A. (ur.). *Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnicima (pp.11-23)*. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.